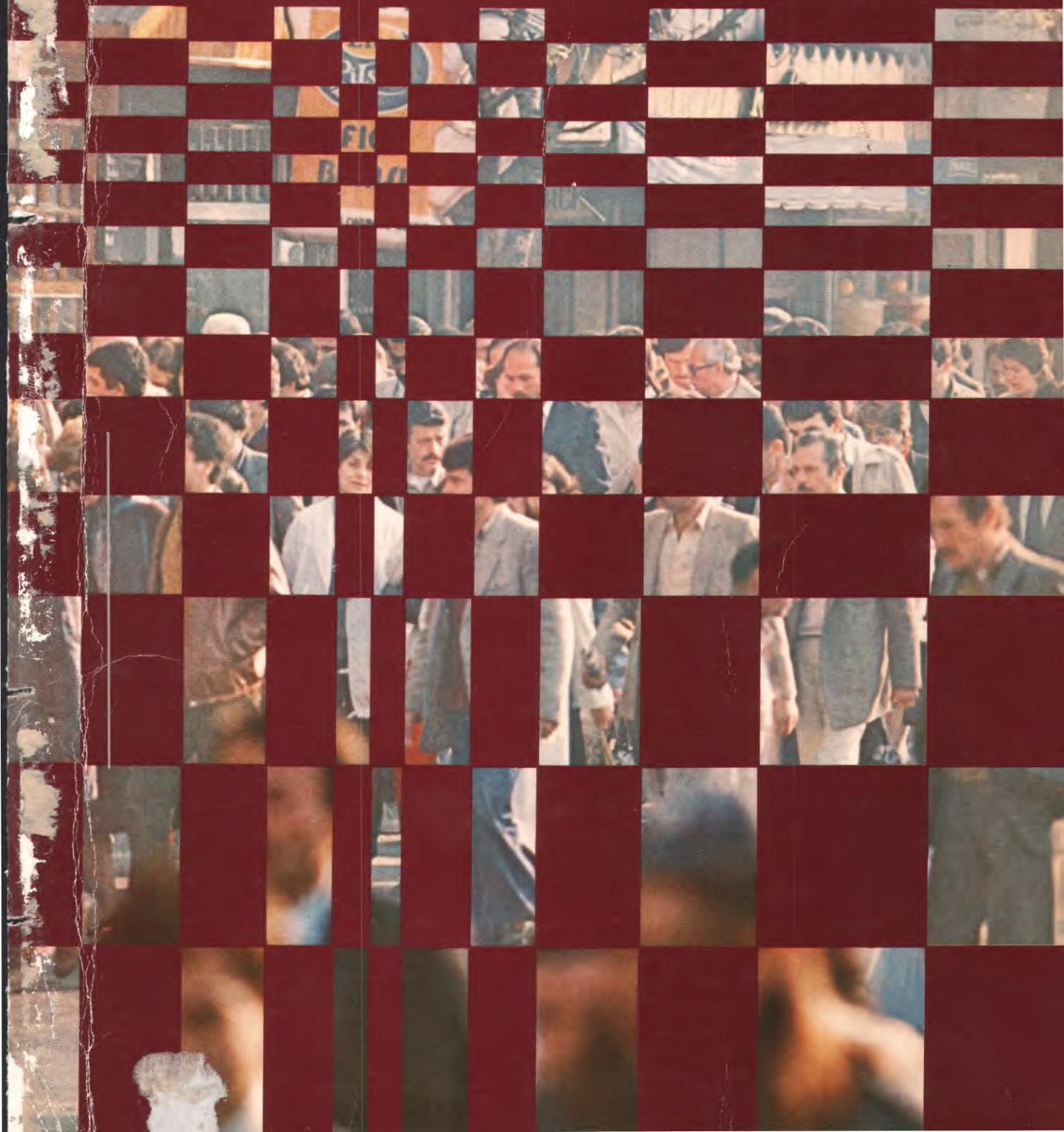

İKTİSAT DERGİSİ

Aylık Dergi
Ocak - Şubat
Sayı 218 - 219
150 LİRA

I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

Sahibi
I.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Şeref Özgencil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Toktamış Ateş

ABONE KOŞULLARI
6 aylık 900 TL. 1 yıllık 1800 TL.

REKLAM TARİFESİ
**Arka Kapak 50 bin TL.
Kapak içleri 40 bin TL.
İç sayfalar (tam) 25 bin TL.**

YÖNETİM YERİ
**Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel: 50 50 34 - 50 16 42**

**Dergideki yazılar kaynak
gösterilerek yayınlanabilir.**

Basıldığı Yer
ÇALIŞYÜKSEL OFSET 28 33 54

Yeniden Çıkarken

İktisat Dergisi, uzun bir aradan sonra yeni bir biçim ve içerikle yeniden gün ışığına çıkıyor.. Beğeninizi kazanacağını umduğumuz bu yeni ve canlı biçimin, aradan geçen uzun süre için bir mazeret olamayacağına elbette bilincindeyiz. Ancak, araya giren "İktisatçılar Haftası" ve haftayı izleyen günlerdeki yorgunluklar ve teknik bazı nedenler, bizleri çok üzen bu gecikmeyi ortaya çıkardı. Ve bu gecikme için siz okuyucularımızdan özür dilemek yerine; önümüzdeki aylarda, daha düzenli ve doyurucu bir dergi sunarak hatalarımızı unutturmak ve bağışlatmak umudundayız.

Bu dergi, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'nin yayın organı olması çerçevesinde, tüm İktisatçıların ve konuya ilgi duyan okuyucularımızın ortak malıdır. Dergimizdeki yönetim ve biçim değişimi "kötüyü düzeltmek değil" "iyiyi daha iyi yapmak" amacına yönelikti. Bu amaca bu sayıda tam ulaşamamış bile olsak, oldukça yaklaştığımızı sanıyoruz. Sizlerden gelecek her türlü eleştiri, bizleri bu amaca daha da yakınlaştıracaktır. Açık yüreklilikle, eleştirilerinizi bekliyoruz.

Eğer İktisat Dergisi çıkmadığı günlerde arandıysa ve neden çıkmadığı konusunda ısrarlı sorular yöneltildiyse, bu dergimizin "bir yerlere" geldiğini gösterir ve hem Cemiyetimiz ve hem de "camiamız" açısından onur verici bir durumdur. Bunun getirdiği sorumluluk ve bilinç içindeyiz.

Uzun bir aradan sonra, gene sizlerle birlikte olmanın içten sevincini yaşıyoruz.

Toktamış ATEŞ

İÇİNDEKİLER

- 1983 Yılı Ekonomisi Üzerine Görüşler

Şeref ÖZGENCİL

I.Ü.I.F. Mezunlar Cemiyeti Başkanı

Sayfa 2 - 12

- 1983 Yılında Yatırım Politikası

Prof. Dr. Akın İLKİN

Sayfa - 13

- Para Kredi Alanında 1983 Yılına İlişkin Bekleyişler

Dr. Oztin AKGUÇ

Sayfa 14 - 21

- KİT'ler Hakkında Bilgiler ve Genel Öneriler Kapsamı

Aslan Başer KAFAOĞLU

Sayfa 22 - 27

- Yurtdışı Müteahhitliğinde Bankaların Rolü;
Teminat Mektubu. Finansman Sorunları

Doç. Dr. Zafer TUNCA

Sayfa 28 - 31

- Açık Oturumun Konusu "Nasıl Bir 83?"

Sayfa 32 - 41

- 1982 Anayasası'nın Çalışma Yaşamına Getirdiği Yenilikler

Prof. Dr. Metin KUTAL

Sayfa 42 - 44

- Bağlantısız Ülkelerin Zirve Konferansları ve Kıbrıs Sorunu

Dr. Faruk SONMEZOĞLU

Sayfa 46 - 51

- Piyasa Araştırmaları Ekonomiden Bağımsız Düşünülemez

Bülent H. TANLA

Sayfa 52 - 54

- 1982 Yılında Türkiye'de Görsel Sanatlar

Ahmet KÖKSAL

Sayfa 56 - 57

- Son Yılların Öykü ve Romanlarında Genel Özellikler

Şükran KURDAKUL

Sayfa 58

- 1982'de Şiir Üzerine

Ahmet OKTAY

Sayfa 59

1983 YILI EKONOMİSİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

ŞEREF ÖZGENCİL

İ.Ü.İ.F.M.C. Yönetim Kurulu Başkanı

ÖDEMELER DENGESİ

a) 1982 Yılı ödemeler Dengesi Gerçekleşme Tahminleri:

1983 yılı ödemeler dengesi tahminlerine geçmeden önce 1982 yılı Ödemeler Dengesi program hedefleri ve gerçekleşme tahminlerini şöyle sıralayabiliriz. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1982 yılı için yaptığı Ödemeler Dengesi program hedeflerine göre ihraca-

tın 5 milyar 850 milyon \$, ithalatın 10 milyar \$ ve Dış Ticaret dengesinin de 4 milyar 150 milyon \$ seviyesinde olacağı programlanmıştır. Yine Devlet Planlama Teşkilatı'na göre görülmeyen işlemler dengesinin 2 milyar 840 milyon \$, cari işlemler dengesinin de 1 milyar 310 milyon \$ olacağı ve işçi gelirlerinin 2 milyar 850 milyon \$ seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmiştir.

ÖDEMELER DENGESİ GERÇEKLEŞMELERİ (1982)

(Milyon Dolar)

	Program Hedefleri	DPT Tahmini	Tahmin
I. CARİ İŞLEMLER			
A. Dış Ticaret			
1. İhracat	5.850	6.075	5.700
2. İthalat	-10.000	-9.025	-8.500
Dış Ticaret Dengesi	-4.150	-2.950	-2.800
B. Görünmeyen İşlemler			
1. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-960	-1.300	-1.300
2. Dış Seyahat ve Turizm	350	325	275
3. İşçi Gelirleri	2.850	2.500	2.200
4. Kar Transferleri	-60	-60	-60
5. Diğer Görünmeyenler	660	750	750
Görünmeyen İşlemler Dengesi	2.840	2.215	1.865
Cari İşlemler Dengesi	-1.310	-735	-935
II. SERMAYE HAREKETLERİ			
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-950	-750	-750
2. Özel Yabancı Sermaye	150	100	75
3. Proje Kredileri	850	725	700
4. Bedelsiz İthalat	85	75	60
5. Program Kredileri	800	800	800
6. Diğer Sermaye Hareketleri	-50	-150	-150
Sermaye Hareketleri Dengesi	885	800	735
Genel Denge	-425	65	-200
III. Rezerv Hareketleri (+/-Azalış)	-	-150	-150
IV. IMF'den KULLANMA	340	320	320
V. KISA ve ORTA SÜRELİ SERMAYE HAREKETLERİ	85	-100	-
VI. NET HATA ve NOKSAN	-	-135	30

Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1983 yılı program hazırlıkları için yaptığı 1982 ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri ise şöyledir.

İhracat	6 milyar 75 milyon \$
İthalat	9 milyar 25 milyon \$
Dış Ticaret Dengesi	2 milyar 950 milyon \$
Görülmeyen İşlemler Dengesi	2 milyar 215 milyon \$
Cari İşlemler Dengesi	735 milyon \$
İşçi Dövizleri	2 milyar 500 milyon \$ dır.

Bizim tahminlerimize göre 1982 yılı ihracatının 5 milyar 700 milyon \$, ithalatının 8 milyar 500 milyon \$, Dış Ticaret Dengesinin ise 2 milyar 800 milyon \$ olarak gerçekleşeceği.

İşçi gelirlerinin 2 milyar 200 milyon \$ seviyesini aşmayacağı, Turizm Gelirlerinin 275 milyon \$ olarak

kalacağı ve Görülmeyen İşlemler Dengesinin de 1 milyar 865 milyon \$ civarında gerçekleşeceği.

b) 1983 Yılı İçin Beklentiler:

Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan ve Hükümetçe kabul edilen 1983 yılı ödemeler dengesi tahminlerinin, 1982 yılı için öngörülen yüksek ve iyimser gerçekleştirmelere göre hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Bu nedenle, tarafımızdan düzenlenen 1983 yılı ödemeler denge tahminleri, daha gerçekçi görülen 1982 yılı değerlerine göre hazırlanmış bulunmaktadır.

Buna göre ihracatın 6 milyar 750 milyon \$, ithalatın 9 milyar 500 milyon \$, Dış Ticaret dengesinin 2 milyar 800 milyon \$ olacağı, Turizm gelirlerinin yine geçen yıl seviyesinde gerçekleşeceği, cari işlemler dengesinin de 750 milyon \$ olacağını tahmin etmekteyiz.

1983 Yılı Ödemeler Dengesi Tahminleri

(Milyon Dolar)

	DPT Hedefleri	Tahmin
I. CARİ İŞLEMLER		
A. Dış Ticaret		
1. İhracat	7.100	6.750
2. İthalat	-10.000	-9.500
Dış Ticaret Dengesi	-2.900	-2.750
B. Görünmeyen İşlemler		
1. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-1.300	-1.300
2. Dış Seyahat ve Turizm	375	300
3. İşçi Gelirleri	2.550	2.200
4. Kar Transferleri	-65	-60
5. Diğer Görünmeyenler	860	860
Görünmeyen İşlemler Dengesi	2.420	2.000
Cari İşlemler Dengesi	-480	-750
II. SERMAYE HAREKETLERİ		
1. Dış Borç Anapara Ödemeleri	-920	-920
2. Özel Yabancı Sermaye	125	100
3. Proje Kredileri	875	800
4. Bedelsiz İthalat	100	75
5. Program Kredileri	450	450
6. Diğer Sermaye Hareketleri	-100	-100
Sermaye Hareketleri Dengesi	530	405
Genel Denge	50	-345
III. REZERV HAREKETLERİ (= Azalış)	-	-
IV. IMF'den KULLANMA	30	-
V. KISA VE ORTA SÜRELİ SERMAYE HAREKETLERİ	-80	-
VI. NET HATA VE NOKSAN	-	345

d) 1983 yılı döviz girdi - çıktısı:

Söz konusu ödemeler dengesine göre, 1983 yılı için hesapladığımız döviz gelir ve gider hesapları aşağıdadır:

Döviz Gelirleri:

İhracat	6.500
İşçi Gelirleri	2.200
Turizm Gelirleri	300
Diğer Görünmeyenler	860
Diğerleri	40
Toplam	9.900

Döviz Giderleri:

İthalat	8.500
Faiz Ödemesi	1.300
Anapara Ödemesi	920
Diğerleri	80
Toplam	10.800

Gelir ve giderler arasında 900 milyon dolarlık bir açık görülmektedir. Bu açığın 450 milyon dolarlık bölümü, program kredileri beklentilerinden karşılanabilecektir. Geriye kalan 450 milyon dolarlık bölümün ise, kısa süreli borçlanmalar, ya da kabul kredi vb. imkânlardan karşılanabilir. (IMF ile herhangi bir anlaşma yapılmadığı varsayımından hareket edilmiştir.)

- MAKRO EKONOMİK DENGELER 1982 - 1983

I. BÜYÜME HIZI VE SEKTÖREL YAPISI

1. GSMH-GSYİH

1982 yılında GSMH cari fiyatlarla 8.692.7 milyar liraya ulaşarak bir önceki yıla **oranla yaklaşık yüzde 25.8** artmıştır. GSMH'nın 1982 fiyatlarıyla bir önceki yıla göre artış oranı ise **yaklaşık yüzde 4.4** olmuştur. 1982 Programında da aynı hedef öngörülmüştür.

Aynı dönemde GSYİH reel olarak yüzde 4.0 artmış, dış alem faktör gelirleri ise yüzde 18.8 gerilemiştir. Dış alem faktör gelirlerinin GSMH içersindeki payının düşüklüğü nedeniyle (yüzde 0.7) büyüme hızı üzerinde GSYİH'da gözlenen gelişmeler etkili olmuştur. GSYİH için öngörülen Program hedefinin (yüzde 5.8)

Tablo 1. GSMH ve Büyüme Hızı

Cari Fiyatlarla	6564.3	8692.7	32.42
Sabit Fiyatla	8327.5	8692.7	4.39

altında bir gerçekleşme olmasına karşın (yüzde 4.0) GSMH Programında öngörülen düzeyde gerçekleşmiştir. Bu sonuç ilginçtir.

2. Sektörel Büyüme Hızları

1982 yılında tarım sektöründe yüzde 4.8, sanayi sektöründe yüzde 3.2 ve hizmetler sektöründe

yüzde 3.9 artış olmuştur. Sanayi sektörü büyüme hızı öngörülenin (yüzde 6.1) yaklaşık yüzde 100 gerisinde kalmasına, hizmetler sektöründe öngörülen düzeyde gerçekleşme olmasına karşın tarım sektöründe hedefler aşılmıştır.

Tablo 2- Sektörel Büyüme Hızları

	(Sabit Fiyatlarla)	
	1981	1982
Tarım	0.4	4.8
Sanayi	7.0	3.2
Hizmetler	4.8	3.9
GSYİH (F.F.)	4.2	4.0
GSMH (P.F.)	4.2	4.3

1982 yılında tarım sektöründe yıllık yüzde 3.1 artış öngörülmesine karşın yüzde 4.8 oranında artış olmuştur. 1981 yılında yüzde 0.4 düzeyinde bir artış gözlenmiştir. 1982 için hızlı bir gelişme öngörülmesi, gerçekleşmenin bununda üzerinde olması GSMH'nın programlanan düzeyde gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte sanayi sektörü artış hızında 1981 yılına göre önemli bir düşme söz konusudur. GSYİH içersinde tarım sektörüyle aynı ağırlığa sahip olan sanayi sektöründeki bu gelişmenin GSMH artış hızı üzerinde olumsuz etkileri olması gerekir.

3. GSMH'nın Sektörel Yapısı

1982 yılı geçici ikinci milli gelir tahminlerine göre GSYİH'nın yüzde 23.6 sı Tarım Sektörü gelirlerinden, yüzde 23.2 si sanayi Sektörü gelirlerinden, yüzde 53.2 si ise Hizmetler Sektörü gelirlerinden oluşmaktadır. Bir önceki yıla göre tarım gelirlerinin payında bir değişme olmamış, buna karşılık hizmetler sektörünün payında azalma, sanayi gelirlerinin payında artma olmuştur.

Tablo 3- GSYİH'nın Sektörel Yapısı

	1981	1982
Tarım	23.2	23.6
Sanayi	22.4	23.2
Hizmetler	54.4	53.1
GSYİH	100.0	100.0

4. Büyüme Hızları

Tablo 4 - Büyüme Hızları

Yıl	Büyüme Hızı (%)
1973	5.4
1974	7.3
1975	7.9
1976	7.7
1977	3.9
1978	3.0
1979	-0.4
1980	-1.1
1981	4.2
1982	4.3
1983 programı	4.8

II. EKONOMİDE KAYNAKLARIN KULLANIMI

1. Ekonominin Genel Dengesi

1982 yılında GSMH 1981 yılına göre cari fiyatlarla yüzde 32.4, reel olarak ise yüzde 4.4 artmıştır.

Aynı dönemde dış kaynaklarda cari fiyatlarla 71.1, sabit fiyatlarla yüzde 49.5 gerileme olmuştur.

Bu gelişme sonucu toplam kaynaklar cari fiyatlarla yüzde 29.6, reel fiyatlarla ise ancak yüzde 0.9 artabilmiştir. Bu gerçekleşme Program hedeflerinin önemli ölçüde altındadır.

Kaynakların reel olarak gelişimindeki bu gerileme yatırımları etkilemiştir. Toplam yatırımlar bir önceki yıla göre reel olarak yüzde 6.4 gerilemiştir. Bu gerileme büyük ölçüde kamu yatırımlarında gözlenmiştir. Nitekim söz konusu dönemde kamu yatırımları yaklaşık yüzde 12.0 gerilemiştir. Bu Program hedeflerinin çok üzerindedir. Özel sektör yatırımlarında yüzde 2.9 artış olmuştur. Bu artış 1982 Programında yüzde 1.5 olarak öngörülmekteydi.

Toplam yatırımlardaki gerileme daha çok stok azalmalarının etkisinde kalmıştır. Nitekim sabit sermaye yatırımları bir önceki yılın aynı düzeyinde kalmıştır.

Toplam kaynak kullanımının yüzde 21.3 ünü oluşturan yatırımlarda bir gerileme ve/veya durakama olurken kaynak kullanımının yüzde 78.7 sini oluşturan toplam tüketim harcamalarında yüzde 3.1 dolaylarında artış olmuştur. Bu tüketim artışı kamu ve özel kesimde yaklaşık aynı düzeylerde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte tüketim artışları Program hedeflerinin altında tutulabilmektedir.

1982 yılının en önemli özelliklerinden biri toplam tasarruflarda gözlenen gelişmedir. Bu dönemde toplam tasarruflar reel olarak yüzde 9.9 artmıştır. Söz konusu artış kamu tasarruflarında yüzde 6.5, özel tasarruflarda ise yüzde 12.4 olarak gerçekleşmiştir.

1) GSMH Zimni Deflatörü yüzde 26.9 olmaktadır.

Kamu tasarruflarındaki artış Program Hedeflerinin altında özel tasarruflar ise çok üstündedir.

1982 yılında harcanabilir gelir bir önceki yıla göre reel olarak yüzde 4.4 artış göstermiştir. Yıl sonu itibarıyla harcanabilir gelirin yüzde 80.8 ini özel harcanabilir gelir, yüzde 19.2 sini kamu harcanabilir geliri oluşturmaktadır. Bu paylar 1981 yılında da aynı düzeylerde gerçekleşmiştir. Kamu ve özel harcanabilir gelirlerindeki yıllık artış da sırasıyla yüzde 4.3, ve yüzde 4.4 olmuştur. Program hedeflerine göre kamu harcanabilir gelirinde büyük ölçüde gerileme söz konusudur.

Tablo 5 A - Ekonominin Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1981	1982	Yüzde Artış
1. GSMH	6564.3	8692.7	32.42
2. Dış Açık	230.6	116.4	-49.51
3. Toplam Kaynaklar	6794.9	8809.1	29.64
4. Toplam Yatırımlar	1572.6	1872.8	19.09
5. Toplam Tüketim	5222.3	6936.3	32.82

Tablo 5 B - Ekonominin Genel Dengesi

(1982 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	1981	1982	Yüzde Artış
1. GSMH	8327.5	8692.7	4.39
2. Dış Açık	402.5	116.4	-71.07
3. Toplam Kaynaklar	8730.0	8809.1	.91
4. Toplam Yatırımlar	2000.4	1872.8	-6.37
5. Toplam Tüketim	6729.6	6936.3	3.07

Kamu kesimi harcanabilir gelir dengesinde genellikle açık vermektedir. Bu açık özel harcanabilir gelirlerden yapılan transferlerden ve dış tasarruflardan karşılanmaktadır.

Tablo 6 - Harcanabilir Gelir

(1982 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	1981	1982	Yüzde Artış
GSMH	8327.5	8692.7	4.39
1. Kamu Harcanabilir Geliri	1603.8	1673.3	4.33
a. Kamu Tüketimi	924.8	950.0	2.72
b. Kamu Tasarrufu	679.0	723.3	6.52
c. Kamu Yatırımı	1245.4	1096.1	-11.98
d. Yatırım-Tasarruf Farkı	-566.4	-372.8	-34.17
2. Özel Harcanabilir Gelir	6723.7	7019.4	4.40
a. Özel Tüketim	5804.8	5986.3	3.13
b. Özel Tasarruf	918.9	1033.1	12.43
c. Özel Yatırım	755.0	776.7	2.87
d. Yatırım-Tasarruf farkı	163.9	256.4	56.44

Nitekim 1981 ve 1982 yılları itibarıyla özel yatırım tasarruf farkı ile dış kaynaklar (tasarruflar) toplamı kamu yatırım-tasarruf farkını kapatmaktadır. Bu özel kesime dış kaynaklardan bir transfer yapılmadığı izlenimini yaratmaktadır. Bu durum bir programlama-uygulama farklılığı ortaya çıkarmaktadır.

2. Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

1982 yılında reel olarak, kaynaklarda (harcamalarda) yüzde 1 dolaylarında artış olmuştur. Kaynakların yüzde 18.6 sı sabit sermaye yatırımlarına yöneltilmiştir. Tüketim harcamaları toplam kaynakların yüzde 78.7 sini kapsamaktadır. Bu oranlar 1981 de sırasıyla yüzde 18.4 ve 76.9 idi.

Tablo 7 A - Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1981	1982	Yüzde Artış
I. KAYNAKLAR	6794.9	8809.1	29.64
II. HARCAMALAR	6794.9	8809.1	29.64
1. S. Sermaye Yatırımı	1250.9	1640.0	31.11
2. Stok Değişimi	321.7	232.8	-27.62
3. Toplam Tüketim	5222.3	6936.3	32.82

Tablo 7 B - Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

(1982 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
I. KAYNAKLAR	8730.0	8809.1	0.91
II. HARCAMALAR	8730.0	8809.1	0.91
1. S. Sermaye Yatırımı	1592.3	1640.0	3.00
2. Stok Değişimi	408.1	232.8	-42.95
3. Toplam Tüketim	6729.6	6936.3	3.07

3. Yatırım-Tasarruf Dengesi

1982 yılında toplam yatırımların yüzde 87.6 sı sabit sermaye yatırımlarından oluşmaktadır. 1981 yılında bu oran yüzde 79.5 idi. 1982 yılı itibarıyla toplam sabit sermaye yatırımları içerisindeki kamu kesiminin payı yüzde 60.6'dır. Bu suretle kamu kesimi 1981 yılına göre payını korumuş olmaktadır.

Tablo 8 A - Yatırım-Tasarruf Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
I. TOPLAM YATIRIMLAR	1572.6	1872.8	19.09
1. S.Sermaye Yatırımı	1250.9	1640.0	31.11
a. Kamu	761.2	993.3	30.49
b. Özel	489.7	646.7	32.06
2. Stok Değişmesi	321.7	232.8	-27.62
a. Kamu	216.7	102.8	-52.55
b. Özel	105.0	130.0	23.81
II. TOPLAM TASARRUFLAR	1572.6	1872.8	19.09
1. İç Tasarruflar	1342.0	1756.4	30.88
a. Kamu	564.1	723.3	28.22
b. Özel	777.9	1033.1	32.81
2. Dış Tasarruflar	230.6	116.4	-49.51

Toplam tasarrufların 1981'de yüzde 85.3 ünü, 1982'de yüzde 93.8 ini iç tasarruflar oluşturmaktadır. İç tasarrufların ise 1981 ve 1982'de sırasıyla yüzde 42.0 ve 41.2 si kamu kesimi tasarruflarıdır. 1982 yılı itibarıyla dış tasarruflar toplam tasarrufların yüzde 6.2 sini, GSMH'nın yüzde 1.3 ünü kapsamaktadır.

Tablo 8 B - Yatırım - Tasarruf Dengesi

(1982 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
I. TOPLAM YATIRIMLAR	2000.4	1872.8	-6.37
1. S.Sermaye Yatırımı	1592.3	1640.0	3.00
a. Kamu	970.5	993.3	2.35
b. Özel	621.8	646.7	4.00
2. Stok Değişmesi	408.1	232.8	-42.95
a. Kamu	274.9	102.8	-62.59
b. Özel	133.2	130.0	2.39
II. TOPLAM TASARRUFLAR	2000.4	1872.8	-6.37
1. İç Tasarruflar	1597.9	1756.4	9.92
a. Kamu	679.0	723.3	6.52
b. Özel	918.9	1033.1	12.43
2. Dış Tasarruflar	402.5	116.4	-71.07

Tablo 9 Kamu - Özel Yatırım - Tasarruf Farkı

(1982 Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
I. KAMU DENGESİ			
1. Kamu Yatırımı	1245.4	1096.1	-11.98
a. Sabit Sermaye	970.5	993.3	2.35
b. Stok Değişimi	274.9	102.8	-65.59
Kamu Tasarrufu	679.0	723.3	6.52
T-Y Farkı	-566.4	-372.8	-34.17
II. ÖZEL KESİM DENGESİ			
1. Özel Yatırımlar	755.0	776.7	2.87
a. S. Sermaye Yatırımı	621.8	646.7	4.00
b. Stok Değişimi	133.2	130.0	-2.39
Özel Tasarruflar	918.9	1033.1	12.43
T-Y Farkı	163.9	256.4	56.44

Tablo 10 - Sabit Sermaye Yatırımları

(Milyar TL.)

	Cari Fiyatlarla		Yüzde Dağılım	
	1981	1982	1981	1982
1. Kamu	761.2	993.3	60.8	60.6
a. Konsolide Bütçe	304.6	430.0	24.4	26.2
b. KİT	411.5	500.0	32.8	30.5
c. Diğerleri (1)	45.1	63.3	3.6	3.9
2. Özel	489.7	646.7	39.2	39.4
3. Toplam S. Sermayesi	1250.9	1640.0	100.0	100.0

İller Bankası/Mahalli İdareler/Döner Sermayeli Kuruluşlar.

Tablo 11 - Sabit Sermaye Yatırımları

(Cari Fiyatlarla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
Tarım	131.2	174.5	33.0
Madencilik	76.7	90.9	18.5
İmalat	327.2	351.1	7.3
Enerji	184.3	223.6	21.3
Ulaştırma-Haberleşme	243.6	278.4	14.3
Turizm	7.5	12.9	72.0
Konut	162.5	320.9	97.5
Eğitim	31.2	41.0	31.4
Sağlık	15.4	20.8	35.1
Diğerleri	71.4	113.5	58.9
TOPLAM	1250.9	1627.7	30.1

5. Tüketim Harcamaları

Toplam tüketimin 1981 ve 1982 itibarıyla yüzde 13.7 sini kamu tüketimi oluşturmaktadır. 1982 yılında, sabit fiyatlarla, kamu tüketiminde yüzde 2.7, özel tüketimde yüzde 3.1, toplam tüketimde ise yüzde 3.1 artış olmuştur.

Tablo 12 - Tüketim Harcamaları
(1982 fiyatlarıyla, Milyar TL.)

	1981	1982	Yüzde Artış
Kamu Tüketimi	924.8	950.0	2.72
Özel Tüketim	5804.8	5986.3	3.13
Toplam Tüketim	6729.6	6936.3	3.07

II. 1983 YILI EKONOMİK HEDEFLERİ VE DENGELERİ

A. GSMH VE SEKTÖREL ÜRETİM HEDEFLERİ

1. Büyüme Hızı

1983 yılında GSMH'nin cari fiyatlarla yüzde 25.8, sabit fiyatlarla yüzde 4.8 artması beklenmektedir.

Tablo 13 - GSMH Artış Hızı

		(Milyar TL.)	
Program Hedefi		Yüzde Artış	
Cari	Sabit	Cari	Sabit
GSMH 10932.0	9110.0	25.76	4.8

GSMH büyüklüğü ise cari fiyatlarla 10932.0 milyar lira, sabit fiyatlarla 9110.0 milyar lira düzeyine yükselecektir. Bu suretle 1983 yılında fiyatlar genel düzeyindeki etkinin yüzde 20 olacağı varsayılmış olmaktadır.

2. Sektörel Büyüme Hızları

Sektörel Büyüme Hızları Tablo 14'de verilmektedir.

Tablo 14 - Sektörel Büyüme Hızları

	Sabit Fiyatlarla Yüzde Artış
Tarım	3.4
Sanayi	5.5
Hizmetler	4.9
GSYİH	4.7
GSMH	4.8

Görüldüğü üzere, 1983 yılında tarım sektöründe yüzde 3.4, sanayi sektöründe yüzde 5.5 ve hizmetler sektöründe yüzde 4.9 dolaylarında artış öngörülmüştür. 1982 yılında tarım sektöründe yüzde 4.8 artış hızı gerçekleştirilmiş olmasına karşın 1983 hedefi düşük tutulmuştur. Hizmetler sektörü artış hızı ise bir önceki yılda gerçekleşen artış hızından daha yüksektir. 1982 yılında sanayide gerçekleşen düşük artış hızı nedeniyle (yüzde 3.2) 1983 yılında bu sektöre ağırlık kazandırılmıştır.

B. KAYNAK KULLANIM HEDEF VE DENGELERİ

1. Ekonominin Genel Dengesi

1983 yılında GSMH'da sabit fiyatlarla yüzde 4.8 artış, dış kaynaklarda cari fiyatlarla yüzde 17.5, sabit fiyatlarla yüzde 40.4 dolayında gerileme öngörülmüştür. Böylece toplam kaynaklarda cari fiyatlarla yüzde 25.2, sabit fiyatlarla yüzde 4.2 artış olacaktır.

1983 yılında toplam kaynakların yüzde 21.3 ü yatırımlara yöneltilmektedir. Bu 1982 yılı düzeyinde bir tahsis olmaktadır. Bir önceki yıl toplam yatırımlarda yüzde 6.4 oranında bir azalma olmasına karşın 1983 yılında reel olarak yüzde 4.4 artış öngörülmüştür.

Toplam tüketimde bir önceki yılda gerçekleşen artış hızı (yüzde 3.1) üzerinde bir artış hızı programlanmıştır.

Kamu harcanabilir gelirinde bir önceki yıla göre çok üst düzeyde bir artış hızı öngörülmüştür. 1982'de yüzde 4.3 olarak gerçekleşen artış hızı 1983 için yüzde 6.6 olarak programlanmıştır.

6. Program Hedefleri Gerçekleşme göstergeleri

	Program Gerçekleşme	
1. GSMH	4.4	4.4
2. Dış Açık (Kaynak) (Tasarruf)	39.8	-71.1
3. Toplam Kaynaklar	3.0	.9
4. Toplam Yatırımlar	- 1.2	- 6.4
4.1 Özel	1.5	2.9
4.2 Kamu	- 3.3	-11.9
5. Sabit Sermaye Yatırımları	4.8	3.0
5.1 Özel	3.1	4.0
5.2 Kamu	6.0	2.4
6. Stok Değişimleri	-32.2	-42.9
6.1 Özel	- 6.1	- 2.4
6.2 Kamu	-54.7	-62.6
7. Tüketim	4.2	3.1
7.1 Özel	3.5	3.1
7.2 Kamu	8.1	2.7
8. Kamu Harcanabilir Geliri	10.0	4.3
9. Özel Harcanabilir Geliri	3.4	4.4
10. Toplam İç Tasarruflar	5.0	9.9
10.1 Kamu Tasarrufu	8.3	6.5
10.2 Özel Tasarruf	2.2	12.4
11. GSMH/Toplam Kaynaklar	98.2	98.7
12. Dış Açık/Toplam Kaynaklar	1.8	1.3
13. Tasarruflar/GSMH	20.0	20.2
14. Yatırımlar/GSMH	21.8	21.5
15. KHG/GSMH	22.1	19.2
16. Kamu Tüketimi/KHG	58.7	56.8
17. Kamu Tasarrufu/KHG	41.3	43.2
18. Kamu Yatırımı/KHG	55.2	65.5
19. ÖHG/GSMH	77.9	80.8
20. Özel Tüketim/ÖHG	86.1	85.3
21. Özel Yatırım/ÖHG	12.5	11.1
22. Özel Tasarruf/ÖHG	13.9	14.7

Tablo 15 - Ekonominin Genel Dengesi

(Milyar TL.)

	Program Hedefi		Yüzde Artış	
	Cari	Sabit	Cari	Sabit
1. GSMH	10932.0	9110.0	25.76	4.80
2. Dış Açık	96.0	69.4	-17.52	-40.37
3. Toplam Kaynaklar	11028.0	9179.4	25.17	4.20
4. Toplam Yatırımlar	2355.2	1955.4	25.76	4.41
5. Toplam Tüketim	8672.8	7224.0	25.03	4.15

Kamu tüketiminde yüzde 8.4, kamu tasarrufunda yüzde 4.4, kamu yatırımlarında ise yüzde 2.2 artış öngörülmektedir. Böylece kamu Y-T farkında yüzde 1.8 azalma beklenmektedir. 1982'de sabit fiyatlarla yüzde 2.7 artan kamu tüketimi 1983 yılı için yüzde 8.4 artacak biçimde programlanmıştır, buna karşın 1982'de yüzde 6.5 olarak gerçekleşen kamu tasarruf artış hızı 1983 için yüzde 4.4 olarak öngörülmüştür.

Tablo 16 - Harcanabilir Gelir

(Milyar TL.)

	Program Hedefi		Yüzde Artış	
	Cari	Sabit	Cari	Sabit
1. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	2198.1	1784.4	31.36	6.64
a. Kamu Tüketimi	1294.0	1029.6	36.21	8.38
b. Kamu Tasarrufu	904.1	754.8	25.00	4.36
c. Kamu Yatırımı	1350.2	1120.8	23.18	2.25
d. Y-T Farkı	-446.1	-366.0	19.66	-1.81
2. ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	8733.9	7325.6	24.43	4.36
a. Özel Tüketim	7378.8	6194.4	23.26	3.48
b. Özel Tasarruf	1355.1	1131.2	31.17	9.50
c. Özel Yatırım	1005.0	834.6	29.39	7.45
d. Y-T Farkı	350.1	296.6	36.54	15.68

Özel Harcanabilir gelir artış hızı hedefi bir önceki yıl gerçekleşmesiyle aynı düzeydedir. 1982'de özel tasarruf artış hızı yüzde 12.4 iken 1983'de yüzde 9.5'e düşürülmüştür. Buna karşın 1982'de yüzde 2.9 olarak gerçekleşen özel kesim yatırım artış hızı 1983'de yüzde 7.5'e yükseltilmiştir. Bu suretle özel kesimde yaratılan gelirin bu kesimde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim T-Y farkı büyüklük olarak yaklaşık 1982 yılı düzeyinde tutulmaktadır.

1982 yılında yüzde 56.4 artış gösteren özel T-Y farkı 1983 için yüzde 15.7 olarak öngörülmektedir.

2. Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

1983 yılı Kaynaklar-Harcamalar Dengesi Tablo 17'de Verilmektedir.

1982'de yüzde 1 dolayında gerçekleşen toplam harcama artış hızı 1983 için yüzde 4.8 olarak öngörülmüştür. 1983 yılında sabit sermaye yatırım-

Tablo 17. Kaynaklar-Harcamalar Dengesi

(Milyar TL.)

	Program Hedefi		Yüzde Artış	
	Cari	Sabit	Cari	Sabit
I. KAYNAKLAR	10932.0	9110.0	25.76	4.8
II. HARCAMALAR	10932.0	9110.0	25.76	4.8
1. S. Sermaye Yatırımı	2088.8	1733.4	27.37	5.7
2. Stok Değişimi	266.4	222.0	14.43	-4.63
3. Toplam Tüketim	8672.8	722.4	25.03	4.15

larında 1982 yılına oranla önemli bir artış hızı programlanmıştır. Yüzde 5.7 artacak olan sabit sermaye yatırımları toplam harcamaların yüzde 19 unu oluşturacaktır. Bu oran 1982'de yüzde 18.6 idi.

3. Yatırım-Tasarruf Dengesi

1983 yılında kamu sabit sermaye yatırımlarında yüzde 5.2, özel sabit sermaye yatırımlarında yüzde 6.5 artış hızı öngörülmektedir. 1982 yılında bu oran sırasıyla yüzde 2.3 ve 4.0 olarak gerçekleşmiştir. Kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı bir önceki yıldaki dağılım paylarını korumaktadır.

1982 yılında her iki kesimde stok azalması olmuştur. 1983 yılında kamu stoklarında azalma olacağı beklenirken özel kesim stoklarında yüzde 12.2 artış öngörülmüştür.

Toplam tasarruflarda yüzde 4.1 artış olması beklenmektedir. Bu suretle ulaşılacak tasarrufların yüzde 96.5'i iç tasarruflardan, yüzde 3.5'i dış tasarruflardan oluşacaktır. Bu oranlar 1982'de sırasıyla yüzde 93.8 ve yüzde 6.2 olarak gerçekleşmiştir. Böylece 1983 yılında yatırımların 1982 yılına oranla daha üst düzeyde iç finansmanla karşılanması öngörülmüş olmaktadır.

Tablo 18 - Yatırım Tasarruf Dengesi

(Milyar TL.)

	Program Hedefi		Yüzde Artış	
	Cari	Sabit	Cari	Sabit
I. TOPLAM YATIRIMLAR	2355.2	1955.4	25.76	4.41
1. S. Sermaye Ya.	2088.8	1733.4	27.37	5.70
a. Kamu	1258.8	1044.6	26.73	5.16
b. Özel	830.0	688.8	28.34	6.51
2. Stok Değişimi	266.4	222.0	14.43	-4.63
a. Kamu	91.4	76.2	-11.08	-25.87
b. Özel	175.0	145.8	36.42	12.15
II. TOPLAM TASARRUFLAR	2355.2	1955.4	25.76	4.41
1. İç Tasarruflar	2259.2	1886.0	28.63	7.38
a. Kamu	904.1	754.8	25.00	4.36
b. Özel	1355.1	1131.2	31.17	9.50
2. Dış Tasarruflar	96.0	69.4	-17.52	-40.37

Tablo: 1983 Genel Denge Alternatif 1982 Fiyatıyla

	1982	1983 P	1983 T	Artış Oranı	
				83 P	83 T
I- KAYNAKLAR:					
1- GSMH	8692.7	9110.0	9040	4.8	4.0
2- Dış Kaynak	116.4	69.4	110	40.4	-0.5
3- Toplam Kaynak	8809.1	9179.4	9150	4.2	3.9
II. KAMU DENGESİ:					
1- Kamu Harcanabilir Geliri	1673.3	1784.4	1790	6.6	6.9
2- Kamu Tüketimi	950.0	1029.6	1040	8.4	9.5
3- Kamu Tasarrufu	723.3	754.8	750	4.4	3.7
4- Kamu Yatırımı	1096.1	1120.8	1035	2.3	-0.1
a) SS. Yatırımı	993.3	1044.6	1005	5.2	0.1
b) Stok Değişimi	102.8	76.2	80	-25.9	-20.0
5- Kamu (T-Y) Açığı	-372.8	-366.0	-335	-1.8	-10.1
III- Özel Kesim Dengesi:					
1- Özel Harcanabilir Gelir	7019.4	7325.6	7250	4.4	3.3
2- Özel Tüketim	5986.3	6194.4	6215	3.5	3.8
3- Özel Tasarruf	1033.1	1131.2	1035	9.5	0.2
4- Özel Yatırım	776.7	834.6	810	7.5	4.3
a) SS Yatırımı	646.7	688.8	680	6.5	5.1
b) Stok Değişimi	130.0	145.8	130	12.2	-
5- Özel (T-Y) Fazlası	256.4	296.6	225	15.7	-12.2
IV Toplam Harcamalar:					
1- Toplam Tüketim	6936.3	7224	7255	4.2	4.6
2- Toplam Yatırım	1872.8	1955.4	1895	4.4	1.2
a) SS Yatırımı	1640.0	1733.4	1685	5.7	2.7
b) Stok Değişimi	232.8	222.0	210	4.6	-10.0
V- Toplam Tasarruflar:					
1- Toplam Yurtiçi Tasarruf	1756.4	1886.0	1785	7.4	1.6
a) Kamu	723.3	754.8	750	4.4	3.7
b) Özel	1033.1	1131.2	1035	9.5	0.2
2- Dış Tasarruf	116.4	69.4	110	-40.4	-5.5
3- Toplam Yıl Tas. Eğilimi	% 20.2	% 20.7	% 20	-	-
4- Ortalama Kamu Tasar.	% 43.2	% 42.3	% 42.7	-	-
5- Ortalama Özel Tasar.	% 14.7	% 15.4	% 14.5	-	-
6- Marjinal Kamu Tasar.	% 63.7	% 71.6	% 35	-	-
7- Marjinal Özel Tasar.	% 38.6	% 32	% 7.5	-	-
VI- Yatırım Karşılama Katsayısı					
1- Yurtiçi Tasarruflar	% 93.8	% 96.5	% 94.1		
Dış Tasarruflar	% 6.2	% 3.5	% 5.9		
3- Kamu Tasarrufu	% 65.9	% 73.3	% 74.6		
4- Özel Tasarruflar	% 130.1	% 135.4	% 130.4		

KAYNAK: DPT/DİE/Maliye Bakanlığı verilerine dayanılarak PAY-AR (Pay Araştırma Grubuna hazırlanmıştır).

P= Program

T= PAY-AR tahmini

1983 Programının Temel Göstergeleri

	Cari Fiyat	Sabit Fiyat
1. GSMH	25.76	4.8
2. Dış Kaynaklar	-17.52	-40.37
3. Toplam Kaynaklar	25.17	4.20
4. Toplam Yatırımlar	25.76	4.41
4.1 Kamu	23.18	2.25
4.2 Özel	29.39	7.45
5. S. Sermaye Yatırımları	27.37	5.7
5.1 Kamu	26.73	5.16
5.2 Özel	28.34	6.51
6. Stok Değişimleri	14.43	-4.63
6.1 Kamu	-11.08	-25.87
6.2 Özel	34.62	12.15
7. Tüketim	25.03	4.15
7.1 Kamu	36.21	8.38
7.2 Özel	23.26	3.48
8. KHG	31.36	6.64
9. ÖHG	24.43	4.36
10. İç Tasarruflar	28.63	7.38
10.1 Kamu	25.00	4.36
10.2 Özel	31.17	9.50
11. GSMH/Toplam Kaynaklar	99.13	-
12. Dış Kaynak/Toplam Kaynak	.87	-
13. İç Tasarruflar/GSMH	20.67	-
14. Yatırımlar/GSMH	21.54	-
15. KHG/GSMH	20.10	-
16. Kamu Tüketimi/KHG	58.87	-
17. Kamu Tasarrufu/KHG	41.13	-
18. Kamu Yatırımı/KHG	61.42	-
19. ÖHG/GSMH	79.89	-
20. Özel Tüketim/ÖHG	84.48	-
21. Özel Tasarruf/ÖHG	15.47	-
22. Özel Yatırım/ÖHG	11.51	-

civarında olacağı ifade edilen cari işlemler dengesi, 750 milyon dolar değerine yükselebilecektir. Zira ihracat hacmi, işçi gelirleri tahminleri dış ticaret dengesi ve görünmeyen işlemler dengesindeki farkı büyütülmektedir. Böylece, dış kaynak kullanımı % 50 oranında artış gösterecek ve bu kaynakların büyük bölümü kamu kesimi tasarruf açıklarının karşılanmasında kullanılacaktır.

3-Toplam yatırımların % 94 ü iç tasarruflarla karşılanırken, tasarruf açığının artan bölümü dış tasarruflarla karşılanacaktır. Dış kaynakların finansman katsayısı % 6 seviyesindedir.

4- Kamu ekonomisinde tasarruf açığı geleneksel niteliğini sürdürmektedir. Kamu kesiminde yaklaşık 335 milyar lira seviyesinde tasarruf açığı görülmektedir. Yine geleneksel olarak, kamu kesimindeki tasarruf açığının 225 milyar liralık bölümü özel kesim tasarruf fazlasıyla, 110 milyar liralık bölümü, ise dış tasarruflarla karşılanacaktır.

5-Özel kesim ekonomisindeki tasarruf fazlası kamuya aktarılırken aynı kesimde, DPT Tarafından yapılan tahmini artış oranlarının altında kalınacağı beklenebilir. Buna karşılık Kamu ekonomisindeki dengelerin yıllık artış oranları özellikle tüketim konusunda Program hedeflerini aşacaktır.

6-Tasarruf eğilimleri konusunda, DPT tahminleri gerçekçi görülmektedir. Ancak marjinal tasarruf eğiliminde, Kamu ve Özel kesim için DPT Tahminlerinden çok daha düşük düzeyde gerçekleşmeler beklenebilir.

- PARA-KREDİ KESİMİNDEKİ GELİŞMELER

1982 yılında en önemli ekonomik gelişme hiç kuşkusuz para kredi kesiminde görülmüştür. 1980 yılında 745 milyar olan toplam mevduat hacmi iki yıllık bir gelişme zarfında 1.5 trilyonu aşan bir artışla 2 trilyon 297 milyara ulaşmıştır. Aynı durum mevduat bankası kredilerinde aynı büyüklükte olmasa bile, 1980 yılında 789 milyar lira iken 1982'de 1.616 milyara çıkmıştır.

1980 yılına kadar krediler mevduat rakamlarının üstünde seyrederken, 1981 yılında mevduat lehine gelişmiş, 1982 yılında ise toplam mevduat kredilere oranla 682 milyar daha fazla gerçekleşmiştir. Burada hemen göze çarpan gerçek, kamu mevduat bankalarının mevduat toplamada gösterdikleri artışı kredi vermede gösterememeleridir. Gerçekten de 1982 yılında kamu bankaları mevduatlarını bir yıl öncesine göre 330 milyar artırmalarına rağmen aynı dönem içinde sadece 23 milyarlık kredi sağlamış olmalarıdır. Başka bir ifade ile kamu bankaları topladıkları mevduatın ancak %7'sini kredi olarak kullanırmışlardır. Aynı oran aynı dönemler gözönüne alındığında 8 özel mevduat bankasında %62 dolaylarındadır.

1983 yılı genel denge değerleri ve hedefleri konusunda kısa açıklamalar ile sözlerimi tamamlamak istiyorum. Daha önceki bölümlerde 1980 yılı kaynak ve kullanımları ile yatırım-tasarruf dengeleri konusunda planlama teşkilatının hazırlanmış olduğu denge tahminlerini gerçekleştirebilir değerler kıyaslamasına götürmüş ve gerçekleşme ihtimallerini tartışmıştık. Ancak, ekonominin en önemli ilişkilerinden birini oluşturan Dış Denge değerleri yeni gelişmelere göre farklılıklar gösteren bir yapıya bürünmüştür. Bu nedenle, dış denge değerlerini de dikkate alan yeni bir genel denge tablosu hazırlandığında ortaya çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir.

1-1983 yılı için öngörülen % 4.3 seviyesindeki büyüme hızı, yıllık program ve bütçede öngörülerek hazırlanan ve ısrarla gerçekleştirileceği söylenen enflasyon oranları seviyesinde kalındığı takdirde gerçekleştirilebilir bir büyüklüğü ifade etmektedir. Ancak, 1983 yılının Ocak ayında yaşanan enflasyon oranının yüksekliği aynı yıl içinde % 25 seviyesinde bir fiyat artışından çok daha yüksek bir oranla karşılanabileceği ihtimalini doğurmuştur. Bu endişenin gerçekleşmesi halinde 1983 büyüme hızına ulaşılabilmesi çok sınırlı bir şans olacaktır.

2-Dış kaynak kullanımı, program tahminlerinin üstündedir. DPT Tahminine göre 500 milyon dolar

PARA-KREDİ GÖSTERGELERİ

(Milyar TL.)

	Mutlak Artışlar		% artışlar	
	1980	1981	1982	1981 1982
Mevduat Bankası Kredileri	789.5	1.318.7	1.615.7	529.2 297.0 67.0 22.5
Kamu Mevduat Bankası Kredileri	424.5	668.9	692.7	244.4 23.8 57.6 3.6
8 Özel Mevduat Bankası Kredileri	334.7	577.9	812.0	243.2 234.1 72.7 40.5
Toplam Mevduat	745.5	1.509.5	2.297.2	764.0 787.7 102.5 52.2
Kamu Mevduat Bankaları	270.8	527.7	858.1	256.9 330.4 94.9 62.6
8 Özel Mevduat Bankaları	445.2	905.2	1.281.9	460.0 376.7 103.3 41.6
Emisyon	278.6	386.4	542.7	107.8 156.3 38.7 40.5

24 Ocak 1980 kararlarının Türk Mali Sistemi'nde başarılı ve başarısız sonuçlarının irdelenmesine ve yarattığı sorunların tartışılmasına gelince:

Açıktır ki 24 Ocak önlemleri özünde monoter (parasal) önlemlerdir. Monoter önlemlerin de ilk aşamada parasal kuruluşlar üzerinde sonuçlarını vereceği gayret doğal olup bu açıdan yanıtlanması gereken sorunlar şunlardır.

1. 24 Ocak önlemleri, bankerler denilen ikincil para piyasası kuruluşlarını yaratmış ve sonrasında tüketmişmidir?
2. İkincil para piyasası kuruluşlarını tüketirken birincil para piyasasında gerek mali bünyelerin bozulması, gerekse kâr-zarar dengesi açısından olumsuz sonuçlara neden olmuşmudur?
3. Sağlanan büyük mevduat artışlarına karşın yatırımlardaki durgunluk ve sermaye piyasasının bir türlü harekete geçirilmemesi nasıl açıklanabilir?
4. Yine sağlanan büyük mevduat artışlarına karşın açılan krediler hangi sektörleri ve kişileri finanse etmiştir?
5. Yoksa 24 Ocak önlemleriyle sağlanan kaynaklar yine bu önlemlerin sınavı kuruluşlarda oluşturduğu bunalımı mı finanse etmiştir?
6. Yüksek faiz politikasının yanısıra esnek kambiyo kuru politikası enflasyonu da endekslemiş ya da kurumsallaştırmış mıdır?

Bu sorulara gerçekçi yanıt vermeden özünde monoter önlemler paketi olan 24 Ocak Ekonomik önlemler Paketi'nin "en başarısız yönü para-kredi alanında olmuştur" demek bizatihi 24 Ocak'ın genelde başarılı olduğu savıyla çelişecektir.

Türkiye uzun süredir ekonomisini güçlendirme çabası içindedir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye enflasyon içinde kalkınmayı denemiş, olmamıştır.

1960'lı yıllarda Türkiye Planlı Kalkınma yolunu seçmiş, bir süre sonra planlama disiplininin vazgeçmiştir.

1980'den sonra ise Türkiye serbest piyasa ekonomisi arayışı içindedir.

Bütün bunlar iyi niyetli, ülkesini seven insanların gayretidir.

Fakat sadece iyi niyet, sadece ülkeyi sevmek yeterli olamamaktadır.

Önemli olan, kıt kaynakların en iyi biçimde değerlendirilmesidir.

Türkiye için kıt kaynak öncelikle zaman ve sonra paradır.

Türkiyenin başka kıt kaynakları da vardır: yetişmiş insan gibi...

Ama Türkiye ekonomik kalkınma çabalarında en büyük engel olarak her zaman için sermaye yetersizliği ile boğuşmak zorunda kalmıştır.

Şimdi sorumluluğumuz, 1983 yılındaki birikimlerimizle bu çizgiden başyarak daha mutlu bir Türkiye arayışında başarıya ulaşmaktır.

Nedir birikimlerimiz? insangücü, tecrübe, altyapı. üst yapı bakımından Türkiye'nin ciddi bir birikimi vardır.

Türkiye bugün, ekonomik büyüklükteki çağdaş teknolojideki her tür kamu ve özel sektör yatırımlarının projelerini hazırlama, yatırımı gerçekleştirebilme ve üretime alabilme becerisine sahiptir.

Bugün Türkiye'de, ülkesini seven, yarınları inanan güvenen, ülkesi için hizmet vermeye hazır sayısı milyonlarla ifade edilecek kadar büyük bir işgücü potansiyeli iş ve ekmek beklemektedir.

Bütün bunlar, Cumhuriyetin 60'ıncı yılında ekonomide hedeflerimizi açıklıkla belirleyerek, bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak ciddi ekonomik planlar çerçevesinde hemen uygulamaya geçmemiz gereğini ortaya koymaktadır.

1983 YILINDA YATIRIM POLİTİKASI

Prof. Dr. Akan İLKİN

Gerek dünya ekonomisindeki bunalım ve gerek Türk ekonomisinde meydana gelen gelişmeler, yatırımlar konusunda 1983 yılı için fazla iyimser olmaya olanak vermemektedir. Son yıllarda Türk ekonomisindeki gerileme ve kamu yatırımlarındaki kısıntılar nedeniyle önemli ölçüde duran sabit sermaye yatırımları, 1981 yılında az da olsa bir artış göstermiş ve bu eğilim 1982 yılında da devam etmiştir. Yalnız geçen yıllarda özel kesim yatırımlarında kamu yatırımlarına kıyasla bir gerileme gözlenmektedir. 1978'de özel kesimin toplam yatırımlar içindeki payı % 53 iken bu oran 1981'de % 43'e düşmüştür. Ayrıca imalat sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı 1975'te % 30 iken 1981'de % 25 olmuştur. Aynı dönem içinde payını arttıran tek kesim ise enerji olmuştur.

Görüldüğü gibi gerek toplam yatırımlardaki yavaşlama gerek yatırımlar içinde imalat sanayinin payının azalması sanayileşme politikamızda önemli sorunların varlığını ortaya koymaktadır. Yatırımlardaki yavaşlama nedenlerini kısaca şöyle açıklamak mümkündür:

- Mevcut kapasitelerin düşük oranda kullanılması ve buna rağmen talep yetersizliği nedeniyle elde stokların birikmesi.
- Mali sistemdeki krizler.
- Firmaların içinde bulunduğu finansal sorunlar
- Kamu politikaları ile ilgili beklentiler.
- Döviz kredilerinde kur garantisinin kalkması nedeniyle ortaya çıkan kur riski.
- Türk parası ile yapılacak yatırımlar için bankalarda yeterli miktarda kaynak bulunmaması.
- Kredi maliyetlerinin yüksek oluşu v.b.dır.

Kısaca belirtilen bu nedenlerle 1983'de yatırım hacminin ve yatırımların kesimler arası dağılımının 1982'den pek farklı olmayacağı söylenebilir. 1983 yılında devam eden sıkı para politikası nedeniyle iç talepte bir canlanma beklenmemektedir. Ayrıca 1982'de olduğu gibi, 1983'te de ihracat artış hızında bir yavaşlama meydana geleceğinden, özellikle imalat sanayinde yatırım eğilimindeki durgunluğun devam edeceği ifade edilebilir.

1983 yılında mali sistemin son yıllardaki sorunlarını çözmesi olanağı yoktur. Bu nedenle müteşebbislerin gerek beklentileri, gerek parasal sorunların varlığı 1983 yılı için fazla iyimser bir tahminde bulunmamızı olanaksız kılmaktadır.

Önemli bazı kesimlerde 1983 yılı için yatırım eğilimlerini şöyle saptamak mümkündür:

Gıda Sanayii: Hayvan ürünleri ile un ve unlu ürünlere dönük yatırımların hızlandığı gıda kesiminde sebze ve meyva değerlendirme tesisleri kurulması için yeni yatırımların yapılması beklenmektedir. Özellikle et ve unlu maddelerdeki dış talebin artması bu konudaki yatırımların 1983 yılında da artacağını göstermektedir.

Tekstil Sanayi: Bu kesimde de ihracat nedeniyle yatırım eğilimleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi 1982 yılında en fazla yatırım eğilimi gösteren kesimlerden biri de tekstil olmuştur. Mevcut tesislerin modernizasyonu, tevsii ve ürün çeşitlendirme şeklindeki yatırımların yanı sıra konfeksiyon alanında yeni yatırımlar söz konusudur. Tüketici stoklarının eritilmesi sonucu iç talepte görülen artışlara paralel olarak dış talepte de önemli gelişmeler olmuştur.

İnşaat Malzemeleri Sanayii: İnşaat kesimindeki durgunluk yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kesimde ancak yenileme ve tevsii konularında bazı firmaların girişim eğilimleri vardır.

Kimya Sanayii Kesimi: Bazı ürünler için yatırım eğilimleri olmasına karşılık genel eğilim, tevsii projelerin gerçekleştirilmesi yönündedir.

Elektrik Kesimi: Alt yapı ve özellikle elektrik üretimindeki yetersizlik nedeniyle 1982'de olduğu gibi 1983'te de kamu yatırımlarında bu kesime ağırlık verilmesi beklenilmektedir. Zaten hazırlanan 1983 bütçesinde de bu kesime öncelik verildiği görülmektedir.

Demirçelik Sanayi: Bu kesimde özellikle ihracat artış eğilimlerinin olması nedeniyle tevsii yatırımlarına gidileceği tahmin edilmektedir.

Otomotiv Sanayi: Otomotiv kesiminde özellikle binek otomobil talebindeki büyük daralma, bu daldaki firmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık dizel motorları imalatında yatırımlara yönelilmekte diğer dallarda ise tevsii ve modernizasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Bazı kesimlerdeki ayrıntılı bilgileri de gördükten sonra 1983 yılında yatırımların özellikle sanayi kesimi için önemli ölçüde artmayacağınsöylemek mümkündür. Yatırımlardaki olumlu gelişmelerin ancak 1984 ve 1985 yıllarında başlayacağı düşünülebilir.

PARA KREDİ ALANINDA 1983 YILINA İLİŞKİN BEKLEYİŞLER

Dr. Öztin AKGÜÇ

Geçmiş yıllar sonuçları, para, kredi alanında alınan önlemler ve izleneceği açıklanan politikalar dikkate alınarak 1983 yılına ilişkin bekleyişler aşağıda özetlenmiştir.

1- Emisyondaki Gelişmeler

Dolanımda bulunan madeni para, ihmal edilebilir ölçüler içinde olduğundan, dolanıma çıkarılan banknot miktarı esas alınarak, emisyondaki son yıllarda yer alan gelişmeler tablo I. de verilmiştir.

TABLO I.
Emisyon Hacmindeki Gelişmeler

Yıllar	Dolanımına Çıkarılan Banknot (Milyar TL)	Bir Önceki Yıla Göre Artış
1978	113.7	% 45.9
1979	182.9	60.9
1980	278.6	52.3
1981	386.4	38.7
1982	542.7	40.5

1979 yılında % 60.9'a kadar yükselmiş olan emisyon artış hızı nominal olarak 1980 yılında % 52.3'e, 1981 yılında % 38.7'ya düşmüş, 1982 yılında ise tekrar % 40.5 yükselmiştir. Emisyon artışını, toptan eşya fiyat endeksi veya milli gelir zımni deflatörünü kullanarak, reel olarak ifade ettiğimizde, 1978-79 ve 80 yıllarında emisyon hacminin daraldığı, 1981 ve 1982 yıllarında genişlediği görülmektedir. Türkiye'de emisyon artışı ile enflasyon hızı arasındaki ilişki ve paraya karşı talebin gelir esnekliği güvenilir bir şekilde saptanmadığından, emisyon artışı konusundaki tahminler, sağlıklı bir temele oturtulamamaktadır.

dır. Bununla beraber 1983 yılında enflasyon hızının % 20 dolaylarında tutulacağı, büyüme hızının % 5'e yaklaşacağı ve paraya karşı talebin gelir esnekliğinin birden büyük olduğu varsayımı altında, emisyonun % 30-35 oranında artarak yıl sonunda 710-730 milyar TL. lık bir büyüklüğe ulaşacağı tahmin edilebilir.

2- Para Arzındaki Gelişmeler

Para arzı konusunda çeşitli tanımlar vermek ve farklı tanımlara göre gelişmeleri değerlendirmek olasıdır. Türkiye'de para arzı (dolanıma çıkan para+banka kasalarında mevcut para + vadesiz mevduat + Merkez Bankasında mevduat) şeklinde tanımlanmakta, vadeli tasarruf mevduatı (mevduat sertifikaları dahil) para arzı rakamlarına dahil edilmemektedir. Yukarıda tanımlandığı şekilde para arzını M_1 ve vadeli tasarruf mevduatı dahil M_2 sembolü ile göstererek, Türkiye'de 1978-1982 döneminde para arzındaki gelişmeler, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO II.
Para Arzındaki Gelişmeler

Yıllar	M_1 Milyar TL.	Yıllık Artış	M_2 Milyar TL.	Yıllık Artış
1978	290.5	% 37.9	345.9	% 38.4
1979	453.3	56.0	544.7	57.5
1980	723.6	59.6	910.2	67.1
1981	976.5	35.0	1.645.1	81.7
1982(24 Aralık geçici)	1.202.1	23.1	2.315.9	40.0
1982(Yıl sonu tahmin)	1.350.-	38.2	2.500.-	51.1

Yazının hazırlandığı sıralarda, yıl sonu para arzı rakamları belirlenmemiş olduğundan, yıl sonu rakamları tahmin edilmeğe çalışılmış ve dar anlamda para arzının (M_1) in bir önceki yıla kıyasla % 38 oranında artarak 1.350 milyar TL'ye, vadeli tasarruf mevduatını içeren M_2 'nin 2.500 milyar TL'ye yükseleceği konusunda kaba bir tahmin yapılmıştır. 1983 yılı için M_1 'in, vadesiz mevduat tanımında yapılan değişiklik ve vadesiz mevduat arttırmaya yönelik önlemler sonucu, 1982 yılında daha hızlı artacağı ve artış hızının % 40 dolaylarında olabileceği tahmin edilebilir. Buna göre dar anlamda para arzı (M_1) 1983 yılı sonunda 1.900 milyar TL'lik bir büyüklüğe ulaşabilecektir.

Vadeli mevduat artışında yavaşlamanın 1983 yılında da süreceği tahmin edilebilir. Bankalar kurulunun 12/12/1982 gün ve 8/5756 sayılı kararnamesi ile yürürlüğe konulan T.C. Merkez Bankası Banka Meclisinin 9/12/1982 gün ve 3994/13593 sayılı kararı ile, 6 ay ve daha uzun vadeli tasarruf mevduatının vadeli mevduat sayılması, vadeli mevduat faizinin düşürülmesi ve vadeli mevduat ile vadesiz mevduat arasındaki faiz marjının daraltılması, kuşkusuz, vadeli mevduat artışı üzerinde etkili olacaktır.

Vadeli mevduat artışındaki yararlanma beklentisinin gerçekleşmesi halinde buna karşıt olarak M_2 deki artış hızının, 1982 düzeyinin altına düşmesi olasıdır. Bu varsayımlar altında, M_2 nin 1983 yılında % 45 dolayında bir genişleme göstererek, anılan yıl sonunda 3.600 milyar TL'ye ulaşması beklenebilir.

Yinelemek gerekirse, Türkiye için makro açıdan anlamlı bir para arzı tanımı yapılarak, bunun parasal gösterge olarak kullanılması yerinde olur. Parasal hedefleri belirleyen Batı Avrupa ülkelerine baktığımızda, hedeflerin daha çok tanım farkları olmakla beraber, M_2 ve kredi hacmi cinsinden saptandığını görmekteyiz. Örneğin Danimarka'da parasal hedefler, özel kesime açılan krediler ve M_2 cinsinden verilmekte M_2 dolanımındaki para miktarı artı ticaret ve tasarruf bankalarındaki vadeli ve vadesiz mevduat şeklinde tanımlanmaktadır. Fransa'da hedef M_2 cinsinden belirlenmekte ancak M_2 ye dolanımındaki para ve bankacılık sistemindeki vadesiz, vadeli ve tasarruf mevduatından başka içeride ve dışarıda yerleşik kişilerin ellerinde bulundurdıkları vadeli tahvillerde dahil edilmektedir. F. Almanya "Merkez Bankası Para Stoku" terimiyle ifade edilen bir parasal büyüklük kullanmakta olup, bu terim, dolanımındaki para ile birlikte, Almanya'da yerleşik kişilerin Alman bankalarındaki vadesiz mevduatının % 16.6'sını, vadeli mevduatının % 12.4'ünü ve tasarruf mevduatının % 8.1'ini kapsamaktadır. Serbest İrlanda'da hedefler, özel kesime açılan krediler ve M_2 olarak belirlenmektedir. Anılan ülkede M_2 dolanımındaki para dışında bankalararası mevduat hariç, tüm mevduatı içermektedir. İtalya'da para politikasına ilişkin olarak toplam iç kredi hacmi hedeflenmektedir. Toplam iç kredi hacmine, bankaların ve uzun vadeli kredi kurumlarının verdikleri krediler, yerel

yönetimlerin ve şirketlerin çıkarmış oldukları tahviller ve kamu sektörü tarafından alınan ödünçler dahil edilmektedir. Hollanda'da M_2 geniş şekilde tanımlanmakta bu kavram, dolanımındaki para miktarını, bankalardaki vadesiz ve vadeli mevduatı, döviz mevduatını ve devlet ve yerel yönetimlerden olan kısa süreli alacakları kapsamaktadır. İngiltere'de M_2 dolanımındaki para miktarı dışında, bankacılık sektörü ile mevduat kabul eden finansman evlerindeki özel ve kamu kesime ait, Sterling mevduatı, mevduat sertifikaları da dahil olmak üzere içermektedir.

Görülüyor ki her ülke, anlamlı gördüğü bir parasal büyüklük üzerinden hedefleri belirlemektedir. Türkiye'de de, izlenen para politikasının niteliğini daha iyi ortaya koyabilmek için makro açıdan bir gösterge olabilecek, parasal kavram veya kavramların geliştirilmesine gereksinme olduğu açıktır.

3- Mevduatta Gelişmeler

1978-1982 döneminde mevduatta gelişmeler, ayrıntılı olarak aşağıda gösterilmiştir.

Türkiye'deki mevduat hacmi, Ekim/1982 sonu itibarıyla 933 milyon TL'lik bir boyuta ulaşmıştır. Elimizde veriler yıl sonuna çok yakın bir tarihe ait olmasına karşın, bankaların yıl sonları itibarıyla mevduatlarını yüksek gösterme çabaları sonucu vitrin süsleme işlemleri, sağlıklı bir tahmin yapılmasını güçleştirmektedir. Bununla beraber, ayrıntısı tablo III/A da verildiği gibi, yıl sonunda toplam mevduat hacminin 2.500 milyar TL'ye yükselmesi beklenebilir.

(1) Mevduat sertifikası dahil

1978-1981 yılları arasında toplam mevduat, nominal olarak, sırasıyla yıllık olarak % 32.6, % 51.7, % 66.1 ve % 102.5 oranlarında gittikçe hızlanan bir artış göstermiş iken, 1982 yılında artış hızının yavaşladığı gözlenmektedir. Yaptığımız kaba tahmine göre 1982 yılında mevduat bir önceki yıla göre % 50'nin biraz üzerinde bir artış gösterecektir. Yüksek faizin, mevcut birikimlerin bankalara kanalizasyonu üzerindeki etkisinin 1981 yılında görülmüş olması, 1982 yılında yaşanan bankerlik olaylarının yarattığı güvensizlik kuşkusuz 1982 yılında mevduatın görece olarak daha yavaş artmasına neden olan etmenlerdendir. Bunun yanı sıra, bankacılık sisteminde bir uygulamaya değişikliği de, 1982 yılında mevduatta, özellikle vadeli mevduatta artış hızında yavaşlama görünümü vermektedir. Önceki yıllarda bankalar, vadeli mevduat (sertifikalar dahil) için hesapladıkları işlemiş faizleri, bir yandan gider yazıp, diğer yandan mevduat tutarına eklerken, 1982 yılı sonundan itibaren vadeli mevduata ilişkin işlemiş faizleri, mevduat hesaplarına eklemeyeceklerdir.

Daha açık bir deyişle bankalar vadesi henüz gelmemiş vadeli mevduat hesaplarına ilişkin işlemiş faizleri, hesaplayıp, gider yazabilecekler, fakat bunları müşterilerinin hesabına ilave etmeyeceklerdir. Bu uygulama değişikliği bankalardaki vadeli mevduat artış hızının bir ölçüde düşük görünmesi-

TABLO III./A
Mevduatta Gelişmeler (Milyar TL.) 1978-1982

Mevduat Türü	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl sonu Tahmin
Tasarruf Mev.	160.8	235.9	383.1	901.2	1.328.1	1.595.-
Vadesiz Tas.	105.4	144.5	196.5	223.5	235.8	295.-
Vadeli Tas (1)	55.4	91.4	186.6	677.6	1.092.3	1.300.-
Ticari Mev.	87.3	156.0	287.0	469.8	422.6	600.-
Resmi	35.3	50.9	84.1	157.4	152.4	170.-
Bankalar Mev.	39.5	45.9	56.9	111.8	84.2	125.-
Diğer Mev.	-	1.3	2.7	8.0	6.1	10.-
Toplam Mev.	322.9	4.900.-	813.8	1.648.1	1.993.3	2.500.-

TABLO III./B
Mevduatta Gelişmeler
(Yıllık Artışlar %)

Mevduat Türü	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl sonu tahmin
Tasarruf Mev.	% 30.5	% 46.7	% 62.4	% 135.2	% 47.4	% 77.-
Vadesiz	25.6	37.1	36.0	13.7	5.5	32.-
Vadeli	41.0	65.0	104.2	263.1	61.2	91.8
Ticari Mev.	36.6	78.7	84.0	63.7	(10.0)	27.7
Resmi	35.2	44.2	65.2	87.2	(3.2)	8.0
Bankalar Mev.	30.4	16.2	24.0	96.5	(24.7)	11.8
Toplam Mev.	32.6	51.7	66.1	102.5	20.9	51.7

ne yol açacaktır. Nitekim bu etmen de dikkate alınarak 1981 yılında % 263 yükselen vadeli mevduat artış hızı, 1982 için % 90'ın az üzerinde tahmin edilmiştir.

Tablo III./C de açıkça izleneceği üzere, 1980 yılı ortalarında faiz politikasındaki değişiklik, mevduatın bileşimi ve vade yapısı üzerinde de etkili olmuştur. Anılan tarihten itibaren tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payı, diğer mevduat faizleri aleyhine devamlı yükselmiş, 1980 yılındaki % 47'ye kadar inen payı, 1982 yılı sonunda % 60'ın üstüne yükselmiştir. Bu gelişmede kuşkusuz vadeli mevduatta, olağandışı olarak nitelendirilebilecek

hızlı artış etkili olmuştur. 1980 de % 104, 1981 de % 263 oranında artan vadeli mevduatın, toplam mevduat içindeki payı dört senelik bir dönemde içinde % 17'den % 50'nin üzerine çıkmıştır.

1983 yılına ilişkin mevduat tahminlerine gelince, 1981 yılında olağanüstü boyutlarda genişleme gösteren mevduat hacminin 1982 yılında normal gelişme eğilimine girdiği gözlenmektedir. 1983 yılında mevduat hacmi ve yapısı üzerinde, (i) emisyon artışı, (ii) mevduat karşılık oranı (iii) faiz hadleri, (iv) disponibilitate oranı etkili olacaktır. Kanuni karşılık oranının, vadeli ve vadesiz mevduat için % 25'e indirilmesi, disponibilitate oranının tüm bankalar için % 10 olarak saptanması ve "T.C. Merkez

TABLO III./C
Mevduatın Yapısında Değişmeler

Mevduat Türü	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl sonu Tahmin
Tasarruf Mev.	% 49.8	% 48.1	% 47.1	% 54.7	% 66.6	% 63.8
Vadesiz Tas.	32.6	29.5	24.1	13.6	11.8	11.8
Vadeli Tas.	17.2	18.6	23.0	41.1	54.8	52.0
Ticari Mev.	27.0	31.8	35.3	28.5	21.2	24.0
Resmi Mev.	10.9	10.4	10.3	9.5	7.6	6.8
Bankalar Mev.	12.3	9.4	7.0	6.8	4.3	5.0
Diğer Mev.	-	0.3	0.3	0.5	0.3	0.4
Toplam Mev.	100.-	100.-	100.-	100.-	100.-	100.-

Bankası'nca kabul edilmiş senetlere mukabil bankalarca serbestce kullanılabilecek reeskont imkanlarının" disponibil değerler arasında dahil edilmesi, bankaların ödünç verebilir fonları ve mevduat çarpanını yükseltici değişikliklerdir. Ayrıca vadeli mevduat ile vadesiz mevduat arasındaki faiz marjının daraltılması, vadeli mevduat tanımının değiştirilmesi (1, 2 ve 3 aylık vadeli mevduat uygulamasının kaldırılması) mevduatın vade yapısını değiştirebilecek etmenlerdir. Alınan ve alınması olası önlemlerin mevduat hacmi üzerindeki etkileri

de dikkate alınarak, 1983 yılı sonu itibariyle, mevduata ilişkin kaba tahmin aşağıda tablo IV. de verilmiştir.

1983 yılında toplam mevduatın % 37 - % 40 oranında artarak yıl sonunda 3.5 milyar TL. yaklaşan bir boyuta ulaşacağı tahmin edilmiştir. Mevduat türleri arasında tasarruf mevduatının daha hızlı bir artış göstereceği, bunun sonucu Tasarruf mevduatının toplam mevduat içindeki payının % 70 dolaylarına yaklaşması diğer beklentiler arasındadır.

TABLO: IV Mevduat Tahmini (1983 Sonu İtibariyle)			
Mevduat Türü	Tutar(Milyar TL.)	Yıllık Artış Hızı	Toplam İçindeki Pay %
Tasarruf Mevduatı	2.360.-	% 48	% 69.-
Vadesiz Tas.	430.-	45	12.5
Vadeli Tas.	1.930.-	50	56.5
Ticari Mevduat	690.-	15	20.-
Resmi Mevduat	210.-	20	6.1
Bankalar Mevduatı	150.-	20	4.4
Diğer Mevduat	15.-	50	0.5
Toplam	3.425	% 37	100.-

4- Banka Kredilerindeki Gelişmeler

1978-1982 dönemindeki banka kredilerindeki gelişmeler Tablo: V/A da gösterilmiştir. 1978 yılı sonunda 297.6 milyar TL. olan banka kredileri, Ekim/1982 ayı sonu itibariyle 1.720 milyar TL.'ye yükselmiştir.

Bankaların yıl sonlarında mevduat ve kredi şişkinliğine yol açabilecek işlemleri ve işlemlerin daha çok Ticari, sınai ve sair kredi grubunu veya ihtisas kredileri dışında kalan kredileri etkileyeceği dikkate alınarak, yıl sonunda başka krediler stokunun (Devlet Yatırım Bankası kredileri ile T.C. Merkez Bankasının dolaysız kredileri hariç) 2.170 milyar TL.

düzeyine yükseleceği tahmin edilmiştir.

Kredi türlerindeki artış hızları, ayrıntılı olarak tablo V/B'de verilmiştir.

1980 yılında %76.1, 1981 yılında %73.1 oranında artan banka kredilerinin artış hızının nominal olarak 1982 yılında yavaşladığı gözlenmektedir. Kesin rakamlar henüz belirlenmemiş olmakla beraber, banka kredilerinin (DYB dışında diğer kalkınma ve yatırım bankaları kredileri dahil) 1982 yılında % 55 oranı dolaylarında artacağı hesaplanmaktadır. İhtisas kredileri dışında kalan kredilerin % 66 dolaylarında artmasına karşılık ihtisas kredilerinde artış oranının

TABLO V-A Kredilerde Gelişmeler (Yıllık Artış %)						
Krediler	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl Sonu Tahmin
Ticari Sınai	190.3	271.4	503.1	880.4	1144.5	1.460.-
Tarım	61.2	115.9	194.8	340.2	338.8	430.-
Kalkınma Bank.	13.4	23.8	42.6	63.5	88.2	105.-
Küçük Esnaf (Meslek)	13.7	28.1	37.2	63.3	85.7	100.-
İpotek Karşılığı (Konut)	10.8	13.3	15.2	19.7	29.6	35.-
Denizcilik			3.8	15.4	24.3	30.-
İller Bankası	8.2	9.1	7.2	9.5	8.6	10.-
Toplam	297.6	456.6	804.0	1391.9	1719.7	2.170.-

Not: Devlet Yatırım Bankası Kredileri hariç

TABLO: V/B
KREDİLERDE GELİŞMELER
(Yıllık Artışlar %)

Krediler	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl Sonu Tahmin
Ticari Sınai	% 28.3	% 42.6	% 85.4	% 75.0	% 30.0	% 65.8
Tarım	12.3	89.4	68.1	74.6	(0.6)	26.5
Kalkınma Bankaları	54.0	68.1	79.0	49.1	38.8	65.3
Küçük Esnaf (Meslek)	44.2	105.1	32.4	70.2	40.1	58.0
İpotek Karşılığı (Konut)	56.5	23.1	14.3	29.6	50.2	77.6
Denizcilik				305.2	57.8	95.0
İller Bankası	24.5	11.0	(20.)	31.9	(9.5)	5.0
Toplam Krediler	% 26.9	% 53.4	% 76.1	% 73.1	% 23.6	% 55.9

daha düşük düzeylerde kalması olasıdır. Emlak Kredi Bankası kanalıyla kullandırılan Toplu Konut Fonu nedeniyle, 1982 yılında konut kredilerinin geçen yıllara kıyasla daha hızlı bir artış göstermesi beklenmektedir. Ayrıca, TL'nin değer kaybı, döviz

kredisi veren kalkınma ve yatırım bankası kredilerinde hesaben büyümeye yol açmaktadır. 1982 yılında kalkınma bankaları kredilerindeki hızlı artışın en önemli nedenlerinin, döviz kurlarında değişiklik olduğu dikkatten kaçmamalıdır.

TABLO: V/C
KREDİLERİN DAĞILIMI %

Krediler	1978	1979	1980	1981	Ekim	1982 Yıl Sonu Tahmin
Ticari Sınai	% 63.9	% 59.4	% 62.6	% 63.3	% 66.6	% 67.3
Tarım	20.6	25.4	24.2	24.4	19.7	19.8
Kalkınma Bankaları	4.5	5.2	5.3	4.6	5.1	4.8
Küçük Esnaf (Meslek)	4.6	6.2	4.6	4.6	5.0	4.6
İpotek Karşılığı (Konut)	3.6	2.9	1.9	1.4	1.7	1.6
Denizcilik			0.5	1.1	1.4	1.4
İller Bankası	2.8	2.0	0.9	0.6	0.5	0.5
	% 100.-	100.-	100.-	100.-	100.-	100.-

Kredilerin dağılımında ticaret ve sınai sektörüne verilen kredilerin 1982 yılı sonunda tüm krediler içinde görece payının 2/3'e yükseleceği buna karşılık tarım kredilerinin payının % 20 dolaylarına düşeceği beklenbilir.

1983 yılında mevduat artışına karşıt olarak kredilerindeki artış hızının da, nominal olarak 1982 yılı düzeyinin altına düşmesi olasıdır. Yine kaba bir tahmin olarak, banka kredilerinde % 50 artış beklendiğiyle 1983 yıl sonunda kredi stokunun (DYB

TABLO VI
BANKA KREDİLERİ
(1983 Yıl Sonu Tahmini)

Kredi Türü	Tutar (Milyar TL.)	Yıllık Artış Hızı %	Toplam İçindeki Payı
Ticari-Sınai-Sair	2.120	% 45	% 65.2
Tarım	715	66	22
Kalkınma Bankası	160	60	5
Küçük Esnaf (Meslek)	150	50	4.6
İpotek Karşılığı (Konut)	60	70	1.8
Denizcilik	35	20	1.1
İller Bankası	10	-	0.3
Toplam Krediler	3.250	% 50	100.-

kredileri ile T.C. Merkez Bankası kredileri hariç) 3.250 milyar liraya yükselmesi olasıdır.

1983 yılında Tarım sektörüne verileceği açıklanan önem ve öncelik nedeniyle tarım kredilerinin toplam krediler içindeki payının % 20 dolaylarından % 22'ye yükselmesi yine ihtisas kredileri grubunda yer alan kalkınma bankaları kredilerinin de kur ayarlamalarının da etkisiyle ortalamanın üstünde bir artış göstermesi beklenebilir. Toplu konut fonu oluşturulabildiği takdirde gayrimenkul ipotegi karşılığı konut kredilerinin görece payının yükselmesi normaldir. Denizcilik kredilerinin, deniz taşımasındaki bunalım nedeniyle gerilemesi ticari ve sınai kredilerdeki artış hızının da, enflasyonun hedeflenen şekilde kontrol altında tutulması koşuluyla, geçen yıllara kıyasla yavaşlaması olağan gelişmeler olabilecektir. Bu açıklamaların ışığı altında banka kredilerine ilişkin 1983 yılı beklentileri Tablo: VI'da özetlenmiştir.

5- T.C. Merkez Bankası Kredilerinde Gelişmeler,

1978-1982 döneminde Merkez Bankası kredilerindeki gelişmeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

TABLO: VII/A
T.C. MERKEZ BANKASI KREDİLERİ
1978-1982
(Milyar T.L.)

T.C.M.B. Kredileri	1978	1979	1980	1981	1982
Kamu Kurumları	124.4	214.6	368.8	548.2	578.0
Bankalar	94.1	120.8	193.7	257.3	289.9
Tarım Kooperatifleri	23.4	46.7	92.7	120.0	42.6
Toplam	241.9	382.1	655.2	925.5	910.5

Not: Kamu kurumlarına açılan krediler, Hazineye verilen avansları, kamu kurumlarına verilen dolaysız krediler, Sümerbank aracılığı ile kullandırılan kredileri kapsamaktadır.

1978 yılında 242 milyar TL. olan T.C. Merkez Bankası kredileri 1981 yıl sonunda 925.5 milyar TL. kadar yükselmiş iken, geçici rakamlara göre 1982 yıl sonunda 910.5 milyar TL.'ye gerilemiştir. T.C. Merkezinin 31/12/1982 tarihli duruma göre, kredilerindeki bu daralma Tarım kooperatiflerine verilen

kredilerin önemli boyutlarda 77.4 milyar TL. azalmasından kaynaklanmaktadır. 1982 yılında T.C. Merkez Bankasının dış varlıklarda önemli bir artış ve borçlarda bir azalış olmamasına karşın emisyonunun 156.3 milyar genişlemesi irdelenmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

1978 yılında % 34.6 - 1979'da % 72.5 - 1980'de % 71.9 ve 1981 yılında'da % 48.6 oranlarında artış gösteren T.C. Merkez Bankası kredileri, geçici rakamlara göre 1982 yılında gerilemiş bulunmaktadır. Anılan yılda kamu kurumlarına açılan kredilerin % 5.4 bankalara açılan kredilerin % 12.7 oranında azalmasına karşılık Tarım kooperatiflerine açılan kredilerde % 64.5 oranında gerilemiş, sonuçta Merkez Bankası kredilerinin, bir önceki yıla göre % 1.6 oranında azalmasına yol açmıştır. Ancak 1982 yılında önemli boyutlarda emisyon artışı olması yukarıda da değinildiği gibi T.C. Merkez Bankası kredilerinde gerilemiş üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

T.C. Merkez Bankası kredilerinin, kamu, bankalar ve kooperatif sektörü arasında dağılımına bakıldığında, kamu sektörünün payında büyüme eğilimi gözlenmektedir. Kamu kurumlarına (Hazineye verilen avanslar ve kooperatifler dışında destekleme kredileri dahil) 1982 yılı sonunda % 63.5 yükselmiştir.

Bankalara açılan kredilerin payı da, son yılda kooperatif sektörü aleyhine büyüyerek % 31.8'e ulaşmıştır.

T.C. Merkez Bankası kredileri 1982 yılında her ne kadar gerilemiş görünmekle beraber, kamu hazinemizin finansman gereksinimi ile Bankanın bankacılık kesimine kaynak sağlama işlevi 1983 yılında söz konusu kredilerde artışa yol açacak etmenlerdir.

Hedeflenen dış satım düzeyine ulaşabilmek için

TABLO VII/B
T.C. MERKEZ BANKASI KREDİLERİ
(Yıllık Artış Hızları %)

T.C.M.B. Kredileri	1978	1979	1980	1981	1982
Kamu Kurumları	% 34.6	% 72.5	% 71.9	% 48.6	% 5.4
Bankalar	29.4	28.4	60.3	32.8	12.7
Tarım Kooperatifleri	(4.9)	100.0	98.5	29.4	(64.5)
Toplam	27.5	58.0	71.5	41.3	(11.6)

TABLO: VII/C
T.C. MERKEZ BANKASI KREDİLERİNİN
KESİMLER İTİBARIYLA DAĞILIMI

T.C.M.B. Kredileri	1978	1979	1980	1981	1982
Kamu Kurumları	% 51.4	% 56.2	% 56.3	% 59.2	% 63.5
Bankalar	38.9	31.6	29.6	27.8	31.8
Tarım Kooperatifleri	9.7	12.2	14.1	13.0	4.7
Toplam	100.-	100.-	100.-	100.-	100.-

yetkililerin açıkladığı gibi dış satım kredilerine ağırlık verilmesi, bankacılık kesiminin, T.C. Merkez Bankası kredileri içinde payının yükselmesine yol açabilir. 1983 yıl sonu itibarıyla T.C. Merkez Bankası kredilerinin 1.140 milyar TL'ye ulaşması, Bankaların kullandıkları kredilerin de 400 milyar TL dolaylarına yükselmesi beklenebilir.

6- Faiz Rejimi

Yukarıda değinilen, Bankalar kurulunun, T.C. Merkez Banka Meclisinin 9/12/1982 gün ve 39994/13593 sayılı kararı yürürlüğe koyan, 12/Aralık/1982 gün ve 8/5756 sayılı kararnamesiyle, faiz rejiminde değişiklik yapılmış, gerek kredi gerek mevduat faizlerinin saptanması T.C. Merkez Bankası gözetiminde büyük bankalara bırakılmıştır. Gerçekten anılan kararnamenin 3'ncü maddesine göre 4'ncü maddede belirtilen krediler dışında, bankaların ödünç para verme işlerinde ve bankalar mevduatı hariç mevduat kabulünde alacakları ve verecekleri yıllık azami faiz oranları, bankalar arası mevduat hariç toplam mevduat içindeki payları yüzde 3 ve daha fazla olan bankalar tarafından vade ve türlerine göre serbestce tesbit ve müştereken T.C. Merkez Bankasına bildirilecek oranları aşamaz. Anılan kararnameye göre, gerçek anlamda serbest faiz uygulaması yalnız bankalararası Mevduat için geçerlidir. Ayrıca bazı kredilerin faizi oranları da bankalararası anlaşma dışında bırakılmıştır. Buna göre reeskont kaynağından açılan a) İhracat Teşvik Fonu kredilere b) Özel orta vadeli kredilere c) Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası tarafından çok ortaklı şirketlere yarım kalmış yatırımlara tamamlanması için kullanılan kredilere uygulanacak azami faiz oranı para ve kredi kurulu tarafından tespit edilecektir. T.C. emekli sandığınca verilen emekli çeklerin iskontosu suretiyle kullanılacak kredilere uygulanacak faiz oranı azami % 20 olacak, faiz farkı iadesinden yararlanarak iktisas bankalarının özel kanunlarına göre açtırılan iktisas kredilerine uygulayacakları faiz oranları, genel azami faiz oranlarında faiz farkı iade oranlarının düşürülmesi suretiyle bulunan faiz oranlarını aşamayacaktır.

Alınan kararnameye uygun olarak, bankalararası anlaşma ile saptanan kredi ve mevduat faizleri 1982 yılı sonlarına doğru açıklanmıştır. Açıklanan faiz hadlerinde kısa dönemde önemli bir değişiklik olması beklenmemektedir. Ancak, bankaların ödünç verilebilir fonlar genişlediği takdirde mevduat blokajı uygulamasının yumuşatılması, kredi faizle-

rinde, efektif olarak bir düşüşe yol açabilir.

7- Sonuç ve Bazı Öneriler

Para kredi alanında kaba tahminler yerine T.C. Merkez Bankası, izlenecek politikalarla uyumlu olarak parasal büyüklüklere ilişkin hedefleri her yıl açıklamalıdır. Parasal hedeflerin saptanması, Batı Ülkelerinde merkez bankalarının gelenekleri arasındadır. Bu hedeflerin somut olarak ortaya koyulması halinde izlenecek para politikasına açıklık ve disiplin getirileceği gibi, bankaların ve firmaların finansmal planlamasının daha sağlıklı bir tabana oturtulması da sağlanabilecektir.

Ülkemizde tartışmalar daha çok sermaye piyasası üzerinde yoğunlaşmış, para piyasasının varlığı ve gelişmesi bir yerde gözardı edilmiştir. Canlı bir para piyasasının varlığı fonların bankalararasında daha iyi bir dağıtımına yol açabileceği gibi, yabancı bankalar açısından Türkiye'de faaliyette bulunmaya çekici hale getirebilir ve T.C. Merkez Bankası reeskont hadlerinin, faizin oluşturulmasında etkinliğini artırabilir. Bu nedenle canlı bir para piyasasının oluşturulmasında en az sermaye piyasası kadar önem verilmelidir.

1983 yılına ilişkin beklentiler şöyle özetlenebilir.

1) Bankacılık sistemi Likidite açısından 1982'ye kıyasla daha rahat bir yıl geçirebilir. Zor durumda olan bankalara T.C. Merkez Bankası desteğinin devamı banker şoklarını kısmen atlatılmış olması disonibilite ve mevduat karşılıklarına ilişkin alınan kararlar, sağlanan bazı vergi avantajları, bankaların gerçekleştirilecekleri beklenen sermaye artışları bu konuda iyimserliğe yol açmaktadır.

2) Kaba tahminler olarak, 1983 yılında emisyon artışının yavaşlayarak % 30-35 oranında bir artışla yıl sonunda 700 milyon TL'nin biraz üstünde bir büyüklüğe ulaşacağı her anlamdaki para arzındaki artışın vadesiz mevduatta artış beklentisi sonucu, hızlanarak % 40'a mutlak rakam olarak 1.900 milyar TL'ye yükseleceği, mevduat ve kredilerde artış hızının önceki yıllara kıyasla yavaşlamakla beraber, mevduat ve kredi hacimlerinin 1983 yılı sonu itibarıyla sırasıyla 3.425 milyar TL ve 3.250 milyar TL düzeyinde olabileceği ileri sürülebilir.

3) T.C. Merkez Bankasının, bankacılık kesiminde de bir şok yaşanmamasına yönelik politika devam ettiği

sürece, 1983 yılında bankacılık kesiminde önemli kurumsal değişmelerin olmayacağı tahmin edilebilir. Ancak bazı bankaların pay senetlerinde yönetimi etkileyebilecek boyutlarda el değiştirmesi olasıdır. Kuruluş çalışmaları yapıldığı açıklanan İhracat Bankası dışında yeni bir finansal kurumun faaliyete geçmesi beklenmemektedir. Bankaların, açacakları yeni şube sayısının görece olarak , geçen yıllara kıyasla azalacağı, bankaların şube açma politikalarını daha rasyonel bir temele oturtmaları yine genel beklentiler arasındadır.

4) Gerek 1983 Ekonomik raporunda yer alan, bankacılığı ilişkin ilkelerin uygulamaya konulması, gerek bankaların yönetiminde egemen olmağa başlayan düşüntüler bankacılık kesiminde 1983 yılında verimliliğin artabileceğini göstermektedir.

Özetle, bankacılık kesimi, daha iyimser bir hava ile 1983 yılına girmektedir.

KİT'LER HAKKINDA BİLGİLER VE GENEL ÖNERİLER KAPSAMI

Aslan Başer KAFAOĞLU

KİT'ler (Kamu İktisadi Teşekkülleri) adı, kamunun sahip olduğu kuruluşları içine alması gereken bir deyimdir. Ama böyle değildir. KİT'ler adını oluşturan terimden daha dar bir terimdir. Kamu tüzel kişilerinin ekonomik yapıda sahip yada ortak olduğu kuruluşların sadece bir kısmını oluştururlar. Şöyleki:

1) Devlet dışındaki kamu tüzel kişilerinin özellikle belediyelerin sahip oldukları ve batıdaki benzerleri gibi kamu hizmeti gören ekonomik kuruluşlar bizdeki KİT deyimi içinde yer almazlar. Örneğin, elektrik, otobüs, içme suyu, kanalizasyon işlerini düzenlemek ve belde halkına bu hizmetleri vermek için Belediyeler bünyesindeki İETT, EGO gibi ekonomik kamu kuruluşları ile KİT deyiminin ilgisi yoktur. En azından kamu kuruluşları (KİT) hesaplarında bu gibi kuruluşların yaptığı hizmetler yer almaz. Bir bakıma KİT, 1930'larda kendilerine takılan adla anılmalıdır: İktisadi Devlet Teşekkülleri (Kuruluşları).

2) Bunun gibi, her biri kamu hizmeti yanında ve o hizmetten daha çok genel olarak "İktisadi faaliyet" tanımı içinde yer alan işlerle uğraşan Orman Genel Müdürlüğü, Tekel Genel Müdürlüğü, Devlet Üretim Çiftlikleri gibi kuruluşlar da KİT kapsamı için hesaba alınmazlar.

3) Devletin bazı hizmetlerini yapmak için kamu amaçlarına dönük kurulmuş Emeklilik ve Sosyal Sigorta kurumlarının tamamına yada çoğunluğuna sahip oldukları iktisadi kuruluşlar da KİT içinde

sayılmıyor. Örneğin, Emekli Sandığının, Sosyal Sigortalar kurumunun, Ordu yardımlaşma kurumunun tamamına yada çoğunluk paylarına sahip oldukları iktisadi kuruluşlar da KİT'ler içinde düşünülmezler.

Bunlar yanında TCZB, Emlak Kredi Bankası v.b. gibi bankacılık alanındaki kamu kuruluşlarının tamamına yada çoğunluğuna sahip oldukları (kooperatifler sigorta şirketleri ve bunların sahip oldukları

TABLO I
G.S.Y.İ.H.'fs KİT'lerin Payları
(Cari Fiyatlarla)

	1975	1976	1977	1978	1979
1. Sanayi	22.9	26.4	29.7	26.8	27.3
a. Madencilik	70.9	66.4	91.9	112.5	101.4
b. İmalat	18.0	20.7	20.8	18.6	18.7
c. Enerji	36.1	53.2	48.6	35.9	46.2
2. Ticaret	2.8	4.4	2.9	4.4	4.8
3. Ulaştırma	22.3	25.-	25.-	23.5	22.4
4. Mali Kuruluşlar	26.4	28.4	47.4	35.8	39.4
5. Hizmet ve İnşaat	2.3	2.6	6.2	13.6	12.6
6. Endüstriler Toplamı	9.1	10.2	11.0	11.0	11.6
G.S.Y.İ.H.					
(Alıcı Fiyatlar)	9.2	9.8	10.2	10.7	10.9

kuruluşlar ile gübre sanayi, inşaat şirketleri kuruluşlar da KİT'ler içinde yapılan hesaplamalarda gözönünde tutulmazlar. Birde, kuruluş statüsü açısından üretici çiftçilerin birliğiymiş gibi görünen ama Devlet parasıyla kurulup yaşatılan TARİŞ, ÇUKOBİRLİK gibi kuruluşlar var. Bunlar da şeklen değilse bile fiilen kamu kuruluşudur.

Böylece KİT'lerin kamu kuruluş ve kamu tüzel kişiliklerin iktisadi faaliyetlerinden önemli kısımlarını dışlayan bir kavram ve kavrayış içinde ele alındığının bilinmesinde sayısız yararlar vardır. Yani, bir başka deyişle, kamu tüzel kuruluşlarının ekonomik ve işletmecilik çalışmaları KİT kapsamından çok daha geniştir. Bunu burada belirtmekte yarar vardır. Çünkü, KİT'lerin düzeltilmesi için bir çaba harcanacaksa bu sadece KİT'ler kapsamında düşünülmemelidir. Örneğin, Bir Ankara EGO, yada İzmir ESHOT, İstanbul İETT kuruluşu KİT'lerden çok daha büyük bir ticarî ciroya sahiptir.

Durum bu olunca KİT'leri düzenlemenin sağlayacağı sosyal faydanın önemi de artmaktadır. KİT'ler hakkında düzenlenen incelemeleri de bu açıdan düzeltmek gerekir. Elimizde bulunan son rapor olan KİT 1979 yılı Genel Raporu G.S.Y.İ.H da KİT'lerin cari fiyatlarla payını şöyle saptamış:

(Bu istatistik tablo da ülkedeki çoğu istatistik gibi inandırıcı değil;
Çünkü :

1) Madencilikte G.S.Y.İ.H'nın yüzde yüzden fazlasını KİT'lerin ürettiği yazılı (1978 ve 1979 'da). Bu matematik olarak olanaksız. Bu olacak iş değildir.

2) G.S.Y.İ.H payı olarak ortaya çıkan bileşke de yıldan yıla büyük bir değişme olmayışına karşılık, birleşimi meydana getiren kalemlerde büyük değişiklikler oluyor. Örneğin, 5 No'lu kaleminde bir yıldan ötekine yüzde 100-200 değişme, mali kuruluşlarda da benzer anormal bir akış var. Bu durumda bu iki kalemin (4. ve 5.) genel sonucu ayarlamada kullanıldığı izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, çaresiz bu tabloyu kullanacağız.)

Aslında yukarıdaki tablo ne kapsam ve ne de madde ağırlığı olarak kamu ekonomik kuruluşlarının ulusal ekonomideki payını yansıtmıyor. Bunları ayrıntılarıyla anlatalım:

A. KAPSAM AÇISINDAN

Kapsam açısından KİT'ler bütün kamu işletmelerini içine almıyor. Bu nedenle, aslında kamuya ait kuruluşlarda üretilen bir çok mal ve hizmet yukarıdaki tabloda yer almamış. Bunları burada görmeye yarar var:

1) Tarımsal hasılda kamunun payı yukarıdaki tabloda yer alması. Oysa Orman Genel Müdürlüğü, Devlet Üretim Çiftlikleri, Şeker şirketi v.b. önemi azımsanmayacak bir üretimde bulunurlar. Bunlar yukarıdaki tabloda yer almamıştır.

2) Tarımsal sanayide birliklerin payı da - bu birliklerin desteği devlet olduğu halde - burada

alınmamıştır. Hele Belediyelerin mezbaha, su temizleme, havagazı gibi sanayi hizmetleri sanayide önemli rol tuttuğu halde yukarıya alınmamıştır. Ziraat Bankasının hisse çoğunluğuna sahip olduğu gübre fabrikalarının, Tekel'in sanayi ürünlerinin de yukarıdaki tabloda yerini almadığı açıktır. OYAK sanayii de tabloda yoktur.

3) Ulaştırma hizmetleri arasına Belediyelerin kent içi taşımalarının da girmediği açıktır.

4) Mali kuruluşlar içinde de devlet bankalarının sigorta şirketlerinin hizmetleri bedelleri büyük bir olasılıkla yer almamıştır.

5) Hizmet ve İnşaat kesiminde belediye hizmetleri, belediye inşaatları, devlet kuruluşlarının şirket niteliğindeki kuruluşlarının inşaatları da yer almamıştır.

B. MADDE AĞIRLIĞI BAKIMINDAN

Kağıt ve benzerleri, akaryakıt, demir-çelik, bakır, alüminyum gibi temel ara malların üretim ağırlığı devlettedir. Gübrede, sigarada, kerestede, şekerde, kömürde, elektrikte ağırlık devlet kuruluşlarındadır. Demiryolu, kentiçi demir, kara ve denizyolu ulaştırmasının, haberleşmenin ağırlığı devlettedir.

Bunlara bakılarak devlet kesimi, KİT'ler olmasaydı Türkiye sanayii olmazdı, olamazdı demek yanlış olmaz. Bunlar ne özel kesim tarafından kurulabilirdi nede özel kesim şimdi bunları kurabilir. Bunların özel kesime devredilebilmesi de olanak dışı. Son yıllarda demir-çelik kesiminde kurulan özel kesim kuruluşlarının yaşamını sürdürememesi bu yargımızı doğrulamaktadır. Bunları yazış nedenimiz bunlardan vazgeçmenin ve böyle kuruluşların özel kesimce üstlenmenin olasılığının bulunmadığını anlatmaktadır.

Bu kuruluşların elbette kusurları, yapı bozuklukları, hataları ve yanlış yönetimi yoktur denemez. Ama bu kusurları piyeyi deve olarak büyüterek değil, onlara göz bebeğimiz gibi bakarak, hizmetlerini takdir ederek düzeltilmelidir. Eleştiride ölçülü olmalıdır. Bu konuda bir örnek olmak üzere, KİT'leri adeta ulusal ekonomideki tüm kusurların nedeni ve kaynağı gibi gösterme eğilimini ele alalım. Bu eleştiri tipinin en açık örneğini veren bir kuruluşun şu eleştirilerine bakalım:

"1981 programının en zayıf tarafı.... KİT sektörüne önemli bir reform teklifi getirilmeden yeni yatırım görevleri verilmesidir. Diğer önemli bir noksan ise zarar etmekte olan KİT kuruluşlarının zararlarının yine bütçeden finansmanına devam edilmesidir." Tüsiad - 1981 yılına girerken Türk Ekonomisi sayfa IV. Yani Türk ekonomisinin en önemli derdi, çöküşe doğru giden banker kesimi değilmiş, Türk parası sıkıntısı değilmiş. Ama Tüsiad'ın bu kehaneti bir sonraki raporda doğrulanmaz:

O kötülünen, en büyük dert denen "KİT'lerin.... satış gelirleri, 1980 yılında 178.4 oramında artarak 1.211.2 milyar liraya çıkmıştır." (Tüsiad - 1981 ortalarında

KİT'lerin Ekonomideki Rolü

Türk Ekonomisi). KİT'ler fiyatların artış hızı ortalamasının yüzde 107 olduğu bir yılda satışlarını yüzde 178.4 artırmıştır. Bir kesimin bundan büyük ne başarısı olabilir? Ama gelin görünki, 1981 yılı için en büyük dert denen KİT'ler 1981'i kutlamıştır ama Tüsiad'ın eski eleştirisini geri alması olanağı yoktur.

1981 yılında özel kesimden daha iyi bir performans göstermeleri KİT'ler hakkındaki Tüsiad eleştirilerinin sonunu getirmemiştir. Şubat 1982'de Tüsiad başkanının şu demeci bu konuda oldukça açıktır:

"Bir dönem ülke ekonomisinin dinamiği olan KİT'ler bugün bir keşmekeş içindedirler. Daha verimli kılınmaları için yeniden organize edilmelidir. Ancak KİT sorununu çözmek Anayasa yapmak kadar zordur." Milliyet - 15 Şubat 1982.

Hele şu öneriyi de buraya geçirirsek, özel kesimin bu kuruluşunun KİT'ler hakkında ne kadar insafsız olduğu görülür.

"KİT'ler özel sektör tarafından kiralanmalı, üretim ve zorlama özel sektör tarafından yapılacak KİT'e kira ödenmelidir." Rapor 7. Eylül 1981

Özel kesimden yüzlerce firmanın kendini kurtarmak için KİT olmaya talip olduğu, özel bankaların ancak Merkez Bankasının hoşgörüsü ile ayakta kaldığı bir dönemde, bu önerilerin gerçekliği derecesi herhalde meydandadır. Burada KİT konusu gibi peşin yargılardan uzak bir biçimde ele alınacaktır.

KİT'lerin ekonomideki rolleri bilanço sonuçlarıyla açıklanamıyarak, anlatılamayacak kadar önemlidir. KİT'lerin makro planda ekonomiye sağladıkları yararlar şöyle anlatılabilir:

1) KİT'ler özel kesimin çeşitli bunalımlara düştüğü yıllarda ekonominin bunalımı atlattırmasında yardımcı olmuşlardır. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

a) Türk ekonomisi dış ödeme güçlükleri içine girdiğinde KİT'ler ekonominin ham madde ve aramalı gereksinimlerini karşılayacak üretimin - yüksek maliyetlerle de olsa - sürmesini sağlamışlardır. (Yani resmi fiattan daha pahalı fiyata döviz ikame etmişlerdir denebilir).

b) Türk ekonomisinin enflasyona düştüğü yıllarda cari fiyatları enflasyon oranının altında tutarak enflasyonun etkilerini yavaşlatmışlardır. Bu KİT'lerin G.S.Y.İ.H (Gayri Safi Yurdiçi Hasıla) da KİT'lerin cari ve sabit fiyat katkılarının karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Bu iki tablodan anlaşılacağı üzere KİT'lerin gerek sanayi sektörü ve gerekse GSYİH daki sabit fiyatlar üzerinden payı, cari fiyatlardan % 10 ile % 15 arasında daha fazladır. Bu durum KİT'lerin fiyatlarını enflasyon oranının gerisinde tutarak enflasyonun gerilenmesine, geciktirmesine yardım ettiğini anlatmaktadır. KİT'lerin bu tutumu aslında enflasyonu frenleyici değil, enflasyonu coşturucu bir tutum olarak çok eleştirilmiştir. Ancak Türk ekonomi tarihinin en yüksek enflasyon hızının KİT ürünleri fiyatlarının, fiyat artış oranı düzeyine en yakın olduğu yıllarda (1980 ve 1981) olduğu unutulmamalıdır.

TABLO II
KİT'lerin Sanayi Sektörü Katma Değeri İçindeki Payı
(Milyon Türk Lirası)

Yıllar	Sanayi Sektörü	KİT'ler	%	Sanayi Sektörü	KİT'ler	%
1975	97.206	22.215	22.9	36.823	8.664	23.5
1976	119.794	31.636	26.4	40.600	10.902	26.9
1977	164.085	48.728	29.7	45.790	14.155	32.3
1978	281.285	75.412	26.8	47.508	14.749	31.0
1979	496.037	135.353	27.3	45.725	14.608	31.9

TABLO III
G S Y İ H ve KİT'lerin G S Y İ H'YE Katkısı

Yıllar	Cari Fiyatlarla GSYİH/Türkiye	KİT	KİT/Türkiye	Milyon Lira Türkiye	Sabit Fiat KİT	KİT/Türkiye
1975	519.175	47.907	9.2	177.760	18015	10.1
1976	658.589	64.907	9.8	152.780	21026	10.9
1977	868.313	88.808	10.2	201.267	24227	12.0
1978	1.272.719	136.729	10.7	207.190	25958	12.5
1979	2.134.741	232.878	10.9	207.742	25332	12.2

c) Konjoktürün durgun gittiği yıllarda KİT'ler istikrarlı üretimleriyle konjoktürel dalgalanmaların felaket şeklini almasını önlemiştir. KİT'ler hakkında tarafgil tutumunu yukarıda anlattığımız Tüsiad'ın 1981 yılına ait değerlendirmelerinde bile bu nokta kabul edilmiştir. 1981 yılında sanayiın çöküşünü ancak KİT'lerdeki üretim artışı (gübre, kâğıt ve KİT olmamakla beraber Tekelin sigara üretimi) kurtarabilmiştir. Yine aynı rapora göre özel kesim yatırım harcamaları azalırken durumu kamu kesimi yatırımları kurtarmıştır.

2) KİT'ler teknik ve bürokratik personel için bir hazırlanma, öğrenme yeridir. Özel kesimin tek bürokratları, (Osmanağaoğlu, Alisbak, Ballı, Parman, Gürmen v.b), hatta şimdiki bürokratlarının bir büyük kısmının KİT'lerde çalışarak deneyim ve bilgi edindikleri herkesin bildiği bir şeydir.

3) Sanayiın sosyal olarak yurt yüzeyine dengeli dağılışında KİT'lerin büyük payı vardır.

KİT'lerin Değerlendirilme Ölçüleri Ne Olmalıdır?

KİT'lerin değerlendirilme ölçülerinin herhangi bir ticari kuruluşlardan farklı olması gerektiği yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmış olmalıdır. Bu ölçüler şu amaçların optimalizasyonundan geçer:

- 1- Toplum içinde kendine verilmiş üretim ve hizmet görevi:
- 2- Kâr ve kaynak artırımını elde ederek hizmet ve üretimi arttıracak kapasite yaratma (yatırım) olanağı sağlamaktır:
- 3- Kurulduğu çevrede sosyal ve kültürel yaşama hizmet:
- 4- Ekonominin planla çizilen genel hedeflerine uyma:

Bu amaçlardan birine uyup diğerine uymayan bir KİT bu sosyal optimalizasyonu sağlamamış demektir. Bir örnek verelim:

Bir Demiryolu işletmesi fiyatları yüksek tuttu, üstün bir hizmet düzeyi yaratacak pahalı birim ücret ile yüksek bir kâr sağladı. Bu Demiryolu işletmesi görevini yapmış mıdır? Asla.. Çünkü ona verilen görev, yığınsal bir taşıma yapmasıdır. Pahalı birim ücretleriyle bunu yapamamıştır. Bu örneğin tersini alalım:

Demiryolu işletmesi, ucuz fiyatlarla (taşıma ücretiyle) yoğun taşıma yaptı, halka hizmet götürdü. Ama bu arada büyük bir zarar kaydetti. Bu Demiryolu işletmesi de sosyal optimallliği yaratamamıştır. Çünkü kaybolunan zararlar hizmet kapasitesinin gelişmesi olanağı zayıflamıştır. Zarar sürüp gittikçe kaynak tükenen hizmet gerileyecektir. Ya da kamu kaynaklarından zarar kapatıldıkça, "Ekonominin planla çizilen genel hedeflerinden" biri olan ekonomide enflasyonist eğilimler olmayışı ilkesi yıpranmış olacaktır. KİT'lerde yukarıda anlatılan başlıca dört öge en uygun bir birleşimde yerine

getirilmelidir. KİT'lerin bu amaçlara uygun çalıştığı, bu gün için söylenemez. Şimdi teker teker görelim:

KİT'lere Verilen Görevler

KİT'ler kendilerine verilen görevleri yerine getiriyor denemez. Örneğin ülkenin doğal kaynaklarını geliştirme durumunda bulunan TKİ, TPAO, EtiBank ve özel durumlu bir KİT olan MTA'nın bu görevleri yerine getirdiği söylenemez. İkinci olarak ülke sanayine ucuz hammadde ve enerji sağlama durumunda olan PETKİM, Etibank, Demir-Çelik İşletmeleri, Seydişehir Alüminyum İşletmesi'nin de görevlerini bol, ucuz, istikrarlı enerji ve ham madde sağlama-yerine getirebildikleri söylenemez. Enerji ve ham madde temininde hem kesinde olmaktadır ve hem de sanayiye pahalı hizmet verilmektedir. Sadece SEKA bir ölçüde-bu konuda-başarı sağlamıştır denebilir. Ama bunu da yeterli sayamayız. Enerji ve ham madde-aramalarında KİT fiyatlarının pahalılığı, endüstride yavaşlamaya yol açmıştır.

Üçüncü olarak doğrudan tüketiciye hitabeden Sümerbank, ET-Balık kurumu, SEK v.b tesislerde kapasite olarak piyasada düzenleyici rol oynama görevini tam anlamıyla yerine getirememektedir. Yine tüketiciye hizmet veren konu ulaştırma kurumları, gerçi bir ölçüde ucuz taşıma yapacak düşük gelirliğin yardımına gitmektedir. Ama bunlar da uğradıkları zararlar dolayısıyla bir varolma-yokolma ikilemi içindedirler.

Dördüncü olarak tarım üreticisini koruyucu olarak görev alan TMO, Şeker Fabrikaları A.Ş., Gübre İşletmeleri, Tekel son yıllara kadar etkili bir durumda bulunmuşlarsa da, bu fonksiyon son yıllarda zayıflamıştır. Özellikle Toprak Mahsulleri Ofisi bu görevlerinde büyük budamalara uğramıştır. Son olarak bankalar ve sigorta işletmelerini bu inceleme kapsamı dışında tuttuk.

Şu çok kısa incelemeden KİT'lerin en önemli amaçlarını genel olarak yerine getirmediği kanısına varabiliriz.

KÂR ve Yatırımlar

KİT'lerin pek azının kâr ettiği bilinmektedir. Özellikle devlete ait ulaştırma kurumlarıyla, gübre fabrikaları, kömür işletmeleri, son yıllara kadar büyük kârlar elde ettiler. Ancak 1980'den sonra bir önceki bölümde anlatılan görevlerin son saklanması pahasına zararlı kuruluşların zararları azaltılıp, kârların kârları artırıldı. Bunun sonucu olarak KİT'ler 1980'den itibaren önemli kâr fazlası verdiler. Ne var ki, bu kâr artışı ile bile KİT'lerin kendi yatırımlarını karşılayacak duruma gelebildikleri söylenemez. 1980 ve 1981 yıllarında KİT ürünlerine ve hizmetlerine yapılan zamların toplamı 700 Milyar lirayı bulmuştur. Ancak bu zamların yüzde 20'si eskiden varolan gelir açığının kapatılmasına ve yüzde 75'i de maliyet artışlarına ayrılmıştır. Bu nedenle KİT'ler 1980, 1981 ve 1982'de planlanan yatırımlarının yüzde 10'unu ancak karşılayabilir durumda kalmışlardır. Kalan yatırımlar için kaynak

zor bulunduğundan KİT yatırımları gerileme yoluna girmiştir.

Özetle KİT'lerin kâr ve kaynak yaratma amacına vardıkları da söylenemez. Burada da büyük ölçüde geri kalmışlardır.

Burada, KİT zararlarının soyut olarak kötülenmesi yerine, KİT zararından kimlerin kazançlı çıktığına somut olarak eğilmenin daha doğru olacağını da belirtelim. Çünkü bir ekonomide kârlarla zararlar toplamı birbirini yok eder, meğer ki ekonomi dıştan sömürülüp, dışa kaynak akıtmasın. Kuşkusuz, dıştan katkı (mantıksal olarak, yoksa dünya koşulları bizlere bu olanağı vermez) da kâr-zarar eşitliğini bozar.

Sosyal ve Kültürel Katkılar

Kâr ve Zarar durumunda son zamanlarda bir mayınâl iyileşmeye karşılık sosyal ve kültürel görevlerde büyük aksama olmuştur. En başta KİT'lerin istihdam bulma fonksiyonları azalmıştır. Çalışanlar sayısındaki artışa paralel olarak reel ücretler de düşmüştür. Bu bakımdan sosyal görevlerde temel eksiklik meydandadır.

Bunun gibi, "piyasa esası"nın fiyat politikasına temel yapılması nedeniyle de daha düşük gelir gruplarının gözetilmesi gereğinden uzakta kalmıştır. Özellikle kâğıt zamlarıyla kültür hizmetlerine darbe vurulması bu konuda son yıllardaki en olumsuz gelişmedir.

Ekonomi Politikası İlkelerine Uyma

KİT'lerin ekonominin Plan, program ve bütçe gerekçeleriyle çizilen genel ilkelere uygun çalışmaları da önemli bir noktadır. Bu noktada 24 Ocak 1980 uygulamalarından önce esas, "tarımsal üreticinin desteklenmesi", "sanayie ucuz girdi verilmesi", "işsizlikle savaşım" idi. Bu konularda KİT'ler yer yer ve zaman zaman başarılı da başarısız da oldular, 24 Ocaktan sonra ise "kârlılığın artırılması" ilkesine de uyan ve uymayan oldu. Bunun gibi Çimento Sanayii, THY, Etibank dış satımda başarılı oldular. Ancak büyük olanaklarına karşın Sümerbank, MKEK, Alüminyum (Seydişehir) işletmelerinin başarılı oldukları söylenemez.

Bu objektif değerlendirme ışığında KİT'lerin gerçekten kendilerinden beklenenleri yerine getirmedikleri sonucuna kolayca varabiliriz. O zaman şu soru sorulmalıdır: KİT'lerin kendilerinden beklenen görevleri yerine getirebilmeleri için neler yapılmalıdır?

Neler Yapılmalı

Bunun yanıtı "KİT'lerin yaptıklarını ve yapmadıklarını denetleyecek bir örgüt yapısı kurulmalı" olacaktır. KİT'ler teker teker değil, ama bir bütün halinde yönetilmelidir. Aksi halde, kömüre yapılan bir zamla taşıma kesimi, taşımaya yapılan bir zamla diğer kesimlerdeki KİT'ler zor duruma düşebilirler. Arada bir uyum sağlanabilmesi yönetim ve finansmanı merkezileştirmektir.

Denebilirki, batı ülkelerinde böyle bir benzer yönetim yoktur. Ama buna verilecek yanıt şudur: Batıda hiç bir ülkede KİT'ler Türkiye'deki önemine yakın bir öneme sahip değildir. Bu ülkelerden hiçbirinde temel endüstriler, kilit finans kuruluşlar, hemen hemen bütün madencilik kesimi demiryolları, hemen bütün iç hat yolu seferi (deniz) ve hava yollarının tamamı KİT'ler tarafından yönetilir durumda değildir.

Bize göre KİT'ler şöyle yönetilmelidir.

1-Ana Kuruluş Şeması

Her kuruluş (örneğin tekstil kuruluşları) bir KİT'e, bir kaç KİT'le ilgili bakanlığa bağlıdır. Bu aslında siyasi bir bağlılıktır. (Şemamızda bu siyasal bağlantı açıklanırken Ticari kuruluşların bağlı olduğu Ticaret Bakanlığı yer almamıştır. Aslında bu yer yokluğundan. Enerji Bakanlığı da bu nedenle şema da yok) Aslında bu şema daha fazla genişletilmemelidir. Sadece Beş Bakanlık Veraset Bakanlığı olarak yer almalıdır.

Ağır Sanayi Bakanlığı

Hafif Sanayi Bakanlığı

Ulaştırma Bakanlığı

Ticaret Bakanlığı

Enerji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Burada ilk dikkati çeken Sanayi Bakanlığının Ağır ve Hafif Sanayi Bakanlığı olarak ikiye ayrılmış olmasıdır. Bu zorunludur. Hiç bir ülkede sanayi kuruluşlarının tek bir bakanlıkla yönetilmesi ve üstelik bu bakanlığa teknolojik gelişme, yeni yönetmeler görevi verilmiştir. Hele bizim gibi Sanayi'de devletin büyük rolünün bulunduğu ülkelerde bir bakanlık bu kadar sorunun altından kalkamaz.

Bu siyasal plan dışında her KİT bir holdinge bağlanmak ve bu holdingler bir merkezi Holding'e bağlanmalıdırlar. Merkezi Holding KİT'lerin

1- Atıl kapasite ve Vardiya sayısı

2- Personel problemleri

3- Teknolojik sorunlar

4- Finansman sorunlarında söz ve karar sahibi olmalıdır. Bu sorunları aşağıda teker teker ele alacağız.

1- Atıl Kapasite ve Vardiya Sorunu

KİT'lerde bir çok tezgah ve makine kullanılmamaktadır. Bunlar bir "ortak makine pulu" anlayışı içinde en rasyonel kullanışa kavuşturulabilir. Ayrıca özellikle hafif sanayi de (örneğin Sümerbank) bir çok üretim biriminde 2 ve 3. vardiyanın harekete

geçirilmesi, bunun için gerekli hammadde, enerji ve zarar sorunlarının çözümü Merkezi Holdinge düşen bir görev olacaktır. Kaldığı, teknolojinin geliştirilmesi ve gerekiyorsa değiştirilmesi, bunun kapasite kullanımı ve zararlı ilişkileri de yine Holding'in çözeceği bir sorun olacaktır. Çünkü, KİT'lerde bu konuyla uğraşan bir birim henüz yoktur.

Kapasite, teknoloji ve proses... Bizce bir sanayi biriminin kaderini asıl belirleyen şeyler bunlardır. Özellikle Demir-Çelik ve Ağır kimya endüstrisinde çağdaş teknoloji denilince geri kalma nedeniyle kârlılık azalışı hiç bir şekilde telafi edilemez. Bunun gibi gerek optimal kapasite ve gerekse bu kapasitelerin vardiya şeklinde kullanılışında eksiklik ya da yanlışlık hiç bir sihirbazlıkla (!) kapatılamaz. Bu konuları ele alıp inceleyen ve çözümlerinin olmayışı bize göre KİT uygulamalarında en büyük eksikliklerdir. Ve bu eksiklik Merkezi Holding çalışmalarıyla kapatılacaktır.

2- Personel Problemleri:

Personelin saat başına veriminin artırılması, en uygun ücret politikasının belirlenmesi, çalışmalarda hammadde tasarrufu, enerji tasarrufu gibi konularda personelin yeniden eğitimi hiç de sarsaklanmayacak konulardır. Bizde KİT'lerde personel sorunu denince akla sadece, gereksiz adam çalıştırılması gelir. Sorun, oysa, bu kadar yalın değildir. Gereksiz yerlerde "niteliksiz" çalışan (işçi) yığılmasına karşılık, kritik yerlerde eleman sıkıntısı çekildiği de bilinen bir şeydir. Durum bu iken "Çalışanlar gereğinden çok" demek, ya da partizanlıkla fazladan işçi alındığını belirlemek de bir yaklaşımdır, içinde doğrular olan bir yaklaşımdır üstelik. Ama "KİT'lerde Personel Sorunu" ama çözüm getirecek kapsamda bir yaklaşım olmaktan uzaktır.

Akla gelebilirdi, atıl işgücü ile atıl kapasiteler bir araya getirilerek bazı oldukça pozitif çözümlere varılabilir. Doğal ki bunu sağlayacak, eğitim ve uygulama (kabilitasyon) çalışmaları büyük önem taşır. İşte bütün bu konular Merkezi Holdingçe ele alınmalıdır.

3- Teknoloji Sorunları:

Konuya kısmen (1) numaralı başlık altında değinilmiştir. Burada işletme düzeyinde (mikro) teknolojik sorunlardan çok, ülke ya da KİT'ler çapında bir

teknoloji politikasının çözümü (mikro düzeyde) söz konusudur. Ağır Sanayi ve Teknoloji bakanlığının çalışmalarının laboratuvarı olarak, KİT'lerin kullanılması ve buradan Teknolojik gelişmenin esaslarına etkili katkıda bulunması, Teknolojik çalışmalarının esasını oluşturur. Gerçekten teknolojik ilerleme, inceleme ve politika, oluşturma makamlarının "Laboratuvarları, atelyeleri bulunmadan" üstesinden gelemeyecekleri bir sorundur. KİT'ler her konuda olduğu gibi bu konuda da Hükümete yardımcı ve Özel kesime öncü olmalıdır. Üniversitelerle Sanayi, Üniversitelerle TÜBİTAK ve Hükümet arasındaki ilişkilerin gerektirdiği adımlar ve ortaya koyacağı sorunlar bu kademede ele alınarak, bu ağır yük ve yaklaşılması zor performans hafifletilebilir.

Merkezi Holding bu çok önemli konuda da görevli olacaktır.

4- Finansman Sorunları:

Bu sorun hep KİT sorunlarının başında sayılır. Oysa ilk üç kısımda isabetli kararlar alındıkça, bu sorun hafifleyecektir. Ama yine de küçümsenebilecek bir boyuta inemeyecektir.

Merkezi Holding, kendisine bağlanacak Devlet Yatırımlar Bankası ile birlikte bu sorunlara sadece finansman sorunları çizgileri içinde kalmayan bir yetki ve vukufuyla yaklaşabilir.

KİT'ler konusundaki dağınıklık böyle bir fonksiyonel organ olmadan giderilemez. Merkezi Holding bu düzenleyici rolünde Başbakan'a bağlı bir kuruluş olarak çalışacaktır (çalışmalıdır). Hükümet Başbakanının hükümet içinde çıkabilecek değişik görüşleri uzlaştırması bakımından da bu zararlıdır. Holding'in şimdilik sadece danışma düzeyinde kalmaması, KİT'lerde üst kademe atanmalarında kararname imzalanırken Başbakana yardımcı olmaları, denetleme görevlerini yapmaları da bizce doğru olacaktır.

Bu önlemler alınsa, Merkezi Holding'in KİT yöneticileri hakkında başarı ölçüsüne göre değerlendirilmelerde bulunsun, atamaların daha isabetli olacağı da açıktır. Kuşkusuz bu kadar yetkisi bulunan bir Holding'in Yöneticilerine gerekli özlük hakkı ve güvence sağlanmalıdır. Biz böyle bir toptan değerlendirme organı olmadan bir KİT düzenlemesi de olanaksızdır.

TEMİNAT MEKTUBU, FİNANSMAN SORUNLARI

Doç. Dr. Zafer TUNCA

Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ve ödemeler dengesi açısından son derece önemli bir role sahip dış müteahhitlik hizmetlerinin çözüm bekleyen sorunları arasında en önemlileri kuşkusuz teminat mektupları ve finansman ile ilgili sorunlardır.

Henüz çok kısa bir geçmişı olan ve büyük bir hızla gelişen yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin Bankacılık Sistemi ve Bürokrasi ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar, bu kesimin ülkemize sağladığı yararın daha da artmasını güçleştirici niteliktedir. Aşağıda bu konulardaki güçlüklerle yer verilecek ve eğer mümkün olursa bazı öneriler getirilecektir.

I- TEMİNAT MEKTUPLARI İLE İLGİLİ SORUNLAR:

A) TEMİNAT MEKTUPLARININ TANINMASI

Bugün müteahhitlerimizin yurt dışında iş alırken karşılaştıkları en büyük güçlüklerden birisi, yurt içinde aldıkları teminat mektuplarının yabancı Ülkeler tarafından kabul edilmemesidir. Libya ve Irak ile yapılan görüşmeler sonucu bu iki ülkede sorun büyük ölçüde halledilmiş olmasına rağmen, Suudi Arabistan ve diğer Körfez Ülkelerinde bu güçlük halen devam etmektedir.

Şimdiye kadar teminat mektuplarının kabulü konusunda çabanın daha çok Hükümetler ve Merkez Bankaları düzeyinde sürdürüldüğü görülmektedir. Bankalarımızın bu konudaki faaliyetleri maalesef henüz yeterli seviyeye ulaşamamıştır.

Bu konuda bankalarımızın almaları gereken önlemler,

- Özellikle ticari bankalarımızın yurt dışına temsilcilik ve şube açmaları
- Banka kurmaları
- Diğer Ülkelerin bankaları ile ortak olmaları
- Bu işleri yürütebilecek düzeyde kalifiye elemanlarla kadrolarını takviye etmeleri

olarak özetlenebilir.

Bu konuda Hükümet ve Merkez Bankası temsilcileri düzeyindeki görüşmelerin sürdürülmesinde de büyük yarar vardır, ancak çözümün büyük ölçüde bankacılık kesiminden gelmesi uygulanmakta olan ekonomik politikaya daha uygun düşecektir.

Bu konuda alınabilecek diğer bir önlem de, yurt dışında belli bir itibar kazanmış şirketlerin kefaletine olanak sağlanmasıdır. Bu konuda Maliye Bakanlığının gerekli izni vermesi ve limit tefrik etmesi, Merkez Bankasının da bu limiti onaylaması halinde Şirket kefaletleri de, teminat mektuplarının endors edilmesi yolunda önemli bir çözüm getirebilir.

B) TEMİNAT MEKTUPLARI KOMİSYONLARI

Türkiye'den alınan teminat mektupları komisyonlarının yüksekliği dış müteahhitlik faaliyetlerinde bulunan firmalarımızı daha işin alınması aşamasında, rakip firmalar karşısında dezavantajlı duruma sokmaktadır. Mesele burada da bitmemekte, Türk bankalarının verilen teminat mektupları yabancı ülkelerde tanınmadığı için, bu Ülkelerce tanınan yabancı bankalar devreye sokularak kontr-garanti alınmakta ve bu iş için de ayrıca bir komisyon ödenmektedir. Türk müteahhitleri % 4 oranında komis-

yonu yerli bankaya öderken kontr-garanti halinde yabancı bankaya verilen komisyonla bu oran % 6 dolayına yükselmektedir. Bazı güçlü firmalarımız yurt içinde % 2 komisyonla teminat mektubu aldıklarında dahi toplam komisyon en az % 4 dolayında olmaktadır. Oysa, yabancı müteahhit firmaların ödedikleri teminat mektubu komisyon oranı yalnızca % 0,5 dolayındadır.

Daha önce de belirtilen şirket kefaletlerine olanak verilmesi, holding bankacılığı yoluna baş vurmamış şirketlerimizin finansman maliyetlerini düşürecek ve rekabet güçlerini artıracaktır. Bu konuda Maliye Bakanlığının görüşüne baş vurulmasında yarar vardır.

Bunun yanı sıra dış müteahhitlik yapan şirketlerimizin de yabancı bankalarla ilişkilerini geliştirerek, herhangi bir yerli bankanın kontr-garantisine gerek kalmadan kredi alabilmeleri, soruna önemli bir katkı sağlayacaktır. Son zamanlarda bazı Amerikan ve Arap bankalarının bu tür ilişkilere girme yolunda çaba gösterdikleri bilinmektedir. Bu uygulamanın yaygınlaşması kuşkusuz öncelikle Türkiye'nin sonra da firmaların kredi verilebilir durumda olup olmalarına bağlı olacaktır.

Teminat mektupları komisyonlarının getirdiği faiz yükünün yanı sıra Türk bankalarının kontr-garanti sağlarken,

- 1) Yabancı bankalardaki limitlerinin düşük oluşu.
- 2) Muhabir banka bulmakta karşılaştıkları güçlükler sorunu daha da ağırlaştırmaktadır.

C) TEMİNAT MEKTUPLARINDA RİSK

Yurt dışı teminat mektuplarının oldukça büyük meblağlara ulaşması ilk bakışta bu işin riskini de önemli ölçüde artırıyor gibi görülebilir. Bu alanda atılan önemli bir adım 7/16965 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesinin 6. maddesinde belirtilen "Risk Fonu" nun kurulması olmuştur. Hazine hesabından aktarılacak 1 milyar Liraya ilaveten bankaların aldığı komisyonların 1/3 ünden oluşan bir fon bu alanda doğabilecek riski büyük ölçüde azaltıcı bir önlemdir. Buna ilave olarak 23.6.1958 tarih ve 7129 sayılı Bankalar kanununun 38. maddesi yeniden düzenlenerek, en az üç bankanın riskini paylaşarak yurt dışı ihale işlemleri için verecekleri teminat mektuplarında, bankaların sermayesi ile yedek akçeleri toplamına ilişkin sınırlamalar kaldırılmıştır. Bu bir anlamda teminat mektubu verebilme konusundaki tahdidi ortadan kaldırırken, diğer taraftan bankaların riskini büyük ölçüde azaltmaktadır. Bu nedenlerle bankalarımızın bu olanaktan yararlanarak konsorsiyumlar oluşturma yoluna gitmeleri hem kendileri hem de yurt dışı müteahhitleri açısından son derecede yararlı olacaktır. Kurulacak bu tür konsorsiyumların bir diğer faydası da, yurt dışından kontr-garanti alınırken ortaya çıkacak kolaylık ve verilen teminat mektuplarının tanınması konusundaki güçlükleri giderici etkidir.

Bütün bunlara ilaveten teminat mektupları riskinin

de fazla abartılmaması yerinde olacaktır. Şu andaki toplam yurt dışı taahhütlerimizin 12 milyar ABD doları düzeyinde olduğu düşünülecek olursa, Türk bankalarının riskini aşağıdaki şekilde hesaplamamız mümkündür.

Bir genelleme yapacak olursak yurt dışı ihalelerde talep edilen kati teminat mektupları % 5 dolayındadır. Avanslar ise % 10-20 dolayında ödenmektedir. Buna da ortalama % 15 diyecek olursak, Türk bankalarının kendi ölçülerine göre toplam 12 milyar dolarlık iş için yaklaşık 600 milyon dolarlık kati teminat, 1,8 milyar dolarlık ta avans teminat mektubu verdiğini kabul ettiğimizde, risk 600 milyon dolarlık kati teminat mektubu ile sınırlı kalmaktadır. Zira alınan avanslar Şantiye kuruluş giderleri, gerekli makine ve malzeme alımları için harcanmış bulunmaktadır. Avanslardan artan kısım ise yurt dışındaki bankalarda veya Türk bankalarında kullanılmaktadır. Bu nedenlerle avans teminat mektuplarının riski hemen hemen yok denecek kadar azdır. Şu halde risk kabul edebileceğimiz tutar 600 milyon dolarlık kati teminat mektubu ile sınırlı kalmaktadır.

Uluslararası müteahhitlik dalında başarısızlığa uğramış yabancı firmalar vardır, kuşkusuz Türkiye'de de butür olaylar gözlenebilir. En kötümser bir tahminle alınan işlerin % 10'unda başarısızlık ihtimali olduğunu göz önünde bulundurursak, Türk bankalarının ödeyecekleri miktar 60 milyon dolar dolayında kalacaktır. Bu ise Türkiye'nin 1981 yılındaki 9 milyar dolarlık ithalatı içerisinde % 0,7 dolayında önemsiz bir meblağdır. Bunun Türk Lirası karşılığı normal olarak müteahhit tarafından ödenecektir. Ancak burada şunu da unutmamak gerekir ki bankaların vermiş bulunduğu 2,4 milyar dolarlık teminat mektubu karşılığı olarak yılda 48 milyon dolar komisyon ödenmiş olacaktır. Teminat mektuplarının ortalama 3 yıl kaldığını düşünecek olursak, bu süre içerisinde 150 milyon dolarlık komisyon ödenmiş olacaktır, kaldı ki ödenecek bu komisyon da dışarıdan dolar olarak gelmektedir. Şu halde böyle bir riskin bedeli daha önceden bir anlamda ödenmiş olmaktadır. Bankalar risk fonuna katılmakla, son derece düşük düzeyde olan teminat mektupları riskini daha da azaltabilir. Bu hesaplamalardan sonra, hem teminat mektubu komisyonlarının yüksekliğini, hem de son derece karlı bir iş karşısında bankaların çekimser kalışını anlamak son derece güçtür.

Riskin azaltılması konusunda alınabilecek bir başka önlem de, ihracat sigortasına benzer bir uygulama ile "DÖVİZ Kazandırıcı Hizmetler Sigortasının" kurulmasıdır. Böylelikle hem yurt dışı müteahhitlerimizin hem de teminat mektubu ve kredi veren bankalarımızın riski önemli ölçüde azalabilecektir. Böyle bir uygulamanın sağlayacağı yeni bir imkan da birikecek fonlar nedeni ile yeni krediler verilebilmesidir.

Gerek riskin azaltılması, gerekse Türk Bankalarının verdikleri teminat mektuplarının yurt dışında tanınması açısından, bankalarımızın birleşerek konsorsiyum kurmaları gerektiğini daha önce vurgulamıştık. Bu alanda yapılabilecek bir başka girişimde, yabancı

ülkelerde örneklerini görmeye başladığımız Off-Shore banka tipi bankalar kurulmasıdır. Bilindiği gibi bu tür bankalar mevduat toplamamakta, fakat uluslararası teminat mektupları verebilecek banka birlikleri (syndicate) kurulması yolunda çalışmalar yapmaktadırlar. Türkiye'de de artık bu yola gidilerek, teminat mektubu konusunda uzmanlaşmış bankaların kurulmasında büyük fayda vardır.

D) SÜRE VE GECİKMELER:

Teminat mektupları ile ilgili bir başka sorun da Ülkemizdeki mevzuat yüzünden teminat mektuplarının hazırlanmasında ortaya çıkan gecikmelerdir.

Önce Maliye Bakanlığından izin alınması, bu izinin Merkez Bankasına bildirilmesi, teminat mektubunu düzenleyecek bankanın Merkez Bankası ile olan temasları ve özellikle Kati teminat mektuplarında iznin mukavelenin Maliye Bakanlığınca görüldükten sonra verilmesi teminat mektuplarının hazırlanmasını önemli ölçüde geciktirmektedir ve hatta bazen işin alınmaması ile sonuçlanmaktadır. Bütün bu nedenlerle ya formalitelerin azaltılması ya da eğer mutlak zorunlu ise hızlandırılması gereklidir.

II- DIŞ MÜTEAHHİTLİĞİN FİNANSMANI

Dış müteahhitlik işlerinde önemli bir sorun da finansman konusunda ortaya çıkan güçlüklerdir.

A) İŞLETME SERMAYESİ

Bilindiği gibi müteahhitlerimiz dışarıda yaptıkları işlerin işletme sermayelerini, ancak aldıkları avanslarla karşılamaktadırlar.

Gerekli hallerde yurt dışına kredi ve sermaye ihracı, tebliğlerde yer alınmış olmasına rağmen, tatbikatı bürokratik engellemeler nedeni ile fiilen gerçekleştirilememektedir. Yurt dışından alınacak Kredilere karşılık verilmesi gereken kontr-garanti mektubu izinleri de aynı niteliktedir. Aynı şekilde yurt dışında şube ve büro açılması için gerekli paranın transferi ve izin işlemleri de çok uzamaktadır. Bu nedenle müteahhitlerimizin işin alınmasından önce ve işin alınması sırasında harcamak durumunda oldukları parayı Türkiye'den götürmelerinde ve diğer konularda bir takım önlemler alınmasına ihtiyaç vardır.

Bu konuda alınmış olan bazı önlemler yetersiz kalmaktadır. Örneğin yurt dışı müteahhitlerimizin döviz kredisi taleplerinin karşılanabilmesi amacı ile Maliye Bakanlığınca 17 Nisan 1981 tarihinde çıkartılan seri 1-4/6 numaralı tebliğ ile yurt dışında taahhüt işi yapan Türk firmalarına azami 6 ay vadeli döviz kredisinin, döviz pozisyonu tutan bankalarca verilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca 28.8.1981 tarih ve Seri: 1-6/6 numaralı tebliğe göre, yurt dışında taahhüt işi yapan girişimcilerin açtıkları bulundukları Döviz tevdiat hesaplarındaki dövizler, hesap sahibinin talebi üzerine cari kurdan Türk Lirasına çevrilecek kendilerine verilecek, bozdurulan döviz tutarını aşmamak ve transfer anındaki cari kurdan yatırılmak

koşulu ile, bu Türk Liraları tekrar dövizle dönüştürülerek tevdiat hesabına geçirilebilecektir.

Bütün bu önlemlerle alınan avansların harcanıncaya kadar Türk bankalarında muhafazası, Türk bankalarından döviz kredisi alınabilmesi ve bunların gerektiğinde iç finansman ihtiyacında kullanılmak üzere Türk Lirasına, sonra tekrar dövizle çevrilebilmesi imkânları yaratılmış olmaktadır. Ancak burada çok önemli bir konu kur garantisi sisteminin olmayışı nedeni ile taahhüt kesiminin önemli kayıplara uğramasıdır.

Geçici olarak getirilen dövizler genellikle firmalarımızın ihtiyari olarak, yani hiç bir zorunlulukları bulunmadan getirdikleri dövizlerdir ve kur garantisinin olmayışı bu konuda kuşkusuz olumsuz bir etki yapmaktadır. Böyle bir garanti verildiği takdirde geçici olarak gelen dövizlerin önemli artış göstermesi muhtemeldir.

Meselenin bir başka yönü de daha önce vurgulamaya çalıştığımız, avans alınmadan önce yapılacak harcamalar için döviz transferi ve kredi temini sorunlarına kesin çözüm getirilmesidir.

Çok önemli ve büyük ihalelerde makina parkının kurulması, Şantiyenin organizasyonu ve benzeri harcamalar avansın büyük bir bölümünü götürdüğü için, işletme sermayesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Bankalarımızın kredi verebilme olanaklarının artırılması ve yine bankalarımızın projeleri her safhada denetleyerek gerektiğinde yeni kredilerle projeyi desteklemelerinin olumlu katkısı olacaktır.

Özetle yurt dışı taahhüt firmalarımızın finansman sorununa getirilebilecek önlemleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- a) Döviz tevdiat hesaplarına erken getirilen dövizlerin kati alımlarında bir teşvik primi uygulanması,
- b) Bu şekilde ihtiyari getirilen dövizler karşılığı alınan kredilerin düşük faizli ve hatta faizsiz olması,
- c) İhtiyari bozdurulan dövizlerde kur garantisi verilmesi,
- d) Yurda getirilecek merkez masraflarının kati kabulden sonra getirilmesi,
- e) İnşaat sektörüne tanınan, karın sadece % 10'u kadar olan ithal hakkının artırılması,
- f) Yurda getirilecek kârın kati kabulden sonra getirilmesi.

Geçici olarak getirilen dövizleri önemli ölçüde teşvik edici ve finansman güçlüklerini azaltıcı önlemlerdir.

B) ZARAR EDİLMESİ DURUMU

Daha önce de belirttiğimiz gibi müteahhitlerimiz dışarıda yaptıkları işlerin, işletme sermayelerini, ancak aldıkları avanslarla temin etmektedirler. Ayrıca işi bitirdikten sonra, her iş için Maliye Bakanlığınca hesap vermek zorundadırlar. Ancak hiç kuşkusuz birçok yabancı Ülkede bir çok Şantiyesi olan bir

fırmanın her işi kârlı olarak bitirmesi düşünülemez. Bu nedenle ortaya çıkacak karın bir kısmının sermaye teşekkülü için yurt dışında bırakılmasına izin vermek gerekmektedir.

Bunun yanı sıra müteahhidin getireceği kâr her işle ilgili olarak ayrı ayrı hesaplanmamalı, senelik bilançolarda gözüken kâr esas alınarak bunun makul bir sürede getirilmesine izin verilmelidir. Böylelikle işletmelerimiz kâr-zarar telafisi yapmakla daha sağlam bir yapıya kavuşacaklardır. Bunun benzeri Türk deniz ticareti faaliyetlerinde uygulanmıştır.

Esasen Türkiye'ye getirilecek kâr, yurt dışındaki vergiler çıktıktan sonra, müteahhitlik faaliyetlerinden gelen tüm dövizle göre, önemsenmeyecek kadar düşüktür. Bu dövizin yurda getirilmesi de işletmelerimiz açısından son derece çekici olduğundan, bu işin zorunlu tutulmayarak girişimcinin ihtiyarına bırakılması daha olumlu bir etki yapacak, firmalarımız finansman esnekliğine kavuşmuş olacaklardır. Bu esnekliğe teknik personel, makina, malzeme çıkarma konusunda getirilebilecek esneklikler de ilave edilirse, firmalarımız tam anlamı ile uluslararası firma hüviyetini kazanabilir.

III. TÜRKİYE'YE ÜCRET TRANSFERİ

10 Ocak 1979 tarihli 7/16965 sayılı kararnameye uygun olarak 9.8.1979 tarihinde yayınlanan 3 seri numaralı tebliğ uyarınca müteahhitlerimiz eğer çalışılan ülke yasaları izin veriyorsa, çalıştırdıkları işçilerin aylık % 30'unu Türkiye'ye transferi ile ve bu transferi ödemenin yapıldığı tarihten itibaren 5 gün içinde Merkez Bankası kanalı ile yapmaya yükümlü tutulmuşlardır.

Burada kanımızca ortaya iki sorun çıkmaktadır.

A)- Müteahhidin Sorumluluğu

Söz konusu tebliğ uyarınca müteahhidin sorumluluğu kesin olarak belirtilmiş değildir. Acaba müteahhit işçi ücretlerinden % 30 kesinti yaparak bunu Türkiye'ye transfer mi edecektir, yoksa yalnızca böyle bir transferden sorumlu tutulan işçinin bu transfer işlemine yardımcı mı olacaktır.

Cezai sorumluluk gerektiren son derecede önemli böyle bir olayda sorumlunun kesinlikle belirlenmemiş olması firmalarımızı çok güç durumda bırakmaktadır.

Kanımızca sorumluluğun işçiye ait olması daha yerinde olacaktır. Bu işlemde firmaların sorumluluğunun bu tür transferlerde yardımcı olmak şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Aksi takdirde işçilerimiz ile firmalarımız arasındaki diyalogun zedelendiğine

şahit olmaktayız; kaldı ki, aldıkları ücretin zaten %80 - 85'i oranında tasarrufla bulunan yurt dışı şantiye işçilerimiz bu tasarruflarının % 30'unun da üstünde bir kısmını transfer etmektedirler, bu nedenle böyle bir % 30 transfer zorunluğunun gereği de tartışılabilir niteliktedir.

B) TRANSFER İŞLEMİ

İkinci sorun % 30 transferlerin Merkez Bankası kanalı ile yapılmasından kaynaklanmaktadır. Merkez Bankasının yurt içi şubelerinin az oluşu, transferlerin yurt dışında Merkez Bankası hesabına para yatırılmasından sonra Ankara'ya oradan da yurt sathına dağıtılarak yapılması, önemli gecikmelere ve işçilerimizin haklı şikayetlerine neden olmaktadır. Transfer edilen bu dövizlerin özel ticari bankalar aracılığı ile yurda getirilmesinin, sonuçta bu dövizler yine Merkez Bankasına yattığından hiç bir sakıncası bulunmamakta transferler çok daha süratle yapılabilir. Ticari Bankaların yurt sathına yayılmış çok sayıdaki şubeleri de süre bakımından bir avantaj yaratmaktadır.

Paraların yurt dışında Merkez Bankası hesabına yatırılması yerine, herhangi bir Türk Bankasının yurt dışındaki bir bankadaki hesabına yatırılması halinde alınan "draftçek" vasıtası ile Türkiye'deki banka parayı TL olarak ödemekte ve işçilerimizin adreslerine havale etmektedir.

Bu aşamada şirketler devreden çıkarak iki banka döviz transferi işini kendi aralarında halletmektedirler. Kaldı ki,

a)- İşçi havale adreslerinde meydana gelen sürekli değişimler

b)- Adres yanlışlıklarının izlenip düzeltilmesi

c)- Havalenin ulaşp ulaşmadığının tesbiti

d)- Taşaron olarak sürdürülen işlerde, işveren şirketin şantiyenin bulunduğu Ülkeden başka bir ülkede bulunuşu nedeni ile, ödemelerin şirketin devamlı ikametgahının bulunduğu ülkeden yapılması.

İşleri güçleştirmektedir. Bu kadar karmaşık işlerin Merkez Bankası kanalı ile yapılmasının, işçilerimizin Türkiye'deki adreslerine yapılacak ödemeleri geciktireceği ve Merkez Bankasına aşırı bir ilave yük getireceği açıktır.

Bütün bu nedenlerle zaman kaybının önlenmesinin bu havalelerdeki aksaklıkların kısa sürede çözümünü sağlamak açısından, işçi döviz transferlerinin Merkez Bankası dışındaki, işçilerimizin hesap açtıkları Türk Bankalarınca yapılmasına müsaade edilmesi bu konuda büyük kolaylık sağlayacaktır.

AÇIK OTURUM

NASIL BİR 83 ?...

KATILANLAR:

PROF. DR. ŞEMSETTİN BAĞIRKAN

AYDIN DÜNDAR

(OKAY İÇ VE DİŞ TİCARET A.Ş. MURAHHAS ÜYESİ)

TUNCAY ARTUN

(YAPI VE KREDİ BANKASI GENEL MÜDÜR YARDIMCISI)

Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şemsettin Bağırcan, OKAY İç ve Dış Ticaret A.Ş. Murahhas Üyesi Aydın Dünder ile Yapı ve Kredi Bankası Genel Müdür Yardımcısı Tuncay Artun, Dergimizin açık oturumunda, "Nasıl bir 83?" sorusuna cevap bulmaya çalıştılar...

İKTİSAT - Sayın konuşmacılar, bankerler olayı, Kas-telli Olayı, Asil Çelik ve benzeri olaylarla birlikte sanayi kesiminde gün işiğine çıkan kriz, faiz oranlarının yükselişi ve bankerler olayından etkilenen bankacılık kesiminin durumu gibi konuların tartışmaları sürerken bir yıl daha, 1982 yılını geride bıraktık... Yeni bir yıla, 1983'e adım atarken sözünü ettiğimiz sorunlar henüz çözüme kavuşmuş değil... İşte bu sayımızda "Nasıl bir 83?" sorusunu ortaya atarak, içinde bulunulan sorunların bir kere daha irdelenmesini ve bunlara ilişkin çözüm önerilerini çeşitli kesimlerden sunmayı amaçladık... Bu bakımdan açık oturumumuzun konusunu yine sözünü ettiğim soru oluşturmuyor. Tabi, "Nasıl bir 83?" sorusuna cevap verirken, geçtiğimiz yılı, yani 1982'yi de değerlendirmenin gerektiği kuşkusuz... Şimdi ilk sözü Sayın Şemsettin Bağırcan'a vermek istiyorum. Sayın Bağırcan, 1982 yılındaki gelişmelerin bir değerlendirmesini yapar mısınız?..

BAĞIRKAN-Türkiye'de 1978'lerden itibaren büyük boyutlara varan enflasyon, işletmelerin öz sermayelerini yıpratmıştır. Bu bakımdan 1982 yılında işletmelerin finansman sorunu "flaş sorun" olarak karşımıza çıkmıştır. Finansman sorunu krediye olan talebi artırmıştır. Tabi bununla birlikte bir arz-talep dengesizliği başgöstermiştir. İşte bankerlik kesiminin gelişimi de bu ortamda olmuştur..

● 1982 yılında işletmelerin finansman sorunu "flaş sorun" olarak karşımıza çıkmıştır...

Bir yanda kredi bulamayan, ya da bulmakta güçlükle çeken sanayi ve ticaret işletmeleri var, diğer yanda banka sahibi holdingler var... Bankalara dayalı holdingler daha rahat kredi bulabiliyorlardı elbette... Aynı zamanda yüksek olan kredi faizleri maliyetleri de önemli ölçüde etkilemektedir. Son alınan kararların kredi maliyetlerini düşürücü bir etki yapacağını sanmıyorum... Yani, 1982'de baş sorun finansman sorunuuydu...

İKTİSAT - Sayın Dünder, olayların içinde bulunan bir kişi olarak gelişmeleri siz nasıl değerlendiriyorsunuz?.. 1982 yılı sizce nasıl bir yıldır?..

DÜNDAR-Elmizde kesin rakamlar olmamasına karşılık, durumu şöyle özetleyebilirim: 1982'de amaçlanan 5.5 milyar dolar civarındaki ihracat hedefine sanıyorum yaklaşmıştır. Yüzde 4.4'lük bir büyüme olacağı tahmin edilmektedir. Enflasyon ise, yüzde 25-30 arasında tutulmuştur.. Bu arada 24 Ocak 1980'de alınan kararlar üçüncü uygulama yılını tamamlamış ve birtakim reel sonuçlar alınmıştır.

1982, 1980'de başlatılan politikanın bir devam yılı olmuştur.. Örneğin enflasyon hızının aşağıya çekilmesi çabasında 1981 yılında bir ölçüde başarı sağlanmış. 1982 yılı bu açıdan daha da iyi gelişmelerin görüldüğü

yıl olmuştur.

1980'de başlatılan dış açılma çabaları da 1982 yılında gayet iyi bir görüntüye, başarılı bir noktaya ulaşmıştır... Şöyleki, 1981 yılında ihracatta meydana gelen yüzde 39-40 oranındaki artışı geçen yılın bu zamanlarında yorumlarken hepimizde bazı tereddütler vardı... Bu tereddütler "ihracattaki başarı birtakim spot başarılar mıdır, ya da Ortadoğu'daki siyasal konjonktürün bir sonucu mudur" şeklinde kendini gösteriyordu.. 1982 yılı bize dış açılmada izlenen politikanın bir takım reel sonuçlar vermeye başladığını ispatlamıştır.. Bunun temel iki nedeni de, kanımca serbest kur politikası ve ihracatı teşvik sistemidir.. Teşviklerin başında da ihracat kredileri gelmektedir.. Bu noktada hemen şunu ifade etmek istiyorum; 1982 yılında ihracatı teşvik için düşünülen rakam yanlış hatırlamıyorsam 300 milyar lira civarındaydı.. Öğrenebildiğim kadarıyla bu rakam geçen yıl 130-140 milyar lira civarında kalmıştır. Bunun başlıca nedeni de, 1982 yılında yaşanan bankerlik olayı dolayısıyla bazı fonların ihracattan bu tarafa kaydırılmış olmasıdır.. Yani, burada temel denge meselesi var.. Para arzı veya fonların kullanımı meselesinde "açık fon"a gitmemek için, ihracat fonlarının bir bölümü yaşanan çok feci bankerlik olayının bir takım ekonomik ve sosyal sonuçlarının, ekonomiyi zararlarının azaltılması amacıyla bu tarafa kaydırılmıştır.. Bunları konuyla ilgili kritik yapmak için söylemiyorum.. Sadece şunu belirtmek istiyorum ki, ihracat 1982 programında öngörülen teşvikli almamış olmasına rağmen, hedeflenen noktaya ulaşmıştır.. Bu bence ciddi ve önemli bir reel başarıdır..

● İhracat 1982 programında öngörülen teşvikli almamış olmasına rağmen, hedeflenen noktaya ulaşmıştır..

Şu halde hemen "1983'ün ihracat politikası ne olmalıdır?" a sızamak lazım.. Hemen belirteyim ki, 1983 yılında ihracattaki gelişmenin süreceği konusunda tereddütü değilim.. Yani, geçen yıl tereddütlerim vardı, ama bu sene tereddütü değilim.. Tabi bunu yine ihracatın özellikle ihracat kredileriyle teşvik edilmesi şartıyla söylüyorum...

Serbest kur politikasının değişeceği konusunda en ufak bir endişem olmadığı için bu konuya girmiyorum bile... Yani, Türkiye'nin yeniden sabit kur sistemine döneceğini sanmıyorum. Ancak, serbest kur politikasında ikincil fiyatların ortaya çıkmaması için Ankara'daki dövizle değer biçen otoritelerin daha hassas günlük uygulamalar yapacağını da var farzediyorum...

Şimdi bir de işin enflasyon yanına bakalım... 1982'nin kat'ı enflasyon rakamının yüzde 27-28 olduğu ifade edilmektedir.. Tabi enflasyonu yüzde 100'lerde 45'lere çekerkenki rahatlık, yüzde 45'lerden 20'lere 15'lere çekmek istendiğinde aynı ölçüde pek görülmemektedir.. Bunun aslında mantıksal bir nedeni var. Tabir bilimsel olsa da olmasa da, bir maliyet enflasyonu olayı yaşanmaktadır.. Bu durumda, enflasyonun 1983 yılında da yüzde 20'lerin altına çekileceği görüşünde değilim.. Çünkü, olay belli bir denge içerisinde cereyan etmektedir.

1982'nin karakteristik başka bir olayı da, -bankacılık kesimindeki gelişmeler ve bankerlik olayına girmek istemiyorum- istihdam meselesidir.. İstihdam meselesi, her istikrar programının bu ülkeye çıkarttığı ciddi bir faturadır.. Bu fatura Türkiye'de halen önemli boyutlarda yaşanıyor... Ben 1983 yılının en önemli sorununu istihdam ve hayat pahalılığı meselesinin oluşturacağı görüşündeyim..

Özetlemek gerekirse, 1982 yılı uygulanan üç yıllık

politikanın bir kabulü yılı olmuştur... Olgunluk yılı olmuştur... Sonuçlarının alındığı yıl olmuştur... İstikrar politikasıyla hedeflenen bir takım noktalara ulaşılmıştır...

İKTİSAT - - Sayın Dündar, 1982 yılında ihracat kredilerinin hedeflenen miktarda verilemediğine değindiniz.. Eğer hedeflenen oranda ihracat kredisi kullanılabilsaydı sizce ihracatta daha fazla artış olabilir miydi?..

DÜNDAR- Evet... bu konuda görüşüm gayet kesin... Yani, eğer ihracat teşvik kredileri aynı oranda uygulanabilsaydı, benim kanaatime göre ihracatımız 1982 yılında 7 milyar dolara yaklaşabilirdi...

İKTİSAT - - Sayın Artun, bir bankacı olarak 1982'yi siz nasıl değerlendireceksiniz?..

ARTUN- Artık sadece Türkiye'de değil, uluslararası platformda da herhalde en karamsar, en kötümser tabloyu çizen kişiler, büyük ölçüde bankacılar olsa gerek... Bankacıların da ötesinde, parasal sektörde uğraş veren kişiler... Dünya Bankası'nın başkanından tutun da, Uluslararası Ödemeler Bankası'nın direktörüne kadar, IMF'de çeşitli yerlerde görev yapan kişilere kadar, hatta dünyanın en büyük bankalarının yöneticilerine kadar hepsi genelde bir karamsar tablo çiziyorlar... Ben bu karamsar tabloya genel düzeyde girmeden önce çok klasik bir şeyi yinelemek istiyorum. 1983'ü değerlendirebilmek için, 1982'yi çok iyi değerlendirmek lazım... 1982 Türkiye'sini değerlendirmek için de 1982 yılının dünyasını değerlendirmek lazım. Ne mali sistemi genelde izlenen ekonomik politikadan soyutlayarak, ne de Türkiye'yi dünyadan soyutlayarak sağlıklı sonuçlara ulaşmak ve olumlu yargılara varmak pek kolay değil... O açıdan, ben genelde 1982 yılında dünya ekonomisi, dünya mali sistemi neredeydi, gerçekten uluslararası ekonomik düzende önemli sorunlar var mı, Türkiye bu sorunlardan ne derece nasibini almış, bu konular üzerinde kısaca durmak istiyorum... Ondan sonra, kuşkusuz 1982 yılının bilebildiğimce verilerine de dayanarak Türkiye ekonomisini, Türk mali sistemini değerlendireceğim...

● **Türkiye izlenen ekonomik politikayla üçüncü yılın sonunda çok büyük açmazlara düşmüştür ve önünde gerçekten büyük sorunlar vardır...**

Şimdi benim kişisel görüşüm, dünyada gerek kapitalist sistem, gerekse sosyalist sistem devrevi bir krize girmiş durumda... Özellikle kapitalist sistemin gündeminde yoğunlaşan sorunlara baktığımızda, üretim ilişkilerinin geliştirilememesinin, serbest ticarete duyulan güvenin kısa dönemde oluşturulamamasının neticesi mali sistemde bir bunalımın var olduğu ve bu bunalımın buhrana dönüşme aşamasında bulunduğunu görürüz... Bunun aslında temelde üç nedeni var: Birincisi, 1971 yılında dolarla altın arasındaki son bağıntının koparılmasıyla karşılıksız bir para sistemine geçilmesi, ikincisi bunu izleyen dönemde, 1973 sonunda 1974'lerin başında bir OPEC şokunun oluşması veya oluşmasına izin verilmesi, artı bunlardan sonra ortaya çıkan ve bunun içerisindeki enflasyon, dünya ekonomisine çözüm olarak getirilen parasal içerikli önlemler... Bu önlemlerin sonuçları aslında bütün dünyada uygulandığı ülkelerde somut olarak alınmaya başlandı... Banka bazında uluslararası düzeyde bir örnek vermek istemiyorum. Ama ülke bazında örnekler baktığımızda, bir Meksika ekonomisi ve mali sisteminin, bir Brezilya ekonomisi ve mali sisteminin, bir Venezuela'nın, Şili'nin, Arjantin'in, hatta son dönemlerin en başarılı ülkelerinden biri olarak gösterilen yeni sanayileşmiş ülkeler

arasında yer alan Güney Kore'nin durumları gerçekten son derece çarpıcı... Sadece bunlardan birisine değinirsem, sorunun ne derece önemli olduğu ortaya çıkıyor. Örneğin Meksika, biliyorsunuz özellikle bulunan petrol rezervlerine dayanarak çok kısa sürede büyük oranda borçlanan, borçlanmalarını getirmiş olduğu sorunları ve enflasyonu çözümlemek için getirilen önlemler paketini uygulamaya çalışarak aşmaya çaba göstermesine karşın, büyük açmazlara sürüklenmiş bir ülke... Bugün dünyanın en büyük borçlu ülkelerinden birisi ve büyük ölçüde parasal önlemler uygulanmış bir ülke... Bu ülkenin 1982 yılında ulaştığı aşama ise, aslında son derece ibret alınması gereken bir görünüm... Meksika, uyguladığı tüm liberal önlemleri 1982 yılında terkederek, rijit kambiyo kısıtlamalarına girişmiş ve tüm bankalarını, mali kuruluşlarını, hatta bazı büyük sınıai kuruluşları kamulaştırmış bir ülkedir...

Bu ülke bazındaki örnekleri aslında teker arttırmak mümkün... Ama dediğim gibi, sorunun kökeninde büyük ölçüde uluslararası borçlanmalardan ve enflasyonun önlenememesinden kaynaklanan, genelde devrevi bir ekonomik krizin varlığı dikkati çekiyor... Bu salt kapitalist ülkelerde değil, kuşkusuz bazı sosyalist ülkelerde de aynen varlığını sürdürüyor. Özellikle Polonya'nın durumu, Romanya'nın durumu da birer örnektir... Polonya ile Romanya'nın durumunu kurtarmak için Sovyetler Birliği'nin son derece güç durumda kalması, genelde dünyanın ekonomik açıdan iyi bir konumda bulunmadığını gösteriyor...

Bana kalırsa Türkiye de son üç yıldır izlenen genel ekonomik politika ile dünyadaki bu bunalımı aşmak için çaba gösteren ülkelerden birisi, ama aştı demek için gerçekten çok iyimser olmak lazım... Benim kişisel görüşüm, Türkiye izlenen ekonomik politikayla üçüncü yılın sonunda çok büyük açmazlara düşmüştür ve önünde gerçekten büyük sorunlar vardır... Bu sorunların ağırlığı 1983 yılında kendini çok daha açık olarak gösterecektir... Zaten 1982'de göstermeye başlamıştır... Uygulanan ekonomik politika aslında iki temel ögeye yönelikti. Birisi, enflasyonu önlemek, ikincisi ihracatı artırarak döviz girdi ve çıktılarındaki dengesizliği mümkün olduğu ölçüde gidermek...

Ben 1982 yılını bu açıdan üç yıldır izlenen program içerisinde değerlendirdiğimde iki önemli sonuca ulaşıyorum: Birincisi, ihracatımızda 1982 yılında özendirici önlemlerle önemli bir sıçrama sağlanmıştır. Ama bu

Türkiye'de enflasyon kurumsallaşmıştır...

siçramanın 1983 yılında devam edip etmeyeceği konusunda bazı endişelerim var... Türkiye'nin ihracatının artışında özendirici bazı uygulamaların, esnek kambiyo kuru politikasının yanı sıra, genelde çalışanların reel gelirlerinin düşmesi de önemli ölçüde rol oynamıştır.. Gelirlerin düşmesi, kuşkusuz ürünlerin ve hizmetlerin maliyetlerinde önemli ölçüde düşüşlere neden olarak Türkiye'nin dışsatımını arttıran nedenlerden biri olmuştur...

- Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamda enflasyon oranının yüzde 35'lerin altına düşürülebileceğine inanmıyorum...

Üzerinde çok durulan bir konuya daha değinmek istiyorum.. Bu da, şimdiye kadar sağlanan başarıların veya başarısızlıkların ne tür maliyetlere sağlandığı konusu... Bu konuya daha sonra değineceğim.. Benim enflasyonun düşürüldüğü konusunda ciddi tereddütlerim var... Türkiye'de kuşkusuz enflasyon yüzde 100'lerden yüzde 35-36'lara düşmüştür.. Ben enflasyonun yüzde 35-36'ların altında olduğunu sanmıyorum... Bu rakamları İstanbul Ticaret Odası'nın geçinme indekslerine dayanarak veriyorum... Enteresandır, Dünya Bankası'ndan sonra IMF de İTO'nun geçinme indekslerini enflasyonda ölçüt olarak almaya başladı.. Bu geçinme indekslerini son üç yılda gözden geçirdiğimizde, aslında enflasyonun büyük oranda geriletilmediği, tersine uygulanan ekonomik programın çok somut bir özelliğinden dolayı kurumsallaştığı sonucuna varmak mümkün... Kanımca, Türkiye'de enflasyon kurumsallaşmıştır... Neyle kurumsallaşmıştır?... En başta izlenen faiz politikasıyla.. İkincisi, kambiyo kuru politikasıyla.. Biraz daha derine indiğimizde bunun somut sonuçlarını bulmak da mümkün.. Şöyleki, mevduat açısından giderssek, Türkiye'de mevduatın getirisi son ikibuçuk yılda büyük ölçüde yüzde 35-36 düzeyindedir.. Kambiyo kuru politikasına bakıldığında, ayda ortalama yüzde 3 civarında TL'nin dolar karşısında değer kaybettiği görülür.. Enflasyon rakamına bakıyorsanız, 1982'de yüzde 35... Şimdi bu rakamları karşılıklı olarak incelediğimizde, enflasyonun kurumsallaştığı sonucu ortaya çıkmaktadır.. Bu çok daha ileri giderek, benim 1983'e ilişkin enflasyon beklentimi de belirlemektedir.. Dolayısıyla şimdiden rahatlıkla söyleyebilirimki, 1983'de hele demokratikleşme sürecine girmiş bir Türkiye'nin içinde bulunduğu ortamda, enflasyon oranının yüzde 35'lerin altına düşürülebileceğine inanmıyorum...

Tabi sağlanan başarıların yada başarısızlık olarak nitelenebilecek bazı öğelerin korunmasının ne türlü maliyetlere katlanılarak, daha doğrusu ne türlü fedakarlıklar, özverilerle gerçekleştirildiğini de konuşmak lazım... Aslında, 1982 yılında Türkiye ekonomisinde oluşan bazı olayları şöyle kısaca gözden geçirdiğimizde, bu çok dramatik olarak ortaya çıkıyor.. Belki de bunun en çarpıcı yönlerinden birisi, ikincil para piyasasında meydana gelen olaylardan dolayı daha fazla artması umut edilen ihracatın arttırılamamasıdır.. Onun yanı sıra, ikincil para piyasasındaki sorunlarla birlikte birincil para piyasasında da sorunların ortaya çıkması ve bu sorunların hala sürmesi... Kuşkusuz parasal ilişkiler büyük ölçüde üretim ilişkilerinin sonucu olduğuna göre, sınıai kuruluşların, ticari kuruluşların işletme sorunlarının, finansman sorunlarının güncelliğini koruması, sürdürmesi ve yakın bir gelecekte kolay kolay çözümlenemeyecek sorunlar olması da bu saydıklarımıza eklenebilir...

Yani, 1980'den 1982 yılı sonuna kadar uygulamalardan elbette başarılı sonuçlar elde edilmiştir.. Ama, uygulanan ekonomik politikaları değerlendirirken salt başarılı

sonuçlara bakmamak gerekir.. Başarısız yönlerin de kökenleriyle birlikte iyi irdelenmesi, ona göre programın şu veya bu şekilde kesinlikle revize edilmesi gerekmektedir.. Yoksa sonuçta ödenecek maliyet, 1982'de ödenen maliyetten çok daha fazla olacaktır...

DÜNDAR- İzin verirsiniz burada bir saplama yapmak istiyorum.. Gerçekten 1980 yılında uygulanmaya başlanan programın en iyi program, alternatifsiz program olduğu şeklinde bir görüşüm yok.. Zaten ekonomide böyle bir şey söz konusu olamaz... Mutlaka program zaman içerisinde, zamanın getirdiği her yeni şartla veya ertelenmiş bir takım sorunların artması nedeniyle, başında önceliği geride olan ve mesele yavaş yavaş öncelik sırasını alıyorsa, onlara çözüm getirmek amacıyla değiştirilmelidir...

1983 yılında enflasyonun yüzde 20'lerin altına çekilebileceğini sanmıyorum...

1982 yılındaki reel sonuçları aslında Türkiye'nin tüm geçmiş ekonomisiyle kıyasladığımızda, en maksimum sonuçlar şeklinde değerlendirmek mümkün değildir.. İhracattaki artışı takdirle izliyoruz.. Ancak, şunu ifade edeyimki, ihracatta bugün ulaşılan rakamla biz 1970-74 dönemindeki ihracatın ithalatı karşılama oranına yeni ulaşmış bulunuyoruz.. Yani, biz bundan on yıl önceki ihracatın ithalatı karşılama oranlarına bugün yeniden ulaşmış oluyoruz... O nedenle kıyaslama yaparken, geçmiş dönemi tümüyle ele almakta yarar vardır... Bunu özellikle belirtmek istiyorum.. Çünkü, mesele Türkiye'nin 1960'da başlatılan planlı dönemden bu yana uyguladığı ekonomi politikalarının tümüyle reddedilmesi şeklinde yorumlandığı takdirde, buna ciddi itirazlarımız olacaktır...

İKTİSAT -Evet, şimdi "Nasıl bir 83?" şeklindeki sorumuza geliyoruz.. Sayın Bağırkan, yine önce sizden başlayalım. 1983 yılına yönelik beklenti ve önerileriniz nelerdir?..

BAĞIRKAN- Kanımca, Türkiye'de yapılan ihracat "gerçek ihracat" tanımına uymuyor... Gerçek ihracat, dünya fiyatlarıyla makul bir ölçüde ihracatçı karının eklenmesiyle yapılan ihracattır.. Türkiye'de ihracat dünya fiyatlarının altında teklif edilen fiyatlarla gerçekleştirilmektedir. Zaten Türk ihracatçıları ihracatı kredilerden elde ettikleri gelire bağlı olarak yapıyorlar.. Dünyada genel olarak yaşanan ekonomik kriz nedeniyle birçok ülke daralma politikaları uygulamaya başlayınca,

sanayileşmiş ülkelere dünya fiyatlarıyla ihracat yapmamız oldukça güçleşmiştir.. Peki nereye ihracat yapıyoruz?.. Türkiye'nin ihracatında kuşkusuz Ortadoğu ülkelerinin payı oldukça büyüktür.. O bölgede de Irak-Iran savaşının meydana getirdiği piyasayla Libya var.. Bu ülkelerdeki petrol üretimi düştü. Petrol üretiminin düşmesinin yanısıra, petrollerini OPEC'in belirlediği fiyatlarla satmaları güçleşti.. Petrolle takas yapmak suretiyle Türkiye'den mal almak bu durumda onların işine geliyor.. Onlar takastan memnun..

Kanımda Türkiye'nin ihracatındaki artış yapaydır.. sayısal olarak, değer olarak ihracatta bir artış söz konusu, ama yapısal bir ihracat değişikliği gereklidir.. Evet, Ortadoğu ülkelerine ihracat yapalım, ama bu sadece savaşın yarattığı olanaktan kaynaklanmasın.. Batı standartlarına uygun üretim yaparak, belli ölçüde ihracatçı karı katarak, dünya fiyatlarıyla dünya piyasalarında rekabet edebilir duruma geldiğimizde ancak gerçek anlamda ihracat yapıyoruz demektir...

ARTUN- Sayın Bağırcan izin verirsiniz değinmek istediğim bir-iki nokta var...

BAĞIRKAN- Tabi buyurun...

ARTUN- Ben sizin söylediklerinize tümüyle katılmanın yanısıra, birşey eklemek istiyorum.. Çok enteresandır, bizim büyük ölçüde savaştan kaynaklanarak girmiş olduğumuz Ortadoğu piyasasına, özellikle 1982'nin ikinci yarısından itibaren başta Yunanistan olmak üzere, İtalya ve çok sayıda ülke bizim ihraç ettiğimiz ürünlere alternatif ürünlerle ve bizim ihraç ettiğimiz birim değerini hemen hemen yarısına ulaşan rakamlarla girmeye başladılar. Bunu, özellikle Türkiye'nin 1983'e ilişkin ihracat beklentilerini olumsuz yönde etkileyebilecek bir öge olarak belirtmek istiyorum.

DÜNDAR- İzin verirsiniz bu noktada ben de bir saplama yapmak istiyorum.. Benim her iki konuşmacıya küçük bir itirazım olacak.. Gerçekten ihracattaki ticaret dengeleri veya fiyat dengeleri yada bizim ihraç fiyatlarımızın maliyetlerin ne kadar altında olduğu konularında bir tartışma açılabilir.. Bunu söylerken, ihracatın bir takım rasyonel fiyatlar altında yapıldığı iddiasında değilim.. Ancak, işin temelinde küçük bir itirazım var, o da şu: Uluslararası ticarete eğer rekabet şartı ön plandaysa, buralardaki iç fiyatlar fazla tartışma konusu olamıyor.. Nitekim, 1960'dan bu yanadurumunu düzelter, ihracatını arttırabilen, dengesini kuran ülkelerde bu tür olayların yaşandığını görüyoruz.. Güney Kore misali.. Güney Kore bugünkü aşamaya bir takım önemli mukayeseli avantajlarıyla varmamıştır.. Belki işgücünü mukayeseli avantaj olarak kullanmıştır, teknolojiyi ithal etmiştir, ama sonunda amacına yaklaşmıştır.. Güney Kore ekonomisi, bir ekonomi olarak ortaya çıkmıştır.. Yani, özellikle birtakım himayeci politikaların yaygınlaştığı bir dönemde, bu ihracat kavgasında, devletlerin ihracatlarını arttırabilmek için aldıkları himaye tedbirlerini normal karşılamak lazım...

BAĞIRKAN- 1983 yılında ihracatın "patlama" niteliğinde bir artış göstermesi beklenemez.. Bunun için öncelikle üretim artışı gereklidir. Kaldığı ben 1982 yılında Türkiye'de ihracatı destekleyecek tarzda büyük stokların olduğuna da inanmıyorum.. Ayrıca, özellikle girdi fiyatlarındaki artış nedeniyle maliyetlerde bir artış söz konusu olmaktadır.. Yani, sadece işçi ücretlerinin üretimdeki payının düşüşüne bakarak üretim maliyetlerinin bugünkü düzeyinde kalacağını, hafta düşeceğini beklemek yersizdir.. Bu bakımda önce "neyi ihraç edeceğiz?" sorusuna

Öncelikle üretim artışı gereklidir...

cevap bulmamız lazım.. Yani büyük bir üretim, büyük bir stok yok, onun için ihracatta fazla iyimser olmamak lazım.. Ben 1982 yılı ihracatından fazla bir ihracat gerçekleşmesi beklemiyorum bu yıl.. Şimdi bir başka noktaya daha temas etmek istiyorum.. Ekonomide alınan birtakım olumsuz sonuçların gerekçeleri açıklanırken hep petrol şokundan söz edilir.. Ülkelerin kendilerini şoklara göre ayarlamaması lazımdır..

ARTUN- Sayın Bağırcan, izin verirsiniz yeri gelmişken bir konuya değinmek istiyorum.. Türkiye, petrol şokundan iki türlü etkilenen ülkeler arasında yer alıyor.. Birincisi, ithal ettiği petrolden dolayı, ikincisi, petrole yapılan zammı karşı özellikle gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerin yapmış oldukları, ürettikleri ürün ve hizmetleri yaptıkları zammın etkisidir.. Bu konuda rakam da vermek istiyorum.. Petrol şokundan sonraki iki yıllık dönemde gelişmiş ülkelere üretilen ürün ve hizmetlerin -ki Türkiye de bunları ithal eden ülkeler arasındadır- fiyatlarında oluşan artış yüzde 94,2'dir.. Dolayısıyla Türkiye petrol şokundan en fazla etkilenen talihsiz ülkeler grubunda olan bir ülkedir.. Gerçekten de 1973 sonrasında Türkiye'nin bu şoku algılayamaması, algılayamayarak daha önceki pozisyonları büyük ölçüde aynı şekilde sürdürmekte ısrar etmesi, 80'lerdeki bunalımın önemli nedenlerinden birisidir. Bunu kesinlikle yadsıyamayız..

BAĞIRKAN- Çok doğru... Benim de değinmek istediğim konu bu.. Yani, petrol şokunun büyük etkisi oldu bize.. Ancak, yine tekrarlıyorum, ekonomiyi şoklara göre ayarlamak lazım.. Türkiye, petrole dayalı bir enerji politikası izlemektedir.. Petrol talebimizde düşüş var, ama enerji politikamız petrole dayalı olduğu için talebimiz devam edecektir.. O halde şokun etkilerini

● **Ekonomide bir takım olumsuz sonuçların gerekçeleri açıklanırken, hep petrol şokundan söz edilir.. Ülkelerin kendilerini şoklara göre ayarlamamaları gerekir...**

azaltmak yada ortadan kaldırmak için enerji politikamızda değişiklik yapmamız yerinde bir hareket olacaktır kanısındayım.. Petrole bağımlılığı azaltacak yeni enerji politikaları arayışı içinde olmamız gerekir...

İKTİSAT

- Sayın konuşmacılar, bu aşamada DPT'nin 1983 yılına ilişkin tahmin rakamlarını bilgilerinize sunmak istiyorum... DPT'nin tahminlerine göre 1983'te ihracat 7.1, ithalat 10 milyar dolar, işçi döviz girişi 2.550 milyon dolar olacak.. Cari işlemler dengesi sonuçta 480 milyon dolarla kapanacak. Enflasyon hızı yüzde 25 olacak.. Bir önceki yıl 6.4 oranında gerileyen yatırımlarda 4.4'lük bir artış beklenirken, kalkınma hızının da 4.4 olacağı bekleniyor.. Evet Sayın Dündar, sizin 1983'e yönelik beklentilerinizi öğrenebilir miyiz?

DÜNDAR- Saydığınız rakamlar gerçekten ekonominin mihrengi noktaları... Şimdi sizin de açıkladığınız rakamlar da gösteriyor ki, 1983 yılında da 1980'de başlatılan politikaların uygulanması devam edecektir..

ARTUN- Uygulamalar pek o yönde değil galiba Sayın Dündar... Ben aslında o görüşe biraçıdan katılmıyorum.. 1982 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren Türkiye'de izlenen ekonomik politikanın 24 Ocak'ın tam anlamıyla devamı olup olmadığı konusunda benim kuşkularım var. Bunun en tipik örneklerinden birisi herhalde para kredi politikasına ilişkin olarak yapılan bazı düzenlemeler, özellikle faiz uygulamasında yapılan yeni düzenlemelerdir.. Dolayısıyla böyle moneter politika için çok önemli olan iki temel öğede yapılan değişiklikten sonra benim 24 Ocak kararlarının aynen devam edeceği konusunda kuşkularım var..

DÜNDAR- Efendim, ben sanıyorum yanlış ifade ettim... Şöyle söyleyeyim.. 1980'in temel felsefesi, Türkiye'nin tepe takla olmuş ekonomisine bir takım düzenlemeler getirmektir.. Neydi?.. Tikanan dış ticareti yeniden yoluna koymak ve dış işlemleri çalışır hale getirmek.. İthalatın ve üretimin belli bir düzeyde tekrar düzenlenmesi.. Çok aşırı düzeyde olan enflasyon hızının daha aşağılara çekilmesi.. Tabi bu güç meseledir.. Bu sayılanlar imkan verirse elbette biraz büyümek de hedefleniyordu... Yine imkan olursa biraz da milli geliri arttırmaktı hedef.. 1983'ü değerlendirirken bunu anlatmaya çalıştım.. Yani, 83 yılı bir yeniden doğuş yılı değildir.. Önceliğini büyümeye, yatırımların artırılmasına ve istihdam sorununun çözümüne verileceği bir yıl olmayacaktır.. Ben bunu anlatmak istiyorum.. 1983 yılı, 80'de yürürlüğe konulan programın değil, bunların genel çizgilerinin devam ettirileceği bir yıl olacaktır.. Nitekim sunulan DPT tahminleri de bunu gösteriyor. Hatta Sayın Artun siz de altını çizdiniz, büyüme hızının yüzde 4 civarında kurumsal hale geldiğini söylediniz..

● **1983 programında 80'den bu yana gerileyen sabit sermaye yatırımlarında bir miktar artış öngörülmüştür.. Bence, yeni yatırımlar yapmaktan öte çözümü hala yüzde 60 civarında seyreden kapasite kullanımı oranında aramak lazım...**

Hemen ifade etmek isterim ki, yüzde 4'lük büyüme hızı Türkiye'de 1983 ve müteakip yıllarda karşımıza en önemli sorun olarak istihdamı çıkarmaktadır. Türkiye'de yüzde 4'lük yıllık büyüme hızıyla her yıl çalışma çağına yeni giren 450-500 bin civarındaki nüfusun ancak 150 binine iş sahası açılabilir. O halde her yıl 300 bin civarında kişi işsizler ordusuna katılacaktır. O bakımdan 1983 yılında en ciddi sorunlardan biri budur.. 1983 yılında demokratik yönetim tarzına yeniden yumuşak bir inişle geçecek olan Türkiye açısından bu konu çok önemlidir.. Çünkü, dünyanın her tarafında olduğu gibi,

böyle dönemlerde geniş halk kitlelerinin, çalışanların, memurların, dar gelirli durumlarıyla hayat pahalılığı tartışılır.. Çünkü, oy mekanizması rasyonel olarak bunu gerektirir.. Yani, oylamanın söz konusu olduğu her yerde bu tür tartışmaları normal karşılamak gerekir.. Şu halde 1983 yılı, aslında istikrar programı nedeniyle önceliği geriye itilen, ertelenen bir takım sorunların biraz daha devam edeceği bir yıl olacaktır.. Yine 1983 yılında bu sorunlara önemli ölçüde bir çözüm getirilebileceğini sanmıyorum.. Çünkü, karşımıza hemen önemli bir olay çıkıyor: Çözüm için en başta yatırımların hızlandırılması gerekir.. Üretimin artırılması lazımdır.. Tabi bunlara bağlı olarak iç talebin ve ihracatın da artırılması gerekir.. Ancak, bunların birçoğu birbirini ters istikamette etkileyen olaylardır.. "Yatırımları arttıralım" dediğiniz zaman karşınıza iki önemli sorun çıkıyor: Kaynak ve enerji sorunu...

Bu noktada ben 1983 programında çok arayıp da tam bulamadığım bir eksikliğe işaret etmek istiyorum. 1983 programında 80'den buyana gerileyen sabit sermaye yatırımlarında bir miktar artış öngörülmüştür.. Bence, yeni yatırımlar yapmaktan öte çözümü hala yüzde 60 civarında seyreden kapasite kullanımı oranında aramak lazım. Mantıksal olarak bir tarafta atıl kapasite dururken yeni yatırımlarla yeni kapasite yaratılmasının tartışılması gerekir.. Bence, zaten kıt olan kaynakların atıl kapasiteleri harekete geçirmede kullanılması daha yerinde bir hareket olur.. Elbette yeni yatırımların artırılabilmesi gelecek nesillerin sırtına vurulacak bir faturadır.. Bunu da inkar edemeyiz.. Ama mademki Türkiye'nin kendi inisiyatifli dışında dünya ekonomisinde buhranlı dönemi yaşıyor, hiç değilse yaşanan söz konusu buhranın ülke ekonomisine en az zarar vereceği şekilde politikalar uygulanması gereklidir.. Bir yandan üretimin artırılmasına öncelik verilmeli, bir yandan da bankacılık kesimi yeniden düzenlenmelidir. Bugünkü kredi uygulamasıyla üretimin artırılması beklenemez.. Üretimin artırılması için bir fon tahsis edilmesinin enflasyonu körükleyebileceğinden endişelenenler var.. Ben bu görüşe katılmıyorum.. Çünkü, arz cephesinde, yani üretimde artış olunca fiyat teorisine göre enflasyonun artmaması, hatta daha aşağılara çekilmesi lazım..

ARTUN- Sayın Dündar, o halde siz 24 Ocak kararlarına baştan itibaren karşısınız?..

DÜNDAR- Baştan beri az önce sözünü ettiğim bölümüne karşıyım, tamamına değil.. Üretimi kısarak enflasyonu önleyemeyiz.. Bunu üretimi artırarak yapmalıyız. 24 Ocak'ın serbest piyasa zihniyetine karşı değilim.. Ancak, kaynakların tahsis açısından da planlı bir uygulamaya taraftarım..

ARTUN- Aynen katılıyorum...

BAĞIRKAN- Evet, ben de aynen katılıyorum...

DÜNDAR- Ben teşviklerin aynen devam etmesi halinde 1983 yılında hedeflenen 7 milyar dolarlık ihracat rakamına ulaşılacağından endişeli değilim.. Ancak, uzun vadede bizim ihracatımız için en önemli sorunu teyvik sistemleri değil, üretim oluşturmaktır.. Geçtiğimiz iki yılda stoklar ihracata yöneltildi.. Bugünkü maliyetler karşısında stoklar azalmıştır.. Onun için ihracattaki artışın uzun vadede sürdürülmesi için üretimde de artış gereklidir..

Ayrıca, 1983 bütçesinde gelir ve harcamalar dengesinin aynen tahakkuk edip edemeyeceği konusunda ufası bir tereddüdüm var..

Bu arada yabancı sermaye konusuna da değinmek istiyorum.. Hem sosyal harcamaların bir bölümünü

karşılatabilmek için, hem de yeni yatırımlar yoluyla yeni iş sahaları açabilmek için bu konunun daha çok dürtüklenmesi lazım... Buna bağlı olarak son günlerde gündeme gelen serbest bölgeler konusuna da gereken önemin verilmesi ve bu konudaki çalışmaların hızlandırılmasının yararlı olacağını vurgulamak isterim... Yani, buna karar verdiksek artık fazla uzatmamak lazım...

1983'ün önemli sorunlarından birisi de Almanya'da çalışan işçilerin yapacakları kesin dönüşlerdir.. Bu, iki olayı karşımıza çıkaracak: Birincisi, 1970'den buyana çok ciddi bir işçi şirketleri olayı yaşanıyor.. Şu anda Türkiye'de büyük pörçük yığınla işçi şirketi vardır. Bir bölümü kredi almış olduğu için Sınai Kalkınma Bankası'nın denetimindedir. Fakat bu konu örneğin bir Kastelli Olayı kadar rahatsız etmedi kamuoyunu.. Çünkü, işçiler söz konusu şirketlere tasarruflarının bir bölümünü yatırırlar, ama tabiri caizse, tuzları kuruydu... Çünkü, Almanya'da işleri devam ediyordu.. Bir geçim problemleri yoktu.. Yani, paralarının bir bölümü batmıştı.. Bu nedenle de "bıçak kemiğe dayanmamıştır"... Şimdi kesin dönüşlerle beraber işçiler bu haklarını yeniden ön plana çıkaracaklardır.. Bu bakımdan bu şirketlerin süratle ele alınıp sağlıklı üretim yapar hale getirilmesi gereklidir.. Özellikle ihracata yönelik üretim yapmaları için teşvik edilmelerinde yarar görüyorum.. Genelde 1983 programı ihracatta bence amacına ulaşacaktır. Enflasyon ise bugünkü ölçülerde tutulabilirse, başarılı bir sonuç olarak yorumlamak lazım.. Sanıyorum enflasyon oranı 1982'de yüzde 40 civarındaydı..

ARTUN- 40 olarak diyorsunuz yani?...

DÜNDAR- 82'de yüzde 40 civarındaydı sanıyorum...

ARTUN- Yüzde 40'ı başarı olarak niteliyorsunuz...

DÜNDAR- Şu bakımdan: Türkiye 1982 yılında ihracatta fevkalade iyi sonuçlar aldı diyoruz, ama dış ticaret açığında 1975'lerdeki seviyeyi ancak tutturabildik.. İhracatın ithalatı karşılama oranları ise, ancak 1972 yılındaki rakamlara ulaşabildi.. Hele hele dünya ticaretindeki payına inerek, 1950-55'leri ancak tutturabilmiştir.. Yani, kronik tarzda dış ticaret açığı veren bir ülkeyiz.. Buradan ithalata gelmek istiyorum.. İthalat olayı Türkiye'de kamuoyunda çoğu zaman bir fantazi olarak tartışılıyor.. Bir öcü olarak görülüyor.. İthalat, Türkiye'nin bütün imkanlarını çokerten bir olaymış gibi değerlendiriliyor.. Halbuki ithalat ekonomi yaşamının tabii bir olayıdır.. Birçok endüstri ithalata dayalıdır ve doğaldır.. İthalatsız bir ekonomi düşünülemez zaten.. Dolayısıyla makul bir ithalatın her zaman var olacağını düşünmemiz lazım.. İthalatı yasaklamak, kesip atmak, ekonomik bir karar olamaz.. Bu durumda, dış ticaret açığı da 1983'de bugünkü düzeyinde tutulabilirse başarı sayılmalıdır..

İKTİSAT - Sayın Artun, sizin 1983 yılına yönelik beklenti ve önerileriniz nelerdir?..

ARTUN- Bazı sanayiciler 24 Ocak kararlarını değerlendirirken, bu kararların en başarısız yönünün para-kredi politikası olduğunu dile getiriyorlar.. Zaten 24 Ocak kararları da para-kredi politikasından başka bir şey değildirdi.. Yani, para-kredi politikası başarısızsa, 24 Ocak başarısızdır.. Çok somut bir gerçek.. İşte finansman kuruluşlarının 1982 yılında içine düştüğü durum aslında bu programın oluşturduğu son derece doğal sonuçtan başka hiçbir şey değildi.. 24 Ocak programı neyi oluşturmuştu mali sistemde?.. İkincil bir para piyasası oluşturmuştur. Türkiye'de geçmiş dönem-

de olduğu gibi, 80 sonrasında da gerçek anlamda sermaye piyasası kuruluşlarının var olduğuna inanmıyorum.. Aslında bugün var olan bankerler dediğimiz düzen, bankerler dediğimiz kişiler ve örgütler, ikincil para piyasası kuruluşlarından başka hiçbir şey değildir.. Türkiye'de bankaların oluşturduğu birincil para piyasasının yanısıra, çok bilinçli olarak bir ikincil para piyasası oluşturulmuş ve yaratılan bu kuruluşlar yine uygulanan ekonomik programın doğal bir sonucu olarak ortadan kalkmak gibi bir durumlar karşı karşıya kalmışlardır.. Kuşkusuz ikincil para piyasası kuruluşlarının bu şekilde ortadan kalkması, birincil para piyasası kuruluşlarını da çok yakından etkilemiştir. Çünkü, parasal ilişkiler hem karşılıklıdır, hem de temelde üretim ilişkilerinin bir sonucudur.. Üretim ilişkilerinin bozulduğu bir ülkede ve ekonomide parasal ilişkilerin de bozulması kaçınılmazdır. Onun için etrelenen bence finans kuruluşlarının sorunları değil, Türkiye ekonomisinin sorunlarıdır.. Ertele-nen üretim ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlardır.. Üretim ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar, çarpıklıklar, bozukluklar giderilmeden ben Türkiye'de finans kuruluşlarının ve mali sistemin ertelenen sorunlarının da çözümlenebileceğine kesinlikle inanmıyorum...

● **24 Ocak kararlarının en başarısız yönünün para-kredi politikası olduğu söyleniyor.. Zaten 24 Ocak kararları para-kredi politikasından başka bir şey değildirdi.. Para-kredi politikası başarısızsa, 24 Ocak başarısızdır...**

Şimdi çok açıklıkla bir noktaya değinmek gerekiyor.. Türkiye, yaklaşık 35-40 yıl belirli bir sanayileşme modelini izledi.. Bu sanayileşme modeli doğru olsun, yanlış olsun, çarpık yönleri bulunsun veya bulunmasın ithal ikamesine yönelik bir sanayileşmeydi.. Bu ithal ikamesine yönelik sanayileşmenin Türkiye gibi bir ülkede iki-üç senede tümüyle dışarıya yönelik bir sanayileşme modeline dönüştürülmesi olanaksızdır. Türkiye eğer bugün bazı sancılan, bazı sorunları yaşıyorsa, 35-40 yıldır izlenen bir politikanın iki-üç yılda tersine çevrilerek değiştirilmek istenmesinden yaşıyor.. Sağladığı başarılar da başarısızlıklar da kesinlikle yine bu değişimle ilgili.. Kapasite kullanım oranının düşmesi de yine bundan kaynaklanıyor.. Çünkü, Türkiye'de öyle sinai kuruluşlar, ticari kuruluşlar varki, bunların ürettikleri ürün ve hizmetlerde kapasitelerine göre oluşan düşüş, büyük ölçüde bunların neye yönelik olarak kurulduğunda, yatmaktadır..

DÜNDAR- Proje hataları mı var diyorsunuz?...

ARTUN- Proje hataları değil.. Aslında iç tüketime yönelik, iç talebe yönelik, gümrük duvarları arkasında düşük faizle yıllarca kurulmuş bir sanayinin iki yıllık bir enflasyonist dönemde, hem de dünya ekonomisinin en krizli döneminde, ihracata yönelik bir konuma getirilmesi olanaksızdı.. Kapasite kullanımının düşmesinin temeldeki nedenlerinden birisi budur.. Temelde yapılan hata, üretimin düşürülmesi suretiyle enflasyonun önlenmeye çalışılmasıdır.. 24 Ocak'ın başarısızlığının temel nedeni budur.. Bu politika her yerde başarısızlığa uğramıştır, sadece Türkiye'de değil.. Genellikle örnek olarak gösterilen Güney Kore dahil, Latin Amerika ülkeleri dahil, hatta ve hatta ABD dahil.. Bilindiği gibi, ABD'de izlenen monetar politika nedeniyle gerçekten büyük bankalar, aynı Türk mali sisteminde olduğu gibi güç durumdadırlar..

Kuşkusuz gelişmekte olan bir ülkenin sarsıntılıyla gelişmiş bir ülkenin sarsıntıları birbirinden çok farklı boyutlardadır ve çok farklı tedbirlerle çözümlenebilecek

sorunlardır.. Ama, temelde baktığınızda uygulanan politikaların hemen hemen her ülkede aynı sonuçları yarattığı gibi bir gerçekle karşı karşıya bulunuyorsunuz.. O halde temelde hata neredeydi?.. Temelde hata, genelde durgunluk içinde enflasyon dediğimiz bir enflasyon türünü tümüyle para kredi politikasına dayanan önlemlerle çözümlenebileceğinin sanılmasıydı.. Üretim meselesi tamamiyle bir tarafa bırakıldı. Salt parasal önlemlerle sorunlar çözümlenmeye çalışıldı.. Bugün zaten bu yüzden Dünya Bankası'yla IMF, Uluslararası Ödemeler Bankası ile IMF'nin değerli yöneticileri birbirleriyle kavga halindeler.. Dünya bu kavgayı yaşarken, bizim içeride kendi kendimizi aldatma içine girmemiz ve 24 Ocak'ın oluşturduğu bazı sorunları hala gözardı etmemiz doğru olur mu?.. Bu Türkiye'ye ne kazandırır, ne kaybettirir?.. Bunun üzerinde çok önemle durmak lazım.. Buradan finansman kuruluşlarının ertelenen sorunlarına geliyorum.. Bugün hiçbir firma Türk banka sisteminde borçlu olduğu bankaya değil ana parasını, faizini, gider vergisini bile kolay kolay ödeyememektedir.. Bu somut gerçek varken ve bu...

DÜNDAR- Sayın Artun, bir saplama yapıp soru sorabilir miyim?.. Bugünkü kredi talebi acaba reel bir kredi talebi midir?.. Yoksa, daha önce kullanılan kredilerin ağırlaşan faizlerini karşılamak için yeni kredi talepleri şeklinde midir?..

ARTUN- Sayın Dündar, dünyada evrensel bir gerçek var.. O evrensel gerçek de şu: Genelde ülke bazında olsun, firma bazında olsun, hiçbir girişimci salt parasal nedenlerle üretimden uzaklaşmaz...

DÜNDAR- Daha açar mısınız...

ARTUN- Yani, firma bazında olsun, ülke bazında olsun, bütün kredi taleplerinin özünde bazı şeylerin gerçekleşmesi yatar.. Finansman olanaklarının yetersizliği, likidite yetersizliği, likidite sıkıntısı hiçbir zaman girişimcinin üretimden uzaklaşması sonucunu doğurmamıştır.. Dünyada da böyledir bu, Türkiye'de de böyledir.. Ayrıca, Türkiye'de bugün firmaların finansman talebi, kredi talebi temelde bunalımı finanse etmekten başka bir şey değildir.. Türkiye'de iki-iki buçuk senedir bunalım finanse edilmektedir.. Bunun daha teknik deyimi, durgunluğu finanse etmektir.. Türkiye'de banka sistemi iki-iki buçuk senedir durgunluğu finanse etmiştir ve kredi talepleri tümüyle bu yöndedir... Şimdi..

- Yani, geriye dönüşü yoktur diyorsunuz...

ARTUN- Evet... Aslında bunun sağlıklı bir talep olmadığı, sağlıklı bir sonuç olmadığı herhalde üzerinde tartışılması gereken konulardan birisi olsa gerek.. Öyle bir sistem düşünün ki, Türk banka sistemi 1981 yılının sonuna kadar yaklaşık 800 milyar mevduat toplamış.. Öyle bir yıl geliyorki, Türkiye'de banka sistemi kuruluşundan buyana topladığı mevduat kadar mevduatı o yıl topluyor, toplam mevduat miktarı 1.6 trilyona yükseliyor.. Mevduatlardaki bu artışa karşın Türkiye ekonomisinde hiçbir yatırım gerçekleştirilemiyor.. Bu, Türkiye'de yaşanan bunalımın en somut göstergesinden başka hiçbir şey değildir.. Türkiye ticareti, sanayii yıllarca 800 milyar liraya ulaşan mevduatla gelişsin, serpişsin, büyüsun ve bugünkü noktaya gelsin, derken ek 800 milyar lira daha mevduat topladığı bir yılda, büyük bir kaynak artışının sağlandığı bir yılda hiçbir yatırım yapılamamış.. Yalnız burada bazı rakamlarda aldatmaca olduğuna dikkat çekmek isterim.. Mevduat ve kredilerin gerçek anlamda ne kadar artış gösterdiği önemlidir.. O zaman yine

geliyoruz enflasyon sorununa... Demekki enflasyon çözümlenememişti, mevduatta ve kredilerde gerçek anlamda bir artış olmamıştır..

Daha ayrıntıya inildiğinde, aslında banka sistemi, bozulan mali bünyesinin yansıması, aynen sınıal kuruluşlarda olduğu gibi bir kaynak sorunuyla karşı karşıyadır.. Mali kuruluşlar kesinlikle sınıal kuruluşlardan farklı bir durumda değil.. Neden farklı bir konumda değil?.. Gayri safi milli hasılanın istenen düzeyde belki de hiç artmaması gibi bir gerçekle karşı karşıyayız.. Gayrisafi milli hasılası istenen düzeyde artmayan bir ülkede, hele hele tasarrufların gayrisafi milli hasıla içindeki payının düşük olduğu bizim gibi bir ülkede, banka sisteminin kaynak sorunuyla karşı karşıya bulunması da kaçınılmazdır.. Bu da doğal olarak sanayi kuruluşlarımıza, ticari kuruluşlarımıza aynen yansıyor...

Ben 1983 yılında yine aynı şekilde gerçek anlamda Türk banka sisteminde, Türk mali sisteminde bir kaynak artışının olacağı inancında değilim.. Kaynak artışının olmamasının yanı sıra, en az bunun kadar önemlisi kaynak maliyetlerinde de kolay kolay düşüş olmayacaktır.. Hem de yeni faiz politikasına karşın.. Nominal oranlarla çok rahatlıkla oynanabilir, ama asıl önemli olan efektif maliyetlerdir.. Efektif maliyetlerin düşürülebileceğine de inanmıyorum...

İKTİSAT - Mevduat faizleriyle ilgili son kararlara rağmen mi?..

ARTUN- Evet, son kararlardan sonra bile... Niye son kararlardan sonra bile?.. Aslında kredi maliyetleri düşmediği gibi, şu anda banka sisteminde mevduatın faiz maliyetinin düştüğünü söylemek çok güç.. Hemen ifade edeyimki, son kararları ben çok olumlu buluyorum.. Neden olumlu buluyorum?.. Birincisi, vadesiz

● **Bugün hiçbir firma borçlu olduğu bankaya değil ana parasına, faizini, gider vergisini bile kolay kolay ödeyememektedir...**

mevduatına verilen faiz arttırdığı için... Çünkü, Türkiye'de en çok söylenen sözlerden birisi tasarruf sahiplerinin sömürüldüğü yolundaydı.. Ama bu sözlerden hep vadedi tasarruf mevduatı sahipleri kastedilir, vadesizler için bir şey söylenmezdi.. Oysa asıl sömürülenler vadesiz mevduat sahipleriydi...

DÜNDAR- Ve ticari...

ARTUN- Ticari mevduat sahipleri hep kredi kullanan firmalar olduğu için bilemiyorum...

DÜNDAR- Bence asıl sömürülen onlar...

ARTUN- Yani, vadesiz tasarruf mevduatına verilen faiz oranının artırılmış olması, kuşkusuz olumlu bir karar.. Eğer enflasyon yüzde 35-36 düzeyinde tutulacaksa, vadedi tasarruf mevduatı oranlarının belli bir yerde dondurulmak istenmesi de yine olumlu bir karar.. Ayrıca, müdahaleci bir devlet faiz politikasını benimsediğim için, yine olumlu bir karardır.. Yoksa, mevduat faiz oranlarının yüzde 80'lere, 90'lara ulaşması kaçınılmaz olacaktı.. Buna bir yerde müdahale gerekliydi.. Bana kalırsa, yeni faiz politikası ve bu faiz politikasına ilişkin karar 24 Ocak sonrasında Türkiye'de atılan en ciddi ve olumlu adımdır.. Sonuçları olumsuz bile olsa, olumlu bir adımdır.. Çünkü, faiz tırmanışının kesinlikle sonu yoktu.. Zaten sonu olmadığı da çok çabuk ortaya çıktı.. Ben enflasyonun kesinlikle parasal önlemlerle çözümlenebilecek bir olay olduğunu kabul etmiyorum.. Bir üretim planlaması yapılarak, üretimin artırılmasına

çalışmalıdır..

Dünya aslında genelde bir kriz içinde.. Monoter politikalara bir alternatif getirilmedikçe, dünya ekonomisinin sorunlarının çözülmesinin kolay olacağını sanmıyorum.. Bu aynen Türkiye için de geçerlidir.. Aslında Türkiye çok önemli bir şansa sahiptir.. O şans da bugüne kadar hep şanssızlık olarak nitelendirilmiştir.. Türkiye dışı açık bir ekonomi değildir.. Türkiye ekonomisinin dışı kapalı olmasını ben şans olarak nitelendiriyorum... Çünkü, dünyanın ekonomik açıdan bu kadar bunalımlı bir döneme girdiği yıllarda Türkiye ekonomisinin dışı kapalı olması, Türkiye ekonomisi için de, Türkiye'de yaşayanlar için de şanstır, şanssızlık değildir... Krizin Türkiye açısından en hafif atlatılmasını sağlayacağı için şanssızlık değildir.. Tabi ki içinde üretimin ve finansmanın planlanması koşuluyla...

İKTİSAT - Sayın Bağırkan, sizin konuşmalarınıza eklemek istediğiniz bir nokta var mı?..

BAĞIRKAN-Türkiye'de aslında bir bunalım finanse ediliyor.. Bu nasıl?.. Aslında bankalar açtıkları kredileri firmalardan geriye alamıyorlar.. Plazmanlarını geriye alamayan bankalar yeniden kredi açıyorlar.. Yani, borçla borç erteleme yoluna gidiyorlar.. Yani, bankacılık kesiminde büyük bir sıkıntı var ve bu sıkıntı 1983'de artarak devam edecek...

Bu arada yabancı sermaye konusuna değinmek istiyorum.. Yabancı sermaye akımı hakikaten büyük özlemimiz.. Şimdi, daralma politikasının izlendiği bir dönemde yabancı sermaye Türkiye'ye çok zor gelir.. Öncelikle iç piyasanın genişletilmesi gerekli ki, yabancı sermaye gelsin... Daralma politikası sürdükçe yabancı sermaye akımının hızlanacağını beklemek çok iyimserlik olur..

Şimdi yeniden değerlendirme gündemde.. Yeniden değerlemenin iki büyük yararı var.. Bir taraftan anonim şirketlerinin aktiflerine değerlendirilecek, tahvil çıkarmaları hızlanacak. Diğer taraftan bankalar da aktiflerini değerlendirecekler, bunun da doğal sonucu olarak kredi limitlerini arttırabilecekler.. Servet Affı da aslında iyi bir gösterge... Her iki düzenlemenin de sonuç olarak işletmelerin finansman sorunlarını çözmeye yardımcı olacağı kanısındayım.. Bence de sorun üretim sorunudur ve daralma politikası biraz daha yumuşatılmalıdır..

İKTİSAT - Sayın Dündar, sizin ekleyeceğiniz bir şey var mı?..

DÜNDAR-Türkiye'deki tüm atıl kapasitelerin harekete geçirilmesi için selektif olarak sanayici reeskontları sisteminin devreye sokulmasını öneriyorum.. Biliyorsunuz sanayici reeskontu birkaç yıldır devreden çıkmıştı. Selektiftten kastım da, özellikle sürükleyici sanayi kollarına öncelik verilmesidir.. Örneğin inşaat, otomotiv v.s... Tabi ihracat ve dış ödemeler dengesi meselesi hiç akıldan çıkarılmamalıdır.. Dış ödemeler dengesi açısından önem taşıyan dış yardımlar meselesi de artık giderek ümitli hale gelmiştir..

ARTUN-Sayın Dündar, burada bir saplama yapmak istiyorum izin verirseniz.. Türkiye, dış borç ödemeleri açısından 1983 yılı dahil, avantajlı bir konumda.. Ama, bu avantajlı konum aslında dış borçların ertelenmesinden kaynaklanıyor.. Türkiye, aşağı yukarı 20 milyar dolar dış borç yüküne sahip bir ülke olarak, az borçlu sayılmaz... Kuşkusuz bir Meksika, Brezilya kadar borçlu değiliz.. Ancak, şu andaki avantajlı konumumuz 1983'e, bilemediniz 84'e ilişkindir... 1985'den sonra Türkiye'nin gündemine yine dış borç sorunu ağırlıklı olarak girecektir..

DÜNDAR-Evet, bu ödemeler dengemizin kronik bir sorunudur... Ben de aynı noktaya geliyorum.. Yani, dış yardımlarla ödemeler bilançomuzu dengeleyebileceğimiz varsayımı giderek zayıflamaktadır.. Çünkü, dış yardımların kaynaklarında da bize benzer sorunlar tartışılmaktadır.. Oralarda da birtakım sorunlar vardır.. Bu durumda ihracatı hiçbir zaman aklımızın köşesinden çıkarmamalıyız.. İhracatla istihdamı beraber çözümleyecek yeni kalıcı tedbirler getirilmelidir.. Ben hem ihracatı, hem de istihdamı çözebilecek mesele olarak tarıma dayalı sanayileşmeyi görüyorum.. Şu ana kadar çok büyük bir aşama kaydedemediğimiz turizmin teşvikinde görüyorum..

Bu arada, KİT'ler meselesine de değinmek istiyorum.. Türk ekonomisi Cumhuriyetten buyana bir karma ekonomi modeline göre kurulmuş ve yaşamıştır. Memnuniyetle şunu söyleyeyim, Türkiye'nin beğensek de, beğenmesek de bugünkü düzeyine gelmesinde KİT'lerin rolü çok büyüktür.. Türk özel sektörünün ortaya çıkışının temel nedeni KİT'lerdir.. KİT'ler meselesi son yıllarda Türkiye'de hep menfi olarak ele alınmıştır.. Aslında bu meseleyle müsbet bir şekilde yaklaşmak gereklidir... Türk ekonomisini tümüyle KİT'lerin ipoteğine terkedelim, devletin teşebbüs olarak rol aldığı üretim modeline dönelim demiyorum, ama KİT'leri sadece sorunlarıyla görmek hatadır.. Aslında KİT'lerin sorunları bizzat kendi yarattıkları sorunlar değil, devletin sosyo-ekonomik politikasının uygulanmasından kaynaklanan sorunlardır.. KİT'leri müsbet olarak ele alabilirsek, üretim meselesinde daha rahat çözümler bulabiliriz.. Çünkü, devlet aldığı kararları KİT'lerde daha rahat uygulayabilmektedir..

İhracata gelince, hem karlılık açısından sabır isteyen, hem de belirli dönemlerde belli zararları göğüslemeyi gerektiren bir iştir.. Özel teşebbüs bu kadar sabırlı telakki edemeyiz.. Özel teşebbüs uzun vadeli bir ihracat planlamasına çok zor girecektir. KİT'ler ihracat probleminin çözümünde de aktif görev alabilir..

İKTİSAT - Sayın konuşmacılar, bu açık oturumumuzda ortaya çıkan sonuçları şöyle özetlemek mümkün: Bir kere 1983 yılı programına bakılırsa, 1980'den buyana izlenen politikalarda önemli bir değişiklik olmayacağı görülüyor.. Ancak, istikrar programı uygulanmaya başlandığından beri geri plana itilen büyüme, yatırımların artırılması, üretimin artırılması konularına artık gereken önemin ve önceliğin verilmesi gerekiyor.. Çünkü, 1983 ve gelecek yıllarda karşımıza en önemli sorun olarak istihdam sorunu çıkacaktır...

Sayın konuşmacılar, bu açık oturumumuza katılarak değerli görüşlerinizi açıkladığınız için size İktisat Dergisi adına teşekkür ederken, yaşanan tüm sıkıntıların en ucuz bir faturayla atlatılmasını diliyoruz...

Cam Pazarlama A.Ş.,
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
topluluğunun pazarlama şirketlerinden
biridir. Kurulduğu 1975 yılından beri her
yıl, artan miktarlarda gerçekleştirdiği cam
ürünü ihracatından sağladığı dövizlerle,
yurt ekonomisine katkıda bulunmaktan
kıvançlıdır.

Üstünlüğünü dünya pazarlarında
kabul ettirmiş kaliteli cam ürünlerinin
başlıcaları; Float cam, düz cam, oto
emniyet camları (Duracam ve Lamexs), çift
camlı pencere sistemleri (Isıcam), buzlu
cam ve Kurşuna Dayanıklı Cam'dır.

Cam Pazarlama A.Ş., halen
23 ülkeyi kapsayan ihracat faaliyetlerini
daha da yoğunlaştırarak, ülke ekonomisine
yapmakta olduğu katkıları arttırmak amacındadır.

Cam Pazarlama A.Ş.

Valikonağı Cad. No.73 Nişantaşı, İstanbul Tel: 46 80 27

Büyükdere Cad. Beytem Han Kat: 4-8 Şişli - İstanbul Tel: 46 11 30

Cam Pazarlama A.Ş., bir Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. kuruluşudur.

1982 ANAYASASI'NIN ÇALIŞMA YAŞAMINA GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Prof. Dr. Metin KUTAL

İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi

Geride bıraktığımız 1982 yılını bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak, bu yılın en önemli olaylarından birinin yeni Anayasa'nın kabulü olduğunu söyleyebiliriz. Hatırlanacağı üzere, Danışma Meclisi'nin hazırladığı Anayasa Tasarısı kamuoyuna açıklandığında çalışma yaşamına ilişkin getirdiği çeşitli düzenlemeler işçi kesiminde ve tarafsız bilim çevrelerinde geniş bir hayal kırıklığı uyandırmış ve çeşitli eleştirilere hedef olmuştu. Sosyal haklar açısından kesin bir geriye dönüşün göstergesi olan bu tasarı bilimsel dayanaklarından yoksun ve birbirleriyle tutarsız hükümler içermekteydi. Kamuoyunca hatalı yönlerinin kesin bir biçimde ortaya konmasına rağmen, Danışma Meclisi'ndeki tartışmalar tasarınnın düzeltilileceği ümidini boşa çıkarmış ve böylece Türk Ulusu'nun sosyal özelemlerine cevap verme özelliğinden yoksun bir belge ortaya konmuştu.

Danışma Meclisi'nden sonra Milli Güvenlik Konseyi'ne gelen Anayasa Tasarısı burada önemli değişikliklere uğratılmış ve farklı bir içerik kazandırılmıştır. Özellikle sosyal haklarla ilgili bölümde yapılan değişiklikler konumuz açısından da önem taşımaktadır. Bir kere Konsey Anayasa'da çalışma yaşamı ile ilgili madde sayısını 34'den 25'e indirmiş ve bazı maddeleri tasarınnın kapsamı dışında bırakmıştır. Şüphesiz sayısal değişikliklerden çok daha önemli olan, maddelerin içeriklerinde yapılan değişiklikler ortaya daha tutarlı ve savunulabilir bir anayasanın çıkmasını sağlamıştır.

Yapılan bir referandumla kamuoyuna sunulan ve büyük bir çoğunlukla kabul edilerek yürürlüğe giren yeni Anayasamın getirdiği yeniliklerin hepsine burada yer vermek olanağına sahip değiliz. Sadece konumuzla ilgili olan yönlerini ele alacak olursak, şu noktaları sayabiliriz:

Sosyal Hukuk açısından getirilen en önemli değişiklik "Sosyal Hukuk Devleti" ilkesini korumakla ilgili maddedir. Bilindiği gibi bu ilke ilk kez 1961 Anayasası ile ülkemize girmiştir. Devlete iktisaden zayıf olanları koruma görevi veren ilke uyarınca, çalışanlar lehine bir çok hükümler Anayasa'da yer almıştır. Örneğin ilk kez 1961 Anayasası'nda çalışma özgürlüğünden, insanlık onuruna uygun bir yaşama düzeyinden, çocukların, gençlerin, kadınların çalışma koşulları bakımından korunacağından, ücretli dinlenme hakkından, sendika kurma özgürlüğünden, toplu sözleşme ve grev hakkından söz edilmiştir. Kuşkusuz bu Anayasa'nın 20 yıllık uygulaması sırasında bu alanların tümünde özelemler elde edilememiştir. Esasen işçi-isveren

ilişkilerinde yeni deneyimler kazanan, iktisadi olanakları kısıtlı, ekonomi politikası kararsız bir ülkede Anayasada yer alan tüm amaçlara ulaşmaya olanak yoktur. Bununla beraber sosyal hukuk alanında ülkemizde en hızlı gelişmenin kaydedildiği dönemin de 1963 sonrasına rastladığı yadsınmayacak bir gerçektir.

1982 Anayasası, kanımızca, "Sosyal Hukuk Devleti" ilkesini de korumuştur. Gerçekten bu yasanın "Cumhuriyetin Nitelikleri" başlıklı ikinci maddesinde sosyal hukuk devleti ibaresine açıkça yer verildiği gibi, beşinci maddesinde de "Devletin temel amaç ve görevleri arasında kişilerin ve toplumun refah, huzur ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma esası" benimsenmiştir. Bu esasların daha somut bir ifadesi olarak yeni anayasada "Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler" başlıklı bir bölüme de yer verilmiştir. Tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi burada da "Çalışma ile ilgili hükümler" başlığı altında gerek bireysel gerek toplu iş ilişkilerinin başlıca hakları dile getirilmiştir.

Anayasamızın ikinci özelliği çoğulcu, yani klasik demokrasilerdeki sosyal kurumları benimsemiş olmasıdır. Kuşkusuz sosyal düzen siyasal düzenin ayrılmaz bir parçasıdır. Otoriter rejimlerde özgür sendikacılığa müsamaha dahi edilmemesi, toplu pazarlık ve grev haklarının bulunmaması bu hususu açıkça kanıtlamaktadır. Hatta, klasik demokrasi ilkelerinin yıllardan beri uygulandığı bir ülkede otoriter bir rejimin hakim olması ile birlikte, siyasal partiler yanında işçi ve işveren sendikalarının hemen kapatıldığı, meslek kuruluşlarının tek partinin propaganda aracı olarak kullanıldığı hala hatırlardadır. Şu halde siyasal tercihlere göre sosyal kurumlar da biçimlenmektedir. Yeni Anayasa Türk ulusunun kesin tercihleri yönünde çoğulcu demokrasiyi benimsemiştir. Egemenliğin, kayıtsız şartsız Türk Ulusuna, yasama yetkisinin ise Türk ulusu adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait olduğu ve bu yetkinin devredilemeyeceği, bağımsız yargı, yasa önünde eşitlik, haberleşme, yerleşme ve seyahat, din ve vicdan, düşünce ve kanaat, toplantı ve basınla ilgili hak ve özgürlüklerin kabul edildiği 1982 Anayasasında, Cumhuriyetin temel organları çoğulcu demokrasinin esasları çerçevesinde düzenlenmiştir. bu siyasal çerçeve içinde sosyal nitelikli hak, özgürlük ve kurumlara da yer verilmiştir. Örneğin zorla çalıştırma yasağı, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, çalışma ve sözleşme hürriyeti, toplu iş sözleşmesi

hakki, grev hakkı bunlar arasında sayılabilir. Görülüyor ki yeni anayasamız sadece sosyal hakları zikretmekle kalmamış, bunlarla çoğulcu siyasal düzen arasında uyumlu bir ilişki kurmuştur.

Sosyal hakları ayrıntılı hükümlerle düzenlemesi, bu yasanın üçüncü özelliğidir. Danışma Meclisindeki görüşmeler sırasında Meclise yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, Anayasal düzeyde zorunluluk bulunmayan bazı konulara yer vermesi olmuştur. Bunların yasal düzeyde dahi ele alınmasında bir zorunluluk bulunmadığı ve yönetmeliklerle çözümlemesinin daha uygun olacağı bir çok çevrelerce ifade edilmişti. Çalışma ile ilgili hükümler bu konuda güzel bir örnektir. Örneğin sendikanın nasıl kurulacağını gösteren 51. Maddenin 2. fıkrası, işçi sendikası yöneticisi olabilmek için en az bifiil çalışma şartı, uyuşmazlığın her safhasında tarafların anlaşarak Yüksek Hakem Kurulu'na başvurabilecekleri, Yüksek Hakem Kurulu'nun kararlarının niteliği gibi hükümlerin anayasal düzeyde çözümlemesi herhalde zorunlu değildir.

Anayasayı hazırlayan organların bu yöntemi seçmelerindeki en önemli etken, kanımca, ilerde anayasa hükümlerinin yorumlanmasındaki endişeleri azaltmak ve yasama ve yargı organlarına ışık tutabilmek kaygısıdır. Diğer bir önemli etken ise geçen dönemde uygulamada karşılaşılan ve sosyal huzursuzluk yaratan bazı durumlardır. Örneğin aynı anda birden fazla sendikaya üye olunamayacağı, iş yerlerinde aynı anda birden çok toplu sözleşmenin yapılamayacağı greve katılmayanların çalışmalarına grevci işçilerin hiç bir şekilde engel olamayacaklarına dair anayasa hükümleri geçen dönemde huzursuzluklara neden olan uygulamalardan bazıları idi. Anayasaya ayrıntılı hükümler koymanın yasama, yürütme ve yargı organlarına bir ölçüde

yararlı olacağını ve uygulamadaki duraklamaları önleyeceğini söyleyebiliriz. Ancak 1963-1980 döneminde Anayasadaki açık hükümlere rağmen yürütme ve yargı organlarının sosyal barışı zedeleyen bir çok kararlar aldığı akıldan çıkarılmamalıdır. Sosyal hayat kendi işleyiş içinde durmadan yeni sorunlar yaratmaktadır, yaratacaktır da. Önemli olan bunları toplumun yararına, sosyal barış ilkelerine uygun bir biçimde çözüme kavuşturmadır. Bu alanda yürütme ve yargı organlarına düşen görev en az yasama organına düşen görev kadar önemlidir.

Anayasanın dördüncü özelliği devletin, ülkenin ve ulusun bütünlüğünü koruyan maddeleri içeriyor olmasıdır. Kuşkusuz 1961 Anayasasında da Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bir bütün olduğu kabul edilmiştir. Özellikle, bu anayasada 1971 yılında 1488 sayılı yasayla yapılan değişiklikler sırasında da bu husus bir çok maddede vurgulanmıştır. Örneğin "Temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması" başlıklı 11. Maddede bu ilke iki kez ifade edilmiştir. Bunun gibi "Sendika kurma hakkı" başlıklı eski 46. Maddede de bu hakların kullanılmasında "Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması" amacı ile yasalarla sınırlar konulabileceği öngörülmüştür. Bu hükümlere rağmen 1970-80 döneminde ülke bütünlüğünü parçalama, ulusumuzu bölme çabaları hızlı bir tırmanma göstermiş ve devletin varlığını hedef alan anarşi ülkemizi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir.

1982 Anayasasını hazırlayanların bu vahim olaylardan etkilendikleri, bir daha ülkenin uçuruma sürüklenmesine izin vermeme kararı ile 12 Eylül 1980 Harekatını gerçekleştirdikleri kuşkusuzdur; 1982 Anayasası'nın ise bu endişeleri yansıtmaya doğaldır.

1982 ANAYASASI'NIN TOPLU İŞ İLİŞKİLERİNE GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Yeni Anayasa gerek bireysel gerekse toplu iş ilişkilerinde bir çok değişiklikler yapmıştır. Bireysel iş ilişkileri açısından Anayasa'nın getirdiği yeniliklerin incelenmesi oldukça teknik bazı açıklamalar getirdiğinden ben yazımın bu kısmında toplu iş ilişkilerinin bir dahı olan sendikalar konusunu ele almak istiyorum. Bilindiği üzere çoğulcu demokrasilerde işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen temel belgeler yasalardan çok toplu sözleşmelerdir. Özgür sendikaların işveren veya işveren sendikaları ile serbest bir pazarlık sonucu imzaladıkları bu sözleşmelerin sosyal barışın kurulmasında hayati bir önemi bulunmaktadır. Çoğulcu siyasal bir demokraside siyasal partiler sistemin nasıl vazgeçilmez unsurları ise sendikalar da öyledir. Zaten özgür sendikaların bulunmadığı, toplu pazarlığın yapıla-

madığı, grev ve lokavtların yasaklandığı bir ülkede gerçek anlamda siyasal bir demokrasiden söz edilemez.

1982 Anayasası bir yandan en ayrıntılı biçimde sendika özgürlüğüne yer verirken, bir yandan da bu özgürlüğün sınırlarını belirtmiştir. Örneğin "Sendika kurma hakkı" başlıklı 51. Madde ile "Sendikal Faaliyet" başlıklı 52. Madde sendika özgürlüğünü açık bir biçimde ifade ederken, yine aynı maddelerde bu özgürlüğe ve bu faaliyetlere bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Gerçekten işçi ve işveren sendikalarının önceden alınmadan serbestçe kurulabileceği yeni Anayasa'da kabul edilmiş, sendikalara üye olma, olmama, çekilme serbest bırakılmıştır. Bu hükümleri ile 82 Anayasası'nın klasik demokrasiler-

de geçerli olan sendika özgürlüğünü hâkim kılma amaçladığı açıkça söylenebilir. Ancak bu özgürlüğün kötüye kullanılmaması, özellikle Cumhuriyetin niteliklerine aykırı faaliyetlere fırsat verilmemesi için bazı sınırlamalar da getirilmiştir.

Yeni Anayasa'da sendikaların sadece işçiler ve işverenler tarafından kurulabileceği ve sendikalara sadece işçi ve işverenlerin üye olabilecekleri kabul edilmiştir. Yani bu Anayasa'nın benimsediği sistem, 1971 Anayasa değişikliğindeki sistemin bir tekrarıdır. Buna göre önümüzdeki dönemde çalışanlardan memurların sendika kurma hakkı olmayacaktır.

Sendikaların amacının da belirtildiği 1982 Anayasası bu yönüyle 1961 Anayasasından ayrılmaktadır.

Anayasa'nın 51. Maddesine göre işçiler ve işverenler üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için sendikalar ve üst kuruluşlar kurmak ve geliştirmek zorundadırlar. Burada dikkatimizi çeken nokta sendikaların amacının üyelerinin sadece çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak için kurulabileceklerdir. Başka bir deyişle sendikalar üyelerinin çıkarları dışında, örneğin bir baskı grubu olarak faaliyet gösteremeyeceklerdir.

Öte yandan bu Anayasa daha önceki Anayasalarda mevcut olmayan daha açık bir takım hükümlere yer vermektedir. Örneğin 82 Anayasası'nda işçilerin ve işverenlerin sendikalara üye olmaları ve üyelikten ayrılmaları serbest bırakılmış, hiç kimsenin sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamayacağı öngörülmüştür. İşyerinde işe başlayabilmek için öncelikle işçi sendikasına üye olma şartını arayan kapalı işletme uygulamasını açıkça yasaklayan yeni Anayasa işe girebilmek için sendikaya üye olma şartının da ileri sürülemeyeceğini açıkça belirtmiştir. Şu halde Anglo-Saxon ülkelerinde geçerli olan "closed shop" "union shop" sistemleri Türkiye için geçerliliğini kaybetmiştir.

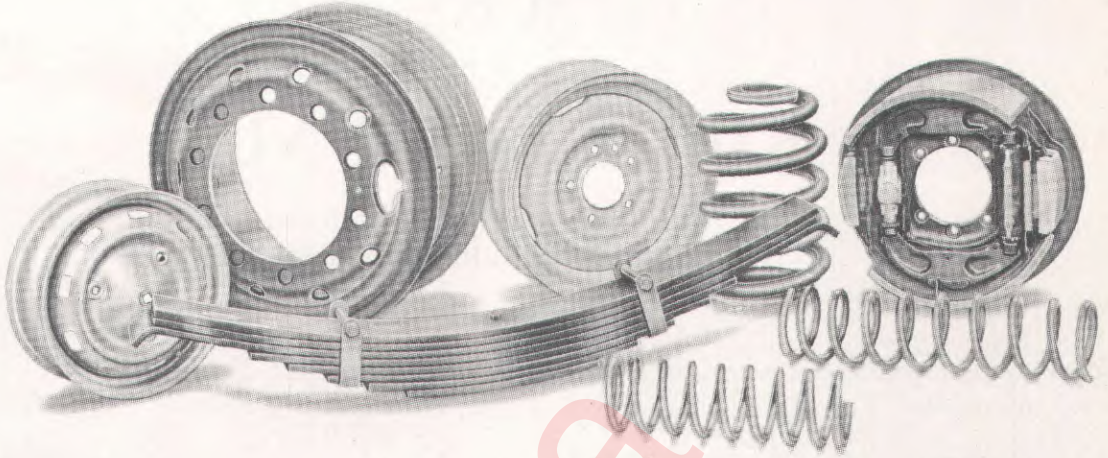
İşçilerin ve işverenlerin aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamayacaklarına dair 51. Madde hükmü de sendika özgürlüğü ile çatışmamaktadır. Şayet üye sendikadan serbestçe çekilme özgürlüğüne sahipse başka bir sendikaya dilediği şekilde üye olabilecektir.

Sendikaların iç işleyişlerindeki özgürlüğe gelince, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) nün 87 sayılı sözleşmesinin üçüncü maddesinde "işçi ve işveren kuruluşlarının serbestçe tüzüklerini hazırlayabilecekleri, temsilcilerini seçebilecekleri, faaliyet ve yönetimlerini organize edebilecekleri, hareket programlarını düzenleyebilecekleri" öngörülmüştür. Aynı maddenin ikinci bendinde de kamu otoritelerinin bu hakkı sınırlayan her türlü müdahaleden kaçınacakları hükme bağlanmıştır. Sendikalar demokratik örgütler olduklarından yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmeleri ve üyelere dönem sonunda hesap vermeleri ne kadar doğalsa, sendikaların iç işleyişlerinde özgür olmaları o kadar doğal ve zorunludur. Örneğin sendikanın tüzüğünü serbestçe düzenleyebilmesi, yasalara aykırı olma-kosulu ile tüzüğüne hakim olması, aidat

miktarnı saptaması toplu pazarlık faaliyetinde bulunması, işveren veya işveren sendikası ile anlaşmaya varması veya uyuşmazlık çıkarması, üyeleri yararına sosyo-kültürel faaliyetlerde bulunması sendikanın iç işleyişindeki özgürlük olarak kabul edilmektedir.

Sendikaların iç işleyişindeki özgürlük, doktrinde sendikaların idari organların denetimi dışında kalmalarını da zorunlu kıldığı şeklinde anlaşılmaktadır. İdari organların sendikaların iç işleyişini teftiş ve kontrol etmeleri, sendikaların faaliyetlerini, yönetimlerini serbestçe düzenleme ilkesine aykırı düştüğü kabul edilmektedir. Nitekim 1947 tarihli 5018 sayılı sendikalar yasasında Çalışma Bakanlığı'nın sendikaları denetleyeceği esası kabul edilmiştir. Aneak o zamanki Dernekler Yasası'nın 28, 29, 31 ve 32. Maddelerine atıf yapılmış, bunların saklı kaldığı da belirtilmiştir. Başka bir deyişle sendikaların işlemlerinin, defterlerinin ve hesaplarının mahalli hükümet tarafından her zaman teftiş ve tetkik edilebileceği, zabitanın sendikaların merkezine ve diğer kurumlarına mahalli en büyük mülki amirinin yazılı emriyle her zaman girebileceği, derneklerin genel kurulunda gerek duyulduğunda bir hükümet komserinin bulunacağı, fesih kararının verilmesinin hükümet komserinin denetimi altında verilebileceği gibi bir takım hükümler sendikalara uygulanmamakta idi. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti 1950'den sonraki dönemde ILO'ya şikayet edilmiş ve Türkiye'de çalışma özgürlüğünün olmadığı ileri sürülmüştür. 1982 Anayasası'nda ise sendikaların idari ve mali bakımdan Devletin denetimine tabi olduğu açıklanmıştır. Bu denetimin biçiminin yasa ile düzenleneceği de hükme bağlanmıştır. Aynı fıkırdaki sendikaların gelir ve giderleri ile üye aidatlarının da kanunla düzenleneceği açıklanmıştır. Kuşkusuz üyelik aidatının sendikaya nasıl ödeneceğinin, sendikaların gelir kaynaklarının neler olduğunun yasada gösterilmesinin sendika özgürlüğüne aykırı bir tarafı yoktur. Hatta sendikanın gelir kaynaklarının sınırlandırılması bu kuruluşların özgürlüklerini koruma bakımından da yararlıdır. Buna karşın sendikaların giderlerinin önceden yasalarla nasıl belirlenebileceği bir soru olarak hatıra gelmektedir. Öte yanda denetiminin biçimi de, yasada gösterilecektir. Şayet bu denetim sendikanın iç işlerini serbestçe düzenlemeye müdahaleye varacak olursa, bunun sendika özgürlüğü açısından ciddi sorunlar yaratacağına kuşku yoktur. Herhalde yapılmak istenen şey işçilerden toplanan paraların amaç dışı harcanmasını ve bazı yöneticilerin sendika kaynaklarını kişisel çıkarları için kullanmalarını önlemektir. Bunu sağlamanın en normal yolu sendika içindeki denetim mekanizmasına işlerlik kazandırmak olmalıdır. Sendika özgürlüğü ilkesi ile idarenin doğrudan sendikayı denetlemesini bağdaştırmak mümkün değildir.

Bu açıklamalar karşısında yeni anayasanın getirdiği hükümlerin yasalarla nasıl düzenleneceği şüphesiz önem kazanmaktadır. Bu konuda, çıkarılacak olan yasanın getireceği hükümler uygulamaya ışık tutacaktır.

Bilimsel teknik?

Uzel, 1953 yılında kurulan ve kuruluşunda hiçbir yabancı sermaye olmayan bir devdir. Bugün 60.000 metrekarelik kapalı alanda 1750 uzman personelle üretim yapmaktadır. Uzel, ülkemizde en güvenilir otomotiv yan sanayii kuruluşudur. Treylerden traktöre kadar bütün oto jantlarını, frenlerini, makaslarını, helezon ve yaprak yaylarını ve viraj çubuklarını Uzel üretir. Türk köylüsünün haklı güvenini kazanmış olan MF/Massey Ferguson traktörleri de Uzel üretimidir.

Uzel, çağdaş bilimi, usta bir teknikle uygulayan önemli bir sistemdir.
Uzel: Kalite, kontrol ve güvenlik demektir.

"usta el"

UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.
Topçular, Kışla Caddesi No: 5, Rami-İstanbul
Tel: 76 30 60-64, Teleks: 23416 Uzel Tr

BAĞLANTISIZ ÜLKELERİN ZİRVE KONFERANSLARI VE KIBRIS SORUNU

Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU
İktisat Fakültesi U. İlişkiler Bölümü

"Bu yazı bu yılki zirve toplantısından önce kaleme alınmıştır."

Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı'nın 1982 Eylül ayı başlarında Irak'ın başkenti Bağdat'ta toplanması gerekiyordu. Fakat tüm şiddetiyle süren İran-Irak savaşının genel seyrinin İran lehinde gelişmeye başlaması ve de toplantının yapılacağı günlerde de ateşkesin sağlanabilmesi ihtimalinin pek fazla olmayışı, toplantının başka bir ülke başkentine aktarılması çabalarını beraberinde getirdi. 1983 Martında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapılacak olan bu zirvenin en tartışmalı konularından birisini de, bu iki bağlantısız İslam ülkesi arasındaki kıyasıya mücadelenin oluşturması muhtemel gözüküyor. Lübnan'daki son durum ve Afganistan olayı en popüler konular arasına girmeye adaylarken, 1979 Havana Zirvesi sırasında gündeme gelen "bloklar ile aradaki mesafenin tayini sorunu" bir çok tartışmanın belirleyicisi olacak gibi gözükmektedir.

Diğer taraftan, gerek geçtiğimiz Temmuz ayı içerisinde Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi'nde Kıbrıs Sorununa ilişkin olarak alınan karar, gerekse Kıbrıs Rum Yönetimi'nin konuyu iki yıllık bir aradan sonra yeniden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götüreceğinin kesinlik kazanması, Kıbrıs sorununun VII. Zirve'de de ele alınacağını gösteriyor. Zirve toplantısına Kıbrıs Cumhuriyeti'ni temsilen gidecek olan Kıbrıs Rum Yönetimi, buradan tezlerine uygun bir karar çıkartmak için çaba sarfedecektir. Ve de muhtemel bir başarı sonucunda konuyu rahatlıkla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götürmeleri mümkün olacaktır. Gerçekten de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki oy çoğunluğunu ellerinde bulunduran bağlantısız ülkeler aracılığı ile, bir kaç ay sonra bu kuruldan da istedikleri yönde bir karar çıkartabilecekleri söylenebilir.

Bu durumda sorun, VII Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı'ndan konuya ilişkin olarak nasıl bir karar çıkacağıdır. Bu türden bir durumu değerlendirebilmek için bundan önceki zirveleri ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu toplantılardaki başarı veya başarısızlıklarını hatırlamak, bunların ışığında VII. Zirve'de neler olabileceğini tahmin etmek gerekmektedir. Bu arada bağlantısız ülkelerin zirve konferansları hakkında genel bir sergileme yapmak da bize bağlantısızlık hareketinin genel nitelikleri ve evrimi konusunda bilgi kazandıracağından yararlı olacaktır.

Bağlantısızlık hareketinin genel gelişimi ile ilgilenen yazarlardan bazıları, bağlantısız ülkelerin ilk toplantısı olarak 1955 Bandung Konferansı'ndan söz ederler. Oysa, bağlantısızlık hareketinin oluşmasında oldukça önemli bir yeri olmakla birlikte, bu konferans bağlantısız ülkelerin ilk resmi toplantısı değildir. İçerisinde bazı "bağlantılı" ülkelerin de yer aldığı bu konferansın önemi, bağlantısızlık hareketinin henüz örgütlü bir yapıya ulaşmadığı bu dönemde "Asya-Afrika Ülkeleri" temelinde bir toplantının gerçekleştirilmesi, ileride bağlantısızlık hareketinin örgütlü bir yapıya kavuşması çabaları açısından "uyancı" nitelikte bazı kararlar alarak dünyaya ilan etmesi ile ilgilidir. Gerçekten de bu toplantının genel gidişini önemli ölçüde etkileyen ve yönlendiren ülke ve liderlerden hemen hepsi ileride, bağlantısızlık hareketinin örgütlenmesi ve sürdürülmesinde önemli roller oynamışlardır.

Bandung Konferansı: 1955

28 Nisan 1954 tarihinde - o zamanki adıyla - Seylan'da yapılan ve Hindistan, Pakistan, Endonez-"Tito"suz" ilk, hareketin kuruluşundan bu yana VII.

ya, Burma ve Seylan'ın katıldığı Kolombo Konferansı'nda, Endonezya'nın önerisi üzerine bir "Asya-Afrika Ülkeleri Konferansı" toplanması için zemin araştırılması yönünde karar alınmış, bunu takiben 1954 yılının Aralık ayında, Bogor'da yapılan toplantıda - Güney Kore, Kuzey Kore, Güney Afrika, İsrail ve Milliyetçi Çin dışında - tüm bağımsız Asya-Afrika ülkelerini kapsıyacak bir toplantı yapılması kararlaştırılarak (düzenleyiciler dışında) 25 ülkeye çağrı yapılması kabul edilmiş, konferansa sunulacak gündem önerisi üzerinde çalışmalarda bulunulmuştur.

Bandung Konferansı 18 Nisan 1955 tarihinde 29 Asya ve Afrika Ülkesinin katılımıyla başlamıştır. Toplantıya çağırılanlardan sadece Orta Afrika Federasyonu konferansa katılmamıştır. İlk iki günü çeşitli ülke liderlerinin genel düzeyde yaptıkları konuşmalarla geçmiştir. Toplantıda Türkiye'yi temsil eden heyetin başkanı ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu konuşmalar sırasında diğer ülkeleri "orta yolcu" politika tehlikesine ilişkin olarak uyardıktan sonra, en yoğun tartışmaların meydana geldiği Siyasi Komisyon'da da batılı ülkelerin oluşturdukları politikaların gerekliliğini belirterek "..... Bu hakikatleri inkar ve gerektiği kadar hazırlıklı olmamak, gözümüzü kapamak suretiyle tehlikeden mazur bulunduğumuzu sanmak sadece bu şekilde düşünenleri değil, aynı zamanda bütün bir topluluğu da tehlikeye maruz bırakır..." (X) demiştir.

Özellikle Siyasi Komisyon'da bazı konulara ilişkin olarak ortaya çıkan ayrılıklar sonucunda, bir yanda başını Irak, Türkiye ve Pakistan'ın çektiği, batı yanlısı denilebilecek bir grup, diğer yanda da önderliğini Nehru, Nasır ve Çu-En-Lay'ın kişiliklerinde Hindistan, Mısır ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin üstlendiği batı-karşıtı, bağılantısızlığı savunan ülkelerden oluşan başka bir grup şeklinde bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, konferansın sonunda ulaşılan karar ve deklarasyonlar, ikinci gruba dahil ülkelerin bu konferansa damgalarını vurduklarını göstermektedir.

Konferans süresince yapılan tartışmalar, oluşan saflaşmalar ve konferansın doğurduğu sonuçlar çok çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur. Yazının başlığı açısından konferansın iki önemli sonucundan söz edilebilir. İlk, konferanstaki kutuplaşmalar sırasında başını Hindistan ve Mısır'ın çektiği, konferansa ağırlığını koyan ülkeler grubu, çeşitli konulardaki birlikteliklerinin iyice farkına varmış, böylece 1961 yılında resmileşecek olan "Bağılantısız Ülkeler Grubu"nun temelleri atılmıştır. İkinci yön, Kıbrıs sorunu ile ilgili tarafların, özellikle bağılantısızlığı savunan ülkelerle olan ilişkileriyle ilgilidir. İleride Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak bağılantısız ülkelerin konferanslarında yer alacak olan Makarios "Kıbrıs"ı temsilen konferansa gözlemci olarak katılmış, ada Rumları'nın İngilizler'e karşı silahlı direniş hareketine başladıkları bu dönemde yaptığı temaslar çerçevesinde destek vaatleri almıştır. Kıbrıs sorununun taraflarından Yunanistan bir "Asya - Afrika ülkesi" olmaması dolayısıyla konferansta yer alamazken Türkiye toplantıya katılabilmiş, fakat

bağılantısızlık politikasını açıkça eleştirdiğinden bu eğilimdeki ülkelerle ilişkileri olumsuz yönde gelişmiştir. Türkiye'nin konferansta izlediği politika, bu dönemde batılı ülkeler ile ciddi bir çatışma içinde bulunan ülkelerin şiddetli tepkisini çekmiş ve bu ülkeyi batının sözcüsü olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur.

Konferansa katılan ülkelerden önemli sorunları olanların hepsi, bunlar hakkında kendi görüşlerine uygun bazı sonuçlar almak için uğraşmışlar, bunların büyük bir kısmı toplantı sonucunda kabul edilen karar ve deklarasyonlarda yansımıştır. Türkiye için böyle bir girişim söz konusu olmamıştır.

1961 Belgrad Konferansı: 1961

1961 yılının Eylül ayında Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'da toplanan bu konferans bağılantısız ülkelerin yaptıkları ilk zirve toplantısıydı. Nitekim aynı yılın Nisan ayında Kahire'de yirmi ülkenin temsilcilerinin katılmasıyla yapılan öntoplantıda katılacak ülkelerin tesbitine ilişkin bazı ilkeler geliştirilmiş, somut sorunlara uygulanma bakımından bazı zayıflıklarına rağmen bu ilkeler bir anlamda bağılantısızlığın tanımı olmuş, bundan sonraki toplantılara da temel oluşturmuştur. Bu kriterlere göre bağılantısız bir ülke;

- a) Barış içerisinde bir arada yaşama ilkelerine dayalı bağımsız bir politika izlemelidir.
- b) (NATO, Varşova Paktı, CENTO, SEATO gibi) Çok taraflı askeri ittifaklara katılmamalıdır.
- c) Özgürlük ve bağımsızlık hareketlerini desteklemelidir.
- d) Büyük güçlerle ikili askeri ittifaklara katılmamalı, toprakları üzerinde, kendi rızası ile kurulan yabancı askeri üsler bulunmamalıdır.

Konferans, Berlin Krizi'nin ortasında ve Sovyetler Birliği'nin nükleer denemelere yeniden başladığını bildirdiği bir ortamda 25 ülkenin katılımıyla açılmış, bu durum toplantıda yapılan konuşmalara da yansımıştır. Tito, Nasır, Sukarno ve Nkrumah'nın en aktif liderler olarak gözüktükleri toplantının sonunda oybirliği ile kabul edilen 27 maddelik deklarasyonda çeşitli sorunlara değinilmektedir. Bilindiği gibi, Kıbrıs sorununa taraf olan ülkelere sadece, gerekli şartlara uygun, görünen Kıbrıs Cumhuriyeti toplantıya katılabilmştir. Birbirlerini, özellikle "bağılantılı ülkeler" ile olan ilişkilerinde, sorunlarında destekleme anlayışı üzerine kurulmuş bu tür bir toplantıda sadece temsil edebilmenin bile bir ülkenin diğerlerini kendi "davasında" yanına almada önemli bir kolaylık olduğu düşünüldüğünde, Makarios'un Kıbrıs sorununa ilişkin olarak sağladığı avantaj daha da belirginleşmektedir. Bunun yanında, konferansın sonunda yayınlanan deklarasyonun 2. maddesinde ".... tüm bağımlı halklara tüm bağımsızlık için haklarını kullanma serbestisi; ve ulusal topraklarının bütünlüğüne saygı" çağrısı yapılmakta, 14. maddede ise "Halkların, egemenliklerini sağlamak ve sürdürmek için yapıcı ve bağımsız politikalar izleyebilme hakları da dahil olmak üzere, kendi kaderlerini tayin etme haklarını kullanmalarında herhangi bir tehdit veya

karışmanın etkisi bulunmamalıdır" denilmektedir.

Bu ifadelerin, Makarios'un o dönemde Kıbrıs'a ilişkin olarak savunduğu tezlerle yakınlığı ortadadır. Gerçekten de "tam bağımsızlık" tezi, Kıbrıs'ın bağımsızlığa kavuşmasından itibaren Makarios'un Zürih ve Londra Andlaşmaları ve bunların uzantılarından kurtulmak için ısrarla savunduğu bir görüştü. "Ulusal toprakların bütünlüğü" kavramı da hemen her aşamada, Türk tarafının "nisbi otonomi"-den "coğrafi federasyon"a kadar uzanan tezleri karşısında Kıbrıslı Rumlar'ın savundukları "tekçi devlet" görüşüne oldukça yakın düşüyordu. Yine bu maddeler içinde yer alan "egemenliklerini sağlamak ve sürdürmek için yapıcı ve bağımsız siyasalar izleyebilme hakları..." ifadesi de, Makarios'un 1963 yılında Anayasa'nın değiştirilmesi için önerdiği "13 madde"deki görüş ve gerekçelerin bir cümle ile özetlenmesi gibiydi. 1961 Belgrad Konferansı Deklarasyonu'nda yer alan bu ifadelerin oluşumunda Makarios'un rolü, etkisinin derecesi konu açısından ikinci derecede önemlidir. Esas üzerinde durulacak nokta, bağlantısız ülkelerin asgari müşterekleri, ortak eylem programları olarak adlandırılabileceğimiz bu ifadelerin, Kıbrıs Rum kesiminin adanmış geleceğine ilişkin o dönemki görüşlerine ne derece yakın olduğudur.

Kahire Konferansı: 1964

İlk girişimin 1963 Ekim'inde Nasır ve Bandaranaike tarafından yapılması üzerine çeşitli temaslardan sonra 1964 yılının Ekim ayında "II. Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı" Mısır'ın başkenti Kahire'de 47 ülkenin temsilcilerinin katılmasıyla başlamıştır. Görüşmeler sırasında Yugoslavya, Mısır ve Hindistan'ın başını çektiği "barış içerisinde bir arada yaşama ilkesi"ni savunan eğilimle, Endonezya, Gana gibi bazı ülkelerin bu ilkeyi onlardan farklı yorumları görüşleri arasında ayrılıklar, sonuçta yayınlanan "Ulusalarası İşbirliği ve Barış için Program" başlığını taşıyan deklarasyonda giderilmeye çalışılmıştır. Kıbrıs sorununun bir süre sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ele alınacağı'nın anlaşılmış olmasından dolayı Türkiye, bu ülkeler arasında destek sağlayabilmek amacıyla Beyrut ve Cezayir Büyükelçilerinin resmi gözlemci olarak konferansa katılmasını sağlamaya çalıştıysa da bunu başaramamıştır. Buna karşılık Makarios, bir yıl sonra Genel Kurul'da görüşülecek olan Kıbrıs sorununa ilişkin tezlerine bağlantısız ülkeler arasında destek sağlamak açısından hemen hemen "tam güvence" alıyordu. Sonuçta yayınlanan deklarasyonda yer alan genel düzeydeki bazı ifadelerin Makarios'un tezlerine yakınlığının yanında, özel olarak Kıbrıs'a ayrılan kısımda "Kıbrıs'ta mevcut durumla ilgili olarak konferans bütün ülkeleri Birleşmiş Milletler Yasası'ndan ve özellikle ikinci madde dördüncü paragraftan doğan sorumlulukları ile uygun olarak Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına, birliğine ve egemenliğine saygı göstermeye ve Kıbrıs'a karşı tehdit veya kuvvet kullanımından veya müdahaleden ve Kıbrıs halkı tarafından kabul edilmeyecek haksız bir çözümü kabul ettirme gayretinden kaçınmaya çağırır. Kıbrıs Birleşmiş

Milletlerin eşit bir üyesi olması dolayısıyla hak kazandığı kayıtsız ve kısıtlayıcı hiç bir bağla bağlı olmayan egemenlik ve bağımsızlığını kullanabilmeli ve halkının Birleşmiş Milletler Yasası ile uygun olarak hiç bir dış müdahale ve karışma olmadan, ülkenin siyasal geleceğini serbestçe tayin etmesine izin verilmelidir" deniyordu.

İşte 1965 Genel Kurul oylaması öncesinde ortaya çıkan bu durum "Makarioslu Kıbrıs"ın tezlerini bağlantısız ülkelere ne oranda kabul ettirdiğini herhangi bir yorumlamayı gerektirmeyecek açıklıkta ortaya koymakta, Rum tarafının Genel Kurul diplomasisindeki avantajlı konumunu göstermektedir.

Lusaka Konferansı: 1970

Bağlantısız ülkeler zirve konferansları genellikle üç yılda bir yapılmasına rağmen 1967 yılında bir zirve toplantısına rastlamıyoruz. Bunun en önemli sebebi bağlantısızların kendi aralarındaki mücadelenin giderek şiddetlenmesidir. Gerçekten de 1965 yılında Cezayir'de toplanması düşünülen "Asya-Afrika ve Latin Amerika Ülkeleri Konferansı", diğer bir deyişle "II. Bandung"un hazırlık çalışmaları sırasında bu durum açıkça kendini göstermiştir. Toplantı görüşürde Cezayir'de meydana gelen iktidar değişikliği dolayısıyla yapılamamışsa da, yukarıda sözü edilen karışıklığın da bu ertelenmede büyük payı vardır.

Neticede, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun Afrika gezisi sırasında ortaya atılan, 1970 Nisanı'ndaki Dârüsselam ve Haziranı'ndaki Delhi ön toplantılarıyla kapsamı, 6-7 Eylül'de Lusaka'daki Dışişleri Bakanları toplantısı ile de içeriği belirlenen "Üçüncü Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı" 6-8 Eylül 1970 tarihleri arasında Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapılmıştır. Toplam 54 ülkenin katıldığı toplantıda Kıbrıs sorununa ilişkin olarak ilgi çekici tartışmalar meydana gelmiştir. Türkiye daha konferansın öncesinde katılacak ülkelere temas kurmuş, toplantıda soruna ilişkin olarak herhangi bir kararın alınmasına karşı olduğunu kendilerine açıklamıştır. Bunlardan bazıları verdikleri cevaplarda, bağlantısızlık politikasına yakınlıklarından dolayı Rum yetkililerinin görüşlerine daha fazla sempati duyduklarını ifade etmişlerdir. Konferans sırasında Makarios, 1964 Kahire Konferansı'nda alınan kararın bir benzerinin kabulünü sağlamak amacıyla yoğun bir çaba harcamıştır. Başpiskopos sonuç bildirisinde yer alması için "Devlet ve hükümet başkanları, Kıbrıs meselesinin dış müdahalelerden azade olarak ve Kıbrıs'ın kısıtsız bağımsızlık ve egemenliği ile dünyaca kabul edilmiş demokratik prensiplere ve özellikle Birleşmiş Milletler Yasası ile kararlarına, 9 Ekim 1964 tarihinde Kahire Konferansı'nda vaz edilen kriterlere ve Kıbrıs Türk Cemaati'nin tabii haklarının teminat altına alınması hususunda saygı esasına dayanan barışçı bir çözüm şekline bağlanması gerektiği inancını yeniden teyid ederler" (X) şeklinde bir metnin kabulüne çalışmış, fakat alt komisyonlarda gerekli desteği sağlayamamıştır. Konferansın sonunda başkan Kaunda tasarıyı sunarak, oldukça tartışmalı bir şekilde kabul

edildiğini açıklamıştır. Burada kaydedilmesi gereken olgu, bu duruma karşı en kuvvetli tepkinin, içinde Libya ve Irak'ın da bulunduğu bazı İslam ve Arap ülkelerinden gelmesidir. Bu durum büyük ölçüde Türkiye'nin 1965'lerden itibaren Ortadoğu ülkelerine karşı izlediği politikaların bu ülkeler üzerindeki etkisini göstermektedir. Bilindiği gibi 1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun XX. Dönem görüşmeleri sırasında Türk tezlerine tamamen ters düşen 2077 sayılı karar alınırken İslam Ülkeleri de Türkiye'nin karşısında yer almışlar veya çekimser kalmışlardır. Ve de bu ülkelerin büyük bir çoğunluğu bağlantısızlar grubu içerisinde yer almaktaydılar. Oysa Türkiye için, özellikle Kıbrıs sorununa ilişkin olarak bağlantısız ülkeleri etkileyebilmenin başlıca yollarından birisi de, bağlantısız İslam ülkeleri ile daha yakın ilişkiler içerisinde girmek olarak gözükmüyordu. Bu yakınlaşma eğilimini belirleyen etkenler arasında, bu yıllarda Türk siyasal hayatında İslama karşı artan bir ilgiyi de saymak mümkündür. Nitekim bu dönemden itibaren Arap-İsrail çatışmasında 1967 savaşında olduğu gibi açıkça Arap ülkelerini desteklemeye başlayan Türkiye, çeşitli düzeydeki İslam Konferanslarına da katılarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki bağlantısızlar oy grubuna bu ülkeler aracılığı ile ulaşmaya çalışmıştır. Sonuç ne olursa olsun, Lusaka Konferansı'nda konuya ilişkin olarak yapılan tartışmalar ve ortaya çıkan durum, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin soruna ilişkin tezlerini eskisi kadar kolay kabul ettiremediğini göstermiştir.

Cezayir Konferansı: 1973

1972 yılında Guyana'nın başkenti Georgetown'da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında prensip kararına varılan konferansın hazırlıkları 1973 Mayıs'ında Kabil'de ve aynı yılın Ağustosunda Şili'nin başkenti Santiago'da sürdürülmüştür. Konferansın hemen öncesinde yapılan Dışişleri Bakanları düzeyindeki toplantıda son hazırlıklar tamamlanmış ve konferans 5 Eylül 1973 tarihinde toplanmış ve dört gün sürmüştür. Tam üye olarak 76 üyenin katıldığı konferansta üç yıl önce Lusaka'da ortaya çıkan, ekonomik sorunlara ağırlık verme eğilimi daha da belirginleşmiştir. Gerek uluslararası sistemde yer alan bloklar arasındaki "yumuşama"nın etkisi, gerekse bu ülkelerin çok önem verdikleri siyasal bağımsızlık mücadelelerinin çoğunun başarıya ulaşması bağlantısızları-en azından önceki dönemlere oranla ekonomik sorunlarla daha fazla ilgilenmeye yöneltmiştir. Bu gelişim, daha önceki toplantılara pek fazla ilgi göstermeyen bazı Latin Amerika ülkelerinin de katılımını sağlamıştır. Konferansın sonunda yayınlanan dokümanlardan 'Ekonomik Bildiri' nin 'Siyasal Bildiri' den daha fazla yer tutması da bu değerlendirmenin bir kanıtıdır.

Konferansta Kıbrıs sorununa ilişkin herhangi bir karar alınmamıştır. Bu durum, Türkiye'nin sürekli olarak savunduğu "sorunu uluslararasılaştırmama, ilgili taraflar arasında görüşmeler yolu ile halletme" tezine uygun düşerken, Makarios'un konuya ilişkin tezlerini bağlantısızlara, 1965 öncesinde olduğu gibi kolayca kabul ettiremediğini Lusaka'dan sonra bir

kere daha göstermiş oluyordu.

Kolombo Konferansı: 1976

1975 yılında Peru'nun başkenti Lima'da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında yeni tam üyelik, gözlemcilik ve konukluk teklifleri değerlendirilmiş, bu arada bağlantısızlar arasındaki dayanışmayı pekiştirme ve eşitsiz olan uluslararası ekonomik sistemi yeniden düzenleme ile ilgili ilkeler saptanmıştır. Burada üzerinde en çok durulan konu uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesiydi. Cezayir Konferansı sırasında oluşturulan Koordinasyon Bürosunun 30 Mayıs - 2 Haziran 1976 tarihlerinde Cezayir'in başkenti Cezayir'de, Cezayir Dışişleri Bakanı'nın başkanlığında yaptığı çalışmalar sonucunda yayınlanan bildirilerde de ekonomik sorunlar ön planda yer almaktaydı. Bundan kısa bir süre sonra 8-13 Temmuz tarihlerinde Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de 62 ülke delegasyonu ve 45 basın ajansı temsilcisinin katıldığı toplantıda da bağlantısız ülkelerin kitle iletişim araçları ile ilgili konularda yapabilecekleri işbirliği üzerinde durulmuştur. Her zamanki gibi zirveden önce 11-15 Ağustos tarihlerinde Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da toplanan Dışişleri Bakanları toplantısında, konferansa çeşitli statülerde katılacak ülkeler belirlenirken Koordinasyon Bürosu'nun 17 olan üye sayısı 25'e çıkarılmış, taraflar arasında sürtüşme doğuracak konuların ele alınmaması sağlanmaya çalışılmıştır.

Konferansa (Filistin Kurtuluş Örgütü dahil) 86 tam üye katılmıştır. O sıralarda tüm ülkeleri ilgilendiren güncel bir krizden söz etmek pek mümkün olmadığından, özellikle siyasete ilişkin deklarasyonda konular benzer ağırlıklarla yer almıştır. Bağlantısızlık hareketinin genel durumu, bazı sömürgelerin bağımsızlığına kavuşması, Güney Afrika ve ırk ayrımı sorunu, Orta Doğu ve Filistin sorunu, Güneydoğu Asya ve Kamboçya sorunu, Hint Okyanusunun ve Kore'nin silahtan arındırılması Siyasi Deklarasyon'da ele alınan konulardan bazılarıdır. Kıbrıs sorunu da bunlar gibi deklarasyonda yer almıştır. Bu konuya ilişkin olarak konferans tüm ülkeleri, Kıbrıs'ın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağlantısızlığına saygı göstermeye davet ederek, yabancı silahlı kuvvetlerin Kıbrıs'tan "acilen" ve "şartsız olarak" geri çekilmesini talep ediyordu. Bu ifadeler, 1974 sonrasında Kıbrıs sorununa ilişkin olarak son zirvelerde ortaya çıkan, eskiye oranla Türkiye'nin tutumuna daha az ters düşen eğiliminin yerini yeniden, açıkça Türk tezlerine karşı bir tutuma bıraktığının bir göstergesiydi. Bağlantısız ülkeler arasında Kıbrıs Rum Yönetimi'nin yeniden bu derecede destek bulması büyük ölçüde 1974 sonrasında Türkiye'nin adaya ilişkin konumu ile ilgiliydi. Zaten daha 1975 yılında Lima'da toplanan Dışişleri Bakanları toplantısında Kıbrıs sorunu hakkında, aynı yıl Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan 3395 (XXX) sayılı karara oldukça benzeyen bir karar alınmıştı. Çünkü bağlantısız ülkeler 1974 sonrasında Kıbrıs adasının tek temsilcisi olarak, gerek kendi aralarında, gerekse

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gördükleri Rum Yönetimi'ni tanıyorlardı. Bu açıdan, gerek bağlantısız ülkelerin kendi toplantılarından, gerekse bu ülkelerin oy çoğunluğunu ellerinde bulundurdıkları Birleşmiş Milletler Genel Kurul'dan, özellikle 1974 sonrasında, sürekli olarak Rum tarafının tezlerine çok yakın kararlar çıkması pek şaşılacak bir olay değildir.

Havana Konferansı: 1979

1976 Zirvesi'nden sonra Bağlantısız Ülkeler Koordinasyon Büro'su Havana Zirvesi öncesinde beş toplantı yapmıştır. Yirmibeş ülkenin katıldığı bu toplantıların ilki 1977 yılının 7-11 Nisan tarihleri arasında Yeni Delhi'de yapılmıştır. 1978 yılının 18-21 Mayıs tarihleri arasında, Küba'nın başkenti Havana'da yapılan ikinci toplantıda bağlantısızlık olgusunun tanımı ile ilgili şiddetli tartışmalar olmuş, konuya ilişkin önemli bir karar alınamamıştır. Üçüncü toplantı 1978 yılının 22-24 Haziran tarihleri arasında Belgrad'da yapılmış, sonuçta bir genel deklarasyonla beraber bir Ekonomik İşbirliği Eylem Programı ile Orta Doğu sorunu ile ilgili üç karar kabul edilmiştir. Deklarasyon'un Kıbrıs'a ilişkin bölümünde, 1976 Kolombo Deklarasyonu'nda konuya ilişkin olarak yer alan ifadeler aynen tekrar edilmiştir. On üç İslam ülkesi deklarasyonunun bu kısmına çekince koymuşlardır. Bazı İslam ülkelerinin bu tutumu, Türkiye'nin 1965 yılı sonralarından itibaren izlemeye başladığı Orta Doğu politikası ile yakından ilgilidir.

Koordinasyon Bürosu dördüncü toplantısını 1979 yılının 6-10 Mayıs tarihleri arasında Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da yapmıştır. Görüşmeler sırasında üzerinde en çok tartışılan iki sorun olarak ortaya çıkan Kamboçya'nın temsili ve Mısır'ın üyelikten çıkarılması konuları hakkında bir karara varılamıyarak sorunların halli doğrudan Havana Zirvesi'ne bırakılmıştır. Büro'nun zirve öncesi son toplantısı 1979 yılının 28-29 Ağustos tarihleri arasında Havana'da yapılmış, bunun hemen ardından 30 Ağustos'ta teamüli Dışişleri Bakanları toplantısı gerçekleştirilmiştir. Daha çok konferansa çeşitli statülerde katılacak ülkelerin belirlenmesi tartışmalarıyla geçen bu toplantıdan sonra 1979 Havana Zirve Konferansı 3 Eylül'de açılmıştır. Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansları tarihine, siyasi gruplaşmaların yoğunlaşarak bağlantısızlık hareketinin varlığını tartışma konusu yaptığı bir toplantı olarak geçen VI. Zirve'de, bir yanda Endonezya, Senegal, Fas, Kenya gibi, sayıları 20 civarında olan "muhafazakar" üyeler, diğer yanda Afganistan, Angola, Küba, Etyopya, Libya, Suriye gibi, yine sayıları 20 civarında olan "radikal" üyeler yer alırken bunların dışında, başını Hindistan, Tanzanya, Yugoslavya, Sri Lanka gibi ülkelerin çektiği "bağımsızlar" veya "orta yolcular" olarak adlandırılan, bağlantısızlık hareketinin bloklardan "eşit mesafe uzakta bulunması"nı uygun gören geniş bir grup bulunuyordu. Bu denge çerçevesinde yapılan tartışmalarda Kamboçya'nın temsili sorunu, fiilen ülkenin kontrolünü elinde bulunduran Vietnam'ın desteklediği Heng Samrin

yönetimi ile devrik Pol Pot yönetimlerinden hiç birinin kabul edilmemesi şeklinde sonuçlandırılırken, Mısır'ın üyeliğinin askıya alınması sorunu sonra yapılacak olan Dışişleri Bakanları toplantısına bırakıldı. Siyasal Deklarasyon'da Mısır'ın İsrail ile yapmış olduğu Camp David anlaşması knanın, bölgede sürekli bir barışın ancak İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi ve Filistin halkının meşru haklarının tanınması ile gerçekleşebileceği ifade edilirken, Mısır'ın üyeliğinin askıya alınması önerisi, başta Liberya ve Senegal olmak üzere, sayıları 15 civarında olan Afrikalı "muhafazakarlar" tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Çoğunlukla batı yanlısı olan sözkonusu Afrika ülkelerinin Mısır'ı batıya yakınlığından dolayı destekledikleri söylenebilir de, buna ilaveten, çoğu petrol ithalatçısı olan bu ülkelerin bu yolla, Mısır'ın üyeliğinin askıya alınmasını teklif eden Arap ülkelerinin petrol fiyatlarını arttırmalarıyla karşılaştıkları ekonomik zorlukları protesto ettikleri bilinmektedir.

Diğer taraftan, Güney Afrika, Batı Sahra, Hint Okyanusu, Latin Amerika vb. bölgelere ilişkin sorunların yanında, bağlantısızlık hareketinin temel prensipleri ve yönelimleri ile ilgili oldukça geniş bir bölümün yer aldığı deklarasyonda Kıbrıs sorununa da yer verilmiş, tüm yabancı askerlerin adadan derhal ve koşulsuz olarak çekilmesi isteği yinelenirken "adanın nüfus yapısını değiştirmeye yönelik girişimlerin durdurulması, göçmenlerin evlerine dönmesi" istenmiştir. Deklarasyon'un bu maddesi kabul edilirken sadece Pakistan ve Bangladeş'in çekimser kalmaları da işaret edilmesi gereken bir durumdur. Bu olgu Türkiye'nin İslam ülkeleri dayanışması perspektifi ile etkilemeye çalıştığı Arap ülkelerinin çekimser kalmalarını dahi sağlamadığını göstermektedir. Bu arada, Lübnan iç savaşına sağıcı hristiyanlar yanında karşıan Suriye'deki Hafız Esad yönetiminin, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini eleştirenlerin liderliğini yapması açıkça tutarsız bir davranış olarak gözükmiştir. Sonuçta Kıbrıs Rum Yönetimi bağlantısız bir ülke olarak, Türk tarafının da olmadığı bu platformu iyi değerlendirerek tezlerine çok yakın bir metni deklarasyona sokmayı başarmıştır.

1983 Zirvesinde Neler Olabilir?

Her defasında olduğu gibi VII. Zirve Konferansı da, daha önceleri popüler olan bazı konuların bu özelliklerini korudukları, bazılarının ise yerlerini yenilerine bıraktıkları bir uluslararası politika ortamında toplanmaya hazırlanmaktadır. Konferansın genel seyrini ve sonuçta yayınlanacak deklarasyonları, alınacak kararları önemli ölçüde belirleyecek olan olayların başında, 1979'da Havana'da yeniden güncellik kazanan bağlantısızlık politikasının temel ilkeleri ve genel stratejisi ile ilgili sorunlar ve buna paralel olarak oluşacak gruplaşmaların geleceği söylenebilir. Bu bağlamda bloklardan eşit uzaklıkta bulunmak veya bunlardan birine yakınlaşmak eğilimleri arasında Havana'da belirginleşen mücadelenin sürmesi muhtemeldir. Havana'da başta Küba olmak üzere bazı ülkelere

savunulan bağlantısız ülkelerin Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler içerisine girmeleri gerektiği tezine karşı en etkili muhalefet Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'dan gelmişti. Bloklardan herhangi birisi ile yakın ilişkiler içine girilmesinin bağlantısızlık hareketinin temel ilkelerine aykırı olduğunu 1960' lardan beri ısrarla savunan Mareşalin yokluğu ve batı blokunun lideri durumunda olan Birleşik Devletlerin Reagan dönemi dünya politikası, hareketin Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler içerisine girmesini -başta Küba olmak üzere- savunanların durumunu güçlendirecek gibi gözükmektedir. Bununla beraber Sovyetler'in Polonya sorununa ilişkin tutumlarının ve de özellikle Afganistan konusunda içine girdikleri çıkmazın kendilerine, bağlantısızların gözünde önemli ölçüde bir prestij kaybı getireceği söylenebilir. Bu ters etkilerin, bağlantısızlar grubu içerisindeki uçların tutumlarını dengeleyerek, Hindistan ve Yugoslavya'nın başını çektiği "bağımsızlar" veya "orta yolcular"ın durumlarını güçlendirmesi beklenebilir.

Zirveye katılanların muhtemelen tümünü birleştirecek olan konu, İsrail'in Lübnan'a girerek Batı Beyrut'taki Filistinlileri bölgeden uzaklaştırması olayıdır. Bu konuda yapılacak olan görüşmelerde, İsrail'e karşı ne tür önlemler uygulanabileceği tartışmalarının da yer alması muhtemeldir.

Konferans'ta bunlar dışında, dünyanın çeşitli bölgelerinde sürmekte olan bir çok sorunun ele alınarak tartışılacağı, Kıbrıs sorununun da bunlardan biri olduğu söylenebilir. Konuya ilişkin olarak 1979 Havana Zirvesi'nden beri önemli bir gelişme söz konusu değildir. Sorunun çözüm yöntemine ilişkin olarak Türk tarafı halen sürdürülmekte olan toplumlararası görüşmeleri geçerli yol olarak görürken Yunan tarafı sorunu uluslararasılaştırmayı yine gündeme getirmekte, sorunun bu yolla çözümü ihtimalinin zayıf olduğunu bilmekle beraber kendi-

lerine masa başında diplomatik avantaj sağlayacak bazı kararları uluslararası platformlardan geçirmeye çalışmaktadırlar. Gerçekten de, Havana'da olduğu gibi VII. Bağlantısızlar Zirvesi'nden de bu yönde bir karar çıkartmaları kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Öte yandan Türkiye'nin, sözkonusu zirve toplantısında Kıbrıs'ın tümünü temsilen tam üye olarak yer alan Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu avantajına karşı, bugünün dış politika seçenekleri çerçevesinde ve de bu türden bir platformda alınacak bir kararı kendi tezleri doğrultusunda etkileyebilme imkanının pek fazla olduğu söylenebilir. Bu sınırlı imkânların başında, İslam ülkelerini, bundan bir süre önce Nijer'de yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısında beliren, sorunun çözümünde adada yaşayan iki topluluğa öncelik tanıyan eğilime uygun olarak davranmaya davet etmek gelmektedir. Fakat daha önceki benzer örnekler hatırlandığında bu ilişkiye pek güvenilemeyeceği, daha çok ikili ilişkiler çerçevesinde Pakistan, Bangladeş, Cibuti, Suudi Arabistan, İran gibi bazı ülkelerin bu türden bir karara muhtemelen çekimser kalmalarının sağlanabileceği düşünülebilir. Sonuç olarak şunu belirtmekte yarar vardır ki, Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin olarak bu türden uluslararası toplantılarda alınan kararların belirli bir önem ve anlamı olmakla beraber sorunun çözümünün bu yolla sağlanması pek kolay değildir. Sorunun barışçı bir şekilde çözümünü sağlamanın en belirgin yolu, esas olarak iki toplumun kendi aralarında yapacakları görüşmeler, bu çerçevede karşılıklı olarak görüşlerinde birbirleri lehinde yapacakları fedakarlıklar şeklinde ifade edilebilir. Bu arada mutlaka ilave etmek gerekir ki, sorunun bu veya başka bir yolla hallinde temel belirleyici etken, genel olarak Türk-Yunan ilişkileridir. İki ülke arasındaki ilişkilerde görülecek genel bir yumuşamanın yüzyıllardır bir arada yaşamış olan Kıbrıslılarda da yansıtacağı muhakkaktır.

PİYASA ARAŞTIRMALARI EKONOMİDEN BAĞIMSIZ DÜŞÜNÜLEMEZ

Piyasa araştırmaları konusunda görüştüğümüz Piar Araştırma Merkezi Müdürü Bülent H. Tanla, "Biz, batıdaki gelişmiş araştırma tekniklerini takip etmekle birlikte piyasa yapısının gereği olarak Türkiye'de bunları uygulama şansına çok fazla sahip değiliz." dedi. Piyasa araştırma kuruluşları ile bu konuda eğitim veren kurumların devamlı haberleşmelerinin gerekliliğini vurgulayan Tanla, dergimizin konuyla ilgili sorularını şöyle cevaplandırdı:

Bülent H. Tanla

Piar Araştırma Merkezi Müdürü

İKTİSAT: Sayın Tanla, öncelikle piyasa araştırmasının bir tanımını yapar mısınız?

TANLA: Piyasa araştırmalarını pazarlama bölümünün bir dalı, fonksiyonu olarak yapılan eylemler şeklinde tanımlayabiliriz. Söz konusu araştırmalar genel anlamda, doğru ve sağlıklı kararlar verebilmek için bilimin temel tarifi olan zaman ve mekan içinde sebep-netice ilişkilerini araştıran bir çalışma olarak tarif edilir. Kısacası belirli bir zaman döneminde, belirli sınırlar içerisinde davranışları yeni sebepler ve neticelerini ortaya koyan sistematik bir çalışmadır. Pazar araştırmalarının hatta kamuoyu araştırmalarının ve davranış araştırmalarının hepsi aynı başlıkta ifade edilebildiği gibi ayrı ayrı başlıklarda da ele alınabilmektedir. Ama genel anlamda ifade etmek gerekirse bu araştırmaların tümünü sağlıklı karar verebilmek için seçeneklerin ve derlenen bilgilerin sistematik bir biçimde karar vericisine sunulması olarak ele almak mümkündür.

İKTİSAT: Türkiye'deki piyasa araştırma çalışmalarına zaman başlamıştır? Şu andaki durumun diğer ülkelerle bir karşılaştırmasını yapar mısınız?

TANLA: Türkiye'de pazarlama veya pazar araştırmaları oldukça eski yıllara dayanmakla birlikte, esas kurumsallaşması 1961 yıllarına denk gelmektedir. Bu yıllarda, bugün de çalışmalarına devam etmekte olan bir kuruluş faaliyete geçmiştir. Bunu 1968, 1969 ve 1975'de kurulan kurumlar izlemiştir. Söz konusu

kuruluşlar piyasa araştırma konularında hizmet veren profesyonel birimler olarak yerlerini almışlardır. Halen Türkiye'de piyasa araştırmalarını profes-

● **Gelişmiş ülkelerde her mahallede bizdeki büyük araştırma kurumlarına eşdeğer kuruluşlar bulunmaktadır.**

yonel alanda sürdüren üç, dört kuruluş vardır. Bu miktar az değil, çok çok azdır. Hatta hemen hemen yok denebilecek bir düzeydedir. Gelişmiş ülkelerde

her mahallede bizdeki büyük araştırma kuruluşlarına eşdeğer kuruluşlar vardır. Bununla şunu ifade etmeye çalışıyorum: Türkiye'de büyük araştırma kuruluşu sayılan kurumlar batı ölçülerine göre son derece küçük ve dar kapsamlıdır.

Piyasa araştırmalarının Türkiye'de uygulanmakta olan teknikleri ise yine batı kökenlidir. Biz, batıdaki gelişmiş araştırma teknik ve teknolojilerini takip etmekle birlikte piyasa yapısının gereği olarak Türkiye'de bunları uygulama şansına çok fazla sahip değiliz. Doğal olarak Batıda yaratılan ve geliştirilen teknikler o piyasanın kendi sorunlarına çözüm bulmaya yönelik araştırma teknikleridir. Bunda ekonominin gelişmişliğinin, piyasada üretilen mal ve hizmet niteliklerinin çeşitlerinin farklı olmalarının ve rekabet piyasasında bulunmalarının rolü vardır. Ayrıca çok süratli ve gerekli bir biçimde mal ve hizmet üretme zorunluluğunun da etkisi olduğu ifade edilebilir. Yani bu tip ekonomiler ürünlerini daima geliştirme ve tüketiciye daha yüksek fayda unsuru sağlama, mallarını sunma ve rekabet imkanını aşabilmek için çok değişik teknikler uygulamak ve yaratmak zorundadırlar. Türkiye'de bu konuda gayretli davranıldığı söylenemez. Çünkü piyasanın içinde bulunduğu yapı buna pek gerek göstermiyor. Ayrıca, bu araştırma masraf ve maliyetlerine dayanabilecek profesyonel araştırma kuruluşlarının varlığından da söz edilemez. Aynı durum bilimsel kurumlar için de geçerlidir. Bizde piyasa araştırmaları öğretilinde bulunan bilimsel teknikleri klasik yöntemlerle öğrencilere anlatmakla yetinmektedirler. Bu nedenle Türkiye'de araştırma, hem piyasanın yapısı hem de gelişmiş araç ve teknikleri uygulama gereksinimimiz olmamasından dolayı, bu teknikleri uygulayan ülkelerin çok gerisinden gelmektedir. Etken olan faktörlerin en önemlilerinden bir tanesi de Türkiye'de son dönemlerde yoğun bir biçimde tartışılıp konuşulmasına rağmen, araştırma fikrinin ve inancının yerleşmiş olmamasıdır. Bu konuda çalışma yapan profesyonel kuruluşlara araştırma yaptıran firma sayısı oldukça sınırlıdır. Zira kuruluşlarda karar verme durumunda olan yöneticiler bu işin önemsiz da olabileceğine inanmıştır. Kısacası araştırmaya olan güven unsurunun yerleşmemiş olmasından dolayı Türkiye'de araştırma faaliyetleri, istenilen altında bir seyirle devam etmektedir. Piyasanın yapısının değişik olması ve araştırma tekniklerinin dinamik bir şekilde gelişmemesi araştırmayı daha cazip ve kullanılabilir hale getirememektedir.

İKTİSAT : Söz konusu araştırmalarda hangi yöntemler uygulanmaktadır?

TANLA : Piyasa araştırmaları konusunda ikiye ayrabiliriz. Birinci şekli: Firma araştırma ihtiyacını belirli kademelerden geçirerek belli bir organında toplar. Bu noktada iki türlü karar verilir. Söz konusu kuruluş bu ihtiyacını ya kendi bünyesinde çözümlemeye çalışır ya da profesyonel bir büroya yaptırmaya gereksinimi duyar. İşte bu safhada profesyonel araştırma kuruluşları devreye girmektedir. Bizler talep üzerine o soruna yönelik yaklaşımda bulunur, teklif yaparız. Bu yaklaşımda araştırma teknikleri, zaman ve metodu firmalara bildirilir. İkinci

mutabakat sağlandıktan sonra genellikle anket tekniği ve bilgi yöntemini uygulamaktayız. Bunun dışında grup araştırmaları, gözlemler ve psikolojik araştırmalar da uygulanmaktadır. Anket yönteminin içinde birçok değişik tekniklerin uygulandığını Türkiye'deki ve batıdaki örneklerde görmek mümkündür. Fakat en yaygın olanı anket tekniği ile bilgi toplamak olarak ifade edilebilir.

İkinci şekil ise kuruluşlar periyodik araştırmalar adı altında zaman dilimleri ile bağlı oldukları bazı araştırmalar yayınlırlar. Bunlar periyodik nitelikte araştırmalardır. Bunları diğer araştırmalardan ayıran en önemli özellik, aynı sektörde veya değişik sektörlerde birden fazla kuruluşun bu araştırmaya sahip olma özelliğidir. Diğer araştırmalarda söz konusu araştırmayı ancak sipariş sahibi kuruluş alır. Bu, onun kendi malı olduğu için büyük bir gizlilik özelliği vardır. Periyodik araştırmalar ise ekonomideki bütün iktisadi birimlere açık olarak sürdürülür, onu herkes alıp kullanabilir.

İKTİSAT : Piyasa araştırmaları ne gibi faydalar sağlar? Sizce bunların daha verimli hale gelebilmesi için neler yapılmalıdır?

TANLA : Piyasa araştırmaları, işletme birimlerinin üretim-pazarlama fonksiyonlarını sürdürebilmek için alacakları kararlarda seçeneklerin sistematik bir biçimde ortaya konmasına yardım eden önemli veriler topluluğu olduğundan faydası karar almada

• Bizler, piyasadan gelen taleplere göre kendimizi şekillendirmek yerine söz konusu taleplere göre firmaları yönlendirme görevini üstlenmiş kuruluşlarız.

doğru ve süratli karar verebilme olanağının yaratılmasıdır. Çalışma, izlenecek stratejinin seçilmesinde lazım olacak sistematik bilgi derlemesidir. Türkiye ekonomisinin gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmesi için gerekli önlemler ve tedbirler alınmalıdır. Yani bu konuyu piyasa koşullarından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Araştırma kuruluşları piyasanın içindeki birimlerdir. Piyasadan gelen taleplere göre kendimizi şekillendirmek yerine, söz konusu taleplere optimum çözümleri yaklaşımları sağlayan önerileri vermek zor bir görev olmaktadır.

Türkiye'de piyasa araştırmaları konusunda kısa vadede ve piyasa ekonomisinin koşullarının dışında yapılması gereken, bu konuda uğraş veren kuruluşlar ile aynı konuda eğitimde bulunan kurumların biraraya gelerek organik bir ilişki içinde bulunmalarıdır. Bu, kısa vadede hizmetlerin niteliklerinin artırılmasına yönelik bir çaba olarak ele alınabilir. Söz konusu haberleşmeden dolayı hem eldeki araştırma bilgileri geniş anlamda kullanılır, hem de bu sektörde meydana gelen kaynak israfı bir ölçüde azaltılabilir. Bunun bir ikinci faydası değişik kaynak ve literatürlerden toplanan araştırma tekniklerini sağlıklı bir haberleşme yöntemi içinde bu konuda uğraş veren kimseler arasında daha süratli aktarılabilmesi ve bilgi düzeyinin gelişmesine yardımcı

Bir de bu konunun temel kaynağı olan toplum birimlerinden ve işletmelerden bilgi almaya yönelik bazı zorluklar vardır. Yani burada bireyleri, halkı ve

● **Araştırmaların sağlıklı olabilmesi için alınan bilgilerin doğru olması gerekir.**

işletmeleri kastediyorum. Biz yaptığımız anketlerin büyük çoğunluğunda toplum kesiminin muhtelif seviyesindeki bireylere başvurarak bilgi alınız. Araştırmaların sağlıklı olabilmesi bu bilgilerin doğru alınabilmesine bağlıdır. Tabi ondan önce araştırma metodunun sağlıklı yapıldığını da varsayıyorum. Biz metodu ne kadar sağlıklı kurarsak kuralım, bilgileri doğru alamadığımız müddetçe araştırmaların doğruluğuna ve güvenilirliğine büyük ölçüde olumsuz

luklar eklenecektir. Bunu ortadan kaldırmak için bu bilgileri verecek olan bireylerin bilinçlendirilmesi ve bu konuda yaklaşım yapan kuruluşlara daha yardımcı davranmalarının sağlanması gereklidir.

Bugün Türkiye'de nüfus sayımının bile belirli bir oranda hatalı olduğu ifade edilmektedir. Bu da bütün insanları eve kapatarak dahi alınan bilgilerin hatalar doğurabileceğini göstermektedir. Bundan dolayı çok değişik konularda profesyonel hizmet veren veya bilimsel çalışan kişi ve kurumların temel bilgi kaynağı olan bireylerden bu bilgileri almak ve alınan bu bilgilerin doğru olarak verilmesini sağlamak çok daha üst düzeyde ele alınması gereken bir konudur. Bunu da devletin, bilim kuruluşlarının kitle yayın araçları ile sağlaması gerekir.

**TÜYAP
TÜM FUARCILIK
YAPIM A.Ş.**

**Büyükdere Cad. 121-B Yonca Apt. Kat 5 Daire 28
Zincirlikuyu - İSTANBUL Tel.: 67 67 04 - 67 67 05**

TÜRK EKONOMİ BANKASI A.Ş.

Genel Müdürlük : Odakule İş Merkezi Kat 13 Beyoğlu
Telf: 44 03 33 - 49 21 96 - 45 54 78
Telex: TEBU - Tr. 22043

Karaköy Merkez Şube : Kemeraltı Cad. No. 67
Telf: 49 63 10 - 43 58 65 - 49 48 41

İzmit Şubesi : Hürriyet, Caddesi No. 115
Tel: 13400 - 11425 - 12661

1982 YILINDA TÜRKİYE'DE GÖRSEL SANATLAR

Son yıllarda gittikçe artan galeriler ve sergiler furiası çevresinde oldukça yoğun, canlı bir ortama ulaşan sanat hareketleri 1982 yılında da etkinliğini sürdürdü. Yakın döneme kadar İstanbul, Ankara, İzmir, gibi büyük kentlerimizde yer alan sanat gösterileri devlet ve banka galerileri aracılığıyla Bursa, Adana, Eskişehir, Trabzon, Konya, Elazığ gibi illerimizde Anadolu'ya da yayılmaya başlamıştır. Öte yandan yarışma ve ödüllerin geçen yılda da yaygınlık göstermesi ülkemizde görsel sanatların gelişmesine elverişli bir ortam hazırlamaktadır.

Görsel sanat dalları arasında resim gösterileri çok yoğun ve yaygın niteliğini geçen yılda da korumuştur. Son zamanlarda bir bölüm iş adamı, varlıklı sanatsever ve koleksiyoncunun bir yatırım "metarı" sayarak tablo alımına girişmesi, kimi ressamlarımızla galeri sahiplerinin sanat yapıtlarını bir ticaret aracına dönüştürme eğilimini körüklemektedir. Önceleri belirli bir aşamaya varınca sergi açma göreneği de günümüzde unutulmuş gibidir. Şimdilerde kimi ressamlarımız bir semt pazarcısı davranışıyla ürünlerini bir galeriden ötekilere taşımakta bir sakınca görmüyorlar.

1982 yılı boyunca izlediğimiz sergiler kapsamında yenilikçi, özgün ve atak girişimlerden çok yılların alışkanlığını yineleyen, standart beğenili resimler büyük yer tutmaktadır. Bu arada resim piyasasında ünlenmiş sanatçılar üzerinde odaklanan bir ilgi geçen yılda da ağırlığını duyurmuştur. Bu arada Esref Üren, Malik Aksel, Elif Naci, Şefik Bursalı, Refik Epikman, Hâmit Görele, Cemal Tollu, Turgut Zaîm (özgün baskı), Osman Asaf, Arif Kaptan, Cihat Burak, Maide Arel, Nazlı Ecevit, Şinasi Barutçu gibi yakın dönem resmimizin ustaları sık sık gündemde yer almıştır.

Orta kuşak ressamlarımız arasında Avni Arbaş, Ferruh Başağa, Neşet Günel, Mümtaz Yener, Nuri İyem, Şadan Bezeviş, Mustafa Ayatac, Şeref Bigalı, Nejat Devrim, Mustafa Esirkus, Adnan Türani, Ömer Uluç, Lütfü Günay, Nihat Akyunak, Kayıhan Keskinok, Devrim Erbil, Bulaban İstanbul ve Ankara'da düzenledikleri sergilerle etkinliklerini sürdürdüler. Genç kuşak ressamlarımız arasında Aydın Ayar, Mevlüt Akaylı, Nese Erdok, Senol

AHMET KÖKSAL

Yorozlu, Aydın Ülken, Hale Arpacıoğlu, Fatma Tülin Öztürk, Hale Sontas, Demet Yersel, Tekin Artemel, Faruk Çimok, Levent Arslay, Doğan Paksoy yöresel duyarlıklar eşliğinde insan gerçeği ve yaşam yorumuna yönelen değişik kişilikleriyle ilgi çektiler.

Son yıllarda yurdumuzda gelişme gösteren özgün baskı resminde ise Mustafa Asher, Ergin İnân, Mustafa Pilevneli, Ali İsmail Türemen, Fevzi Karakoç, Mürşide İcmeli, Kadri Özyayten, Gül Derman gibi sanatçılarımız etkinliklerini duyurdu.

Heykel dalında yurdun çeşitli il ev ilçelerinde gerçekleştirilen Atatürk konulu anıtsal yapıtlar dışında Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayığitoğlu, Halûk Tezonar geçen yıl düzenledikleri serilerde yeni çalışmalarını ortaya çıkardı.

Seramik dalında ise Melike Kurtiç, Ünal Cimit, Neşat Fehmi Erdoğan, Şahin Paksoy, Müserref Ergen değişik kişiliklerle seramiğin özgün, yorumlayıcı ve çağdaş anlatımına yönelen yapıtlarıyla ilgi topladılar.

Grafik sanatlarda yılların öncü afiş ustası İhâp Hulusi'nin toplu sergisi yanı sıra genç kuşak sanatçılarımızdan Sadık Karamustafa, Metin Ates, Faruk Çağla, Reha Yalnızcık etkinliklerini duyurdu.

1982 yılı görsel sanatların çeşitli dallarında yarışmalar ve ödüller bakımından da oldukça canlı ve hareketli geçti. Bunların başlıcalarını şöylece anabiliriz:

43. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde resim dalında Halil Akdeniz, Şefik Bursalı, Coşkun Çayhan, Yusuf Çöloğlu, Hayati Misman, Hasan Pekmezci, heykel dalında ise Ünal Cimit, Turhan Çetin, Hamiye Çolakoglu ve Reha İmralı ödüllendirildiler.

Abdi İpekçi grafik yarışmasında birinciliği Selahattin Ganiz, ikincilik, üçüncülük ödüllerini Ahmet Çağıldak'ın iki yapıtı kazandı. Yılmaz Aysan, İlhan Bilge, Kenan Dimetoka, Cemalettin Mutver ve Kâzım Sezgin mansiyon aldılar. Abdi İpekçi Dostluk ve barış ödülünü resim dalında Aydın Ayan, Heykel dalında Can Erçin, afiş dalında Sadık Karamustafa kazandı.

Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar ödülü Cihat Burak'a, Mimarlık ve Kent Düzenleme dalında ise Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem'e verildi.

Türkiye İş Bankası 1982 Seramik Büyük Ödülü'nü ise "Evrende Barış" adlı seramik panosuyla Hamiye Çolakoglu kazandı.

Son yıllarda geniş bir ilgi çeken DYO resim yarışmalarının 16.sında Zafer Gençaydın, Mürside İcmeli, Vedat Mavitan ve Atilla Tos'un tabloları ödüllendirildi.

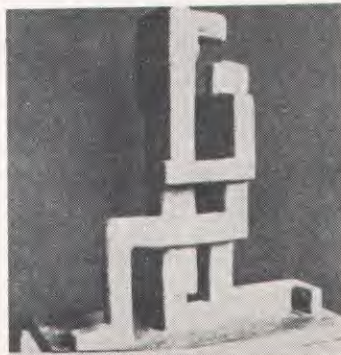
Resim ve Heykel Müzesi'nin düzenlediği "Güntümüz Sanatçıları 3. İstanbul Açık hava Sergisi" ödüllerini resim dalında Mevlüt Akyıldız, Ergin İnan, Aydın Ülken'in yapıtlarına verildi.

Sanatçılarımız yurt dışında da etkinliklerini duyurmaktan geri kalmadı. Fransa'nın önemli ödüllerinden biri olan Uluslararası Kara Mizah Ödülü'nü, yıllardır Paris'te çalışan Yüksel Arslan kazandı. Ergin İnan'ın 6. Uluslararası Norveç Özgün Baskı bienalinde "Şeref Ödülü"nü alması da önemli bir başarıdır. Uluslararası Kahire bienalinde Tamer Başoğlu'nun heykel dalında kazandığı üçüncülük ödülü da anılmağa değer. Öteden beri Danimarka'da çalışan seramikçi Alev Ebüzziya'nın Paris'te, ressam Ayten Doğu ile seramikçi Doç. Dr. Tülin Ayta'nın Viyana'da sergiledikleri yapıtlar da ilgiyle izlendi.

1982'de görsel sanatlar ülkemizde önceki yılların birikimleriyle gelecek yılların umut ve beklentileri arasında oldukça yoğun, canlı bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu canlı ve hareketli ortamın görsel sanat dallarında Batılı modellerin, biçimci ve aktarma eğilimlerinin etkilerinden arınarak yerel gözlemler çevresinde insancıl ve yaşamsal değerler üzerinde yoğunlaşan özgün bir anlatıma yol açacağını umuyoruz.

Son Yılların Öykü ve Romanlarında Genel Özellikler

Şükran Kurdakul
Şair ve Edebiyat Tarihçisi

60'lı yıllardan sonra yetişen öykücü ve romancılarımız ülkemiz Türkiye'nin demokratikleşme sürecine özgü yeniliklerin bilincindedirler. Bu nedenle yalnız tabana en yakın kesimdeki insanların yaşamlarına egemen olan sorunları işlemekle kalmazlar, istek ve taleplerin ortaya çıkardığı olguları da dikkate alırlar. Örneğin Samim Kocagöz ve Orhan Kemal'in romanlarında, öykülerinde, ilk kez, değişen tarım ilişkilerinin yarattığı sorunlara bağlı konular işlenir.

Samim Kocagöz, **Sam Amca** adlı kitabını oluşturan öykülerde Marsal yardım planı çerçevesinde Amerikadan büyük sayıda traktörün gelmesi üzerine Ege Bölgesinde eski üretim araçları ile çalışan köylülerin geçirdiği değişimi yansıtır. Orhan Kemal, **Bereketli Toraklar** üzerinde 2adlı romanında, Çukurova çevresindeki topraksız köylünün emekçi olarak büyük işletmelerde ve fabrikada çalışmak zorunda kaldığı süreci öykülemiştir.

Araçlara bağlı olarak değişen ve kapitalist bir görünüm alan tarımsal ilişkilerin günümüze yansıyan sonuçlarını da şöyle saptamak mümkün:

- Köyden kente göç,
- İstanbul, İzmir, Ankara, Adana gibi ana kentlerimizde dev geçekondü kasabalarının doğması,
- Öğrenim görmüş orta tabakadan özellikle genç kişilerin, aslında tüketim ekonomisinden kaynaklanan sorunları... Ve siyasal toplumsal tepkileri.

- Köyden, kasabadan, kentten sanayileşmiş batı ülkelerine büyük sayılara varan işçi akınları.

Denilebilir ki, son on onbeş yılın öykü ve romanlarında bu toplumsal değişimlere bağlı konular ağır basmaktadır. Yaşar Kemal gibi kişilerini tarihsel konum ve töresel gerçekler içinde almayı seven bir romancı bile son yapıtlarından **Deniz Küstü**'de değişen İstanbul'un gerçeklerini yansıtmayı amaçlamıştır.

İlk yapıtlarında kırsal kesim insanını köyü, ya da tarlasında yakın çeresine bağlı ilişkiler içinde veren Fakir Baykurt, son yılların ürünlerinden **İrazca'nın Dirliği**'nde köyden kente göçü ve yerleşmeyi, **Kara Ahmet Destanı**'nda büyük kent yoresinde oluşan dev geçekondü kasabalarında yetişen yeni kuşakların varlıklarını kanıtlama serüvenlerini konu olarak aldı.

Füruzan **Kırkyedililer**, Samim Kocagöz **Tartışma**, Çetin Altan **Büyük Gözaltı**, Demirtaş Ceyhun **Yağmur Sıcığı**, Pınar Kür **Yarın.. Yarın..** Erdal Öz **Yaralısın** romanlarında öğrenim görmüş orta tabaka insanların siyasal toplumsal tepkilerini işlediler.

Adnan Üzaycıner, Demir Özlü, Ferid Edgü, Leyla Erbil, Nedim Gürsel gibi yazarların öykülerinde gençlerin bireysel sorunlarından doğan bunalımları, bu arada cinsel sorunları, birinci planda göründü.

Son yılların öykü ve romanlarında tarihe bakış konusunun da iki ayrı doğrultuda değerlendirildiğini söylemek mümkün.

Birincisi geleneksel biçimde tarihsel olaylardan kaynaklanan romanlar.

Bu türden yapıtlar arasında Atilla İlhan'ın **Sırtlan Payı** ve Samim Kocagöz'ün **İzmirin İçinde** adlı romanlarında Nisan 1960 olayları ve 27 Mayıs hareketi işlenir. Tarık Buğra'nın **Dönemeçte** adlı romanında çok partili yaşama geçiş dönemi olarak adlandırılan 1946-50 yılları.. Zebrecet Coşkun'un **Haçın**'inde Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadoluda yaşayan ermenilerle Türkler arasındaki çatışmalar.. Burhan Günel'in **Acının Askerleri**'nde Hatay'ın Türkiye'ye katılması aşamasında Türklerin karşılaştığı sıkıntılar konu olarak alınır. Adalet Ağaoğlu'nun **Ölmeye Yatmak** adlı romanında 1938'den 1968'lere kadar süren zaman dilimine ilişkin olaylar öykülenmiştir.

21 Ocak 1981 günü yitirdiğimiz Cemo ve Memo'nun yaratıcısı Kemal Bilbaşar'ın son romanlarından **Bedoş**'ta mütareke ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan insanlarla karşılaşılıyor.

Tarihe bakma çerçevesinde ikinci değerlendirme, geçmiş dönemlerin yiten insanlarına özgü duyarlılıkları işleme biçiminde görülmektedir. Verimleri daha çok öykü alanında kalan bu anlayışla çalışanlar arasında Selim İleri, Tomris Uyar, Murathan Mungan gibi yazarları anabiliriz. Sonuç olarak, özellikle son çeyrek yüzyılda sayı yönünden büyük artış gösteren öykü ve roman yazarlarımızın, çağdaş Türk insanını toplumsal konumu içinde olarak nitelik yönünden de küçümsenmeyecek başarılarla ulaştıklarını söylemek istiyorum.

1982'DE ŞİİR ÜZERİNE

Ürünü ve ödülü bol bir yıl oldu 1982 şiir açısından. Türk şiirinin uzun süredir kendini tekrarladığı yolunda kimi görüşler öne sürülüyor değil ama, gözlemlenen şu: Gerek "usta"lar gerekse "genç"ler yeni bir şiir dili kurmak için büyük çaba harcıyorlar. Genel okurun desteğini kolaylıkla sağlayan kurumlaşmış adeta mazmunlaşmış söyleyiş ve temalardan kopmaya, daha özgün olmaya çalışıyor Türk şiiri. Toplumsal ve bireysel beklentileri karşılayan, günümüzün sorunlarını irdeleyen, boyutları değişen kent ve kır yaşamının olgularını ve isteklerini dile getiren yeni şiirsellere ulaşılabileceği kesin. Tarihle ve felsefeyle bağlar kurulmak istendiği de gözden kaçmıyor. Yaşanan yakın geçmişin eleştirel bağlamda irdelenmesine geçildiği de. Genç ya da usta, işini ciddiye alan her şair, özgün bir dil edinmeye çalışıyor. Güzel şiir'in egemen zevkin ve egemen söyleyişin dışında aranmaya başlandığı anlaşılıyor. Halk şiirinin kaynaklarına dönmeyi öngören kimi şairlerin "eda"nın ötesine geçtikleri, güncel halk yaşamını somutluğu içinde yakalamaya çalıştıkları söylenmeli. Şiirimizde genel bir eğilim olarak beliren non-konformizmin bütünüyle sergilenmesi burada olanaksız elbet. Yine de bir "fikir vermek" gerekir; bu yüzden kendi başlarına birer kıta oluşturan Can Yücel ve Ece Ayhan'dan kısa örneklerle yetineceğim: Önce Ece Ayhan'dan:

MELAHAT GEÇİLMEZ

Gazetelerde ak kara bir resmi otuz yıllık. Arkasında mülki taksimatlı bir harita. Komiserin odasında ağırlandırmış.

Ve imparatoriçeliğinde bir vesikalık. Tombalacı Ceylan renkli çekilmiş. Delikleri balmumuyla örterler.

Gönderilen çelenklerde "geçilmez" yazılmıştı soyağacı. Küçük harflerle de "fuhşun anısına".

Çanak kale'li Melahat'ın cenaze törenine polis bandosu da katılmıştır.

Bu da Can Yücel'den:

BİR KOVA SU DA BENDEN

Uçuk mavi bir çadırdı sonbaharın göğü

Söküldü garibim, rahmetlere dürüldü

Ayakları sallanıyor yaylının kıyısından

Giderken ama, giderayak

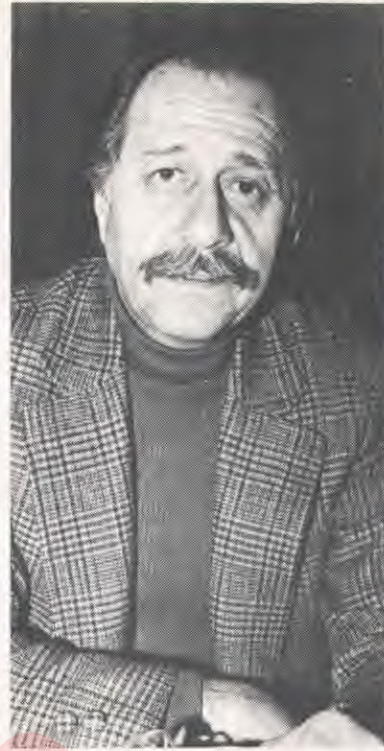
Zül değil kardeşim, bir zil, bi zil

Çingene pempeleriyle yapraklar ağıyor ardından

Kaptım kovayı ben de, koştum çeşmeye

Görüştürüz diye bidahaki seneye.

1982'nin ilgi çeken kitapları arasında ilk sıraları yine ustaların yapıtları alıyor: Can Yücel'in "Renkâhenk'i, Edip Cansever'in "Bezik Oynayan Kadınlar"ı, Turgut Uyar'ın "Kayayı Delen İncir'i, Ece Ayhan'ın "Çok Eski Adıyladır", Şükran Kurdakul'un "Bir Yürekte Bir Yaşamdan", Kemal Özer'in "Kimlikleriniz Lütfen". Bu kitapların üçü, belli başlı şiir ödüllerini de kazandılar. Uyar Behcet Necatigil, Kurdakul Nevzat Üstün, Özer de Ömer Faruk Toprak ödülünü aldı.

Ahmet Oktay
Şair-yazar

1982'de uzun süredir suskun görünen Cemal Süreya'nın dergilere açılması bir çok okuru sevindirdi. Söz ve dize ustalıklarından yeni ve vurucu bakış açılarına ulaşmayı bilen bir şairdir Cemal Süreya. Yaşanan günlerin sesi olmayı dileyen şiirleriyle dikkatleri çekenlerin başında, az yayınlamalarına rağmen, hiç kuşkusuz Süreya Berfe ile Refik Durbaş geliyor. Türk Dil Kurumu ödülünü kazanan Ali Yüce de kendi biçimini korumayı bildi. Ancak, bu biçimin bir tür "engel" oluşturmaya başladığı, Ali Yüce'nin tekrara doğru sürüklendiği öne sürülebilir. Ataol Behramoğlu ile birlikte geçmiş yıllarda toplumcu şiirde bir "çıkış" yapan İsmet Özel, sertliğini, öfkesini başka bir düzlemde sürdürüyor. Yıl içinde şiir ve intellekt sorununa getirdiği yaklaşımla, daha doğrusu eleştiriyle derinleşeceği benzeyen bir tartışma başlattı Özel. Özdemir İnce de son şiirlerinde yeni bir yörünge edindiğini gösteriyor. İnce dünya şiiriyle ilgilerinden yeni bileşimlere geçebileceği benziyor. Halk şiiriyle içten bir ses birliği kurmaya çalışan Yaşar Miraç da çizgisini korudu, ama yazdıkları henüz Trabzonlu Delikanlı'yı aşamadı.

1982 kimi genç şairlerin "ilk kitapları"na tanık oldu: Adnan Azar, Ahmet Erhan, Suat Vardal, Erdal Alover, Barış Pır Hasanoğlu, Haydar Ergülen. Doğrusunu söylemem gerekirse, bu genç arkadaşların içinde Ahmet Erhan özellikle dikkati çekiyor. Toplumsal sorunlarına yaklaşımında, güncel olanla diyaloga girişinde şiiri hiç bir zaman ikincil duruma düşürmemeyi, özgün kalmayı öngörüyor. Araç olarak görmediği açık şiiri, tam tersine: tek amacı şiir. Adlarını anamadığımız daha bir çok şair var elbet. Buysa, Türk şiirinin geleceği konusunda umutsuzluğa düşmenin yersizliğini göstermeye yeter. 1982 yılındaki şiir etkinliklerini kısaca özetlemeyi amaçlayan burada. Bağlarken şunları eklemek gerekiyor: Çağdaş Türk şiiri çeviriler aracılığıyla uzun süredir batı ülkelerine tanıtılmaya çalışılıyor. Dağlarca, Uyar, Cansever, Anday, Oktay, Oktay Rifat, Ahmet Arif, daha niceleri çevrilişikleri dillerde ilgiyle karşılandılar. Bu gelişmeler, geçen yıl bir Türk şairinin uluslararası bir ödülünü kazanmasıyla yeni umutlar beslememize yol açtı. Asya Afrika Yazarlar Birliği'nin Lotu, ödülünü alan Ataol Behramoğlu'nun daha başka ödülleri başlangıcı olmasını dilerim.

Günü gelince!

Tasarrufun amacı;
zamanlı/zamansız giderleri
zorlanmadan karşılamaktır.

Tasarrufun amacı;
elinin altında bir kaynak
bulundurmak... günü gelince
yararlanmaktır.

593 şubesiyle
Yapı Kredi, tasarrufları

gününde verimlendiren
zengin bir kaynak,
güvenilir bir dayanaktır.

**YAPI ve KREDİ
BANKASI**

"hizmette sınır yoktur"
